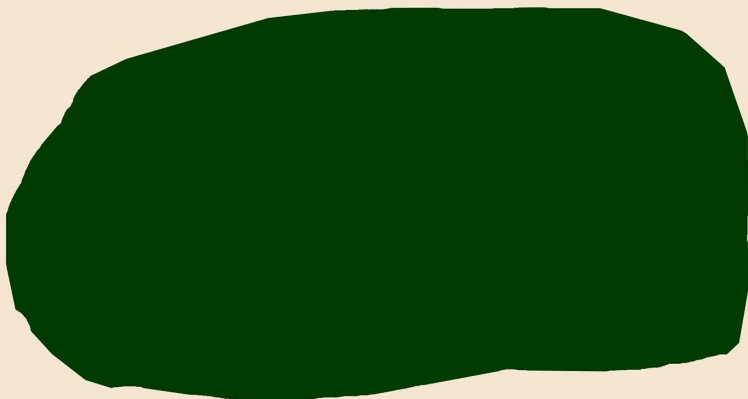

UMPIKUJA JA UTOPIA

Näkemyksiä arkkitehtuurin tuottamisen päämääristä

Tekijä	Justiina Mäenpää
Työn nimi	Umpikuja ja utopia – Näkemyksiä arkkitehtuurin tuottamisen päämääristä
Laitos	Arkkitehtuurin laitos
Professuuri	Arkkitehtuurin perusteet ja teoria
Työn valvoja	Jenni Reuter
Työn ohjaaja	Anni Vartola
Sivumäärä	203
Vuosi	2021
Kieli	suomi
Avainsanat	autonomia, uusavantgarde, postkriittisyys, utopia, toimijuus

Tiivistelmä

Diplomityön aihe on arkkitehtuurin perusolemusta määrittävät ristiriitaiset piirteet ja niistä seuraavat vaikutukset arkkitehtuurin tuottamisen tapoihin ja päämääriin. Arkkitehtonisen objektin, kuten rakennuksen olemus on kaksijakoinen: se on sekä itsenäinen taideteos, että samalla kuitenkin riippuvainen itsensä ulkopuolelta määritellyistä käyttötarkoituksista. Kaksijakaisuus aiheuttaa dilemman: arkkitehtuuri on mitä suurimmissa määrin ulkoisista määrittäjistä riippuvainen ala, ja samanaikaisesti kuitenkin rajattu ja itseensä viittaava systeemi. Arkkitehtuurin käyttöarvo sitoo arkkitehtuurin tuottamisen yhteiskunnalliseen kontekstiin ja sen taloudellis-poliittisiin rakenteisiin, mikä rajoittaa mahdollisuutta arkkitehtuurin omaehtoisuuteen.

Tarkastelen tästä dilemmasta seuranneita diskursseja arkkitehtuurin lähihistoriassa. Vertailen arkkitehtuurin teorian uusavantgardistista ja postkriittistä suuntausta ja niiden erilaisia suhtautumistapoja arkkitehtuurin rooliin yhteiskunnallisessa kontekstissa. Vertailun perusteella tarkastelen, minkälaisin edellytyksin arkkitehtuuria voidaan tuottaa omaehtoisia päämääriä tavoitellen.

Näkökulmani on, että vaikka käyttötarkoituksen palveleminen rajoittaa arkkitehtuurin tuottamisen omaehtoisia päämääriä, se ei välttämättä sulje pois kaikkia kriittisiä rooleja arkkitehtuurissa. Tarkastelen erilaisia kriittisiä rooleja ja aktiivismin muotoja arkkitehtuurissa sekä tällaisten toimintatapojen ideologisia ja strategisia taipumuksia.

Author	Justiina Mäenpää
Title of Thesis	Umpikuja ja utopia – Näkemyksiä arkkitehtuurin tuottamisen päämääristä
Department	Department of Architecture
Academic chair	Architectural Principles and Theory
Supervisor	Jenni Reuter
Advisor	Anni Vartola
Number of pages	203
Year	2021
Language	Finnish
Keywords	autonomy, neo-avantgarde, post-criticality, utopia, agency

Abstract

This thesis looks into the contradictory features that define Architecture and their impact to the means and aims of the production of Architecture. The architectural object, such as a building, has a dualistic character – on the one hand it serves an instrumental purpose, and on the other it is an autonomous work of art. This dualism causes a contradiction. Architecture is both an autonomous formal system and also dependent on the material conditions that impact building. The influence of the prevailing economic and political structures limits the possibilities of autonomy in Architecture.

I am observing the discourses that have emerged on this topic in the recent history of the discipline of Architecture. I compare the neo-avantgardist and the post-critical theoretical approaches and their different views on the role of Architecture in the prevailing societal context. Further, I examine what kind of preconditions are required in order to produce Architecture with self-determined ends that can be antithetical to the prevailing hegemonic logics and goals behind the production of Architecture.

My approach is that the instrumental purpose of Architecture does not necessarily hinder the critical possibilities in Architecture. I am looking into different kinds of critical roles and activisms in Architecture and their ideological and strategic tendencies.

Sisällysluettelo

I	Johdanto	9	3.3	Arkkitehtuurin erilaiset lähtökohdat	96
1.1	Diplomityön aihe	10		Tehokkuutta palveleva arkkitehtuuri (a)	101
1.2	Diplomityön rajaukset	17		Arkkitehtoninen innovaatio (b)	102
1.3	Tutkimuskysymykset	19		Arkkitehtuuri työkaluna (c)	103
1.4	Keskeinen aineisto	19		Kieltäytyvä vastarinta (d)	104
1.5	Diplomityön rakenne	20		Myönteinen vastarinta	105
II	Dilemma	23	IV	Utopia	109
2.1	Dilemman ainekset	24	4.1	Miten määritellä utopia?	110
	Arkkitehtonisen objektin kaksijakoisuus	24		Utopiakäsityksiä arkkitehtuurissa	111
	Arkkitehtuurin itseensä viittaava muodollinen järjestelmä	26		Vaihtoehdon kuvittelu ja toiminnan muoto	116
	Rakentamisen materiaaliset olosuhteet	29	4.2	Rinnakkaiset näkökulmat	120
	Risteävien intressien dilemma	30		Arkkitehtuurin logiikka	121
2.2	Arkkitehtuurin avantgarden teemoja	36		Välikysymyksiä	124
	Avantgarde modernismissa	36		Arkkitehtuurin määrittely tuotettavana tilana	126
	Massatuotanto ja auraattisuus	38		Suunniteltu tila	128
	Illuusio poliittisesta toimijuudesta	44		Ihmisten asuminen tilassa	130
2.3	Uusavantgarde	48		Kriittinen tilan tuottaminen	134
	Uusavantgarde ja kielellinen käänne	48	V	Edellytyksiä	143
	Arkkitehtuurin tietoinen ele	56	5.1	Toimijuus	144
	Peter Eisenman ja teoria arkkitehtuurin rakenteesta	58		Toimijuus arkkitehdin kannalta	144
III	Reaktio ja käytäntö	67		Kysymys toimeksiannosta ja hankintamallista	150
3.1	Arkkitehtuurin umpikuja	68		Ehdottomuus tai myönnytykset	155
	Talo ei ole taideteos	68	5.2	Fokus	160
	Väärinkäsityksiä ja ei-kriittisiä tulkintoja	72		Lopputuotteen asema	161
	Umpikujapäätelmä	75		Arkkitehtuurin kaanon ja tilakäsitys	162
3.2	Postkriittisyys	78		Muodollisen järjestelmän ja arkkitehdin auktoriteetti	168
	Kirsikka kakun päällä	79	VI	Diskussio	175
	Post-poliittisuus ja neutraalit argumentit	81	6.1	Lopuksi	176
	Objektit	88		Tarkastellut kysymykset ja havainnot	178
	Eettiset vaatimukset	91		Esimerkki tarkastelunäkökulmista	182
			6.2	Prosessi	186
				Lähteet	191

I

Johdanto

1.1 Diplomityön aihe

Päädyn kirjoittamaan diplomityötä arkkitehtuurin kaksijakoisesta perusolemuksesta hahmottaakseni arkkitehdin alaa ja ammattia määrittäviä ja rajoittavia ilmiöitä. Halusin vertailla arkkitehtuurissa käsitettyä taiteilijuutta ja arkkitehtuurin käsittämistä taideteoksina muihin arkkitehtuurin tuottamisessa tavoiteltaviin päämääriin, kuten palveltaviin käyttötarkoituksiin, mahdollisiin sosiaalisiin agendoihin sekä yleisesti yhteiskunnalliseen toimijuuteen arkkitehtuurissa. Kiinnostukseni taustalla vaikuttivat kysymykset alan yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta, arkkitehdin roolista ja ylipäätään arkkitehtuurin tuottamisen taustalla vaikuttavista motiiveista. Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden näkökulma sopii arkkitehtuurin teorian lähihistorian 'teoreettisen käänteen' teemoihin ja tarjoaa työkaluja ammatinharjoittamisen eettisten ja kriittisten lähtökohtien pohtimiselle.

Arkkitehtonisen objektin, siis esimerkiksi rakennuksen, olemus on kaksijakoinen: yhtäältä se on tarkoitusta palveleva käyttöväline ja toisaalta itsenäinen taideteos. Kaksijakaisuus aiheuttaa paradoksin arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän autonomisuuden ja rakentamista määrittävän materiaalisen todellisuuden välille: arkkitehtuuri on mitä suurimmissa määrin ulkoisista määrittäjistä riippuvainen ala, ja samanaikaisesti kuitenkin rajattu ja omaehtoinen esteettinen ja muodollinen systeemi.

Käyttötarkoituksen palvelemiseen sidottu arkkitehtuurin tuottaminen tapainottelee ulkoisten päämäärien ja omaehtoisuuden välissä. Tarkastelen tätä arkkitehtuuria määrittävää kaksijakoisuutta kahdesta teoreettisesta näkökulmasta, joita erottaa suhtautuminen vallitseviin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin sekä arkkitehtuurin omaehtoisuuden mahdollisuuksiin. Näkökulmia kutsutaan uusavantgardistiseksi ja postkriittiseksi.

Uusavantgardistit tutkivat arkkitehtuuria autonomisena ja itseensä viittaavana muodollisena järjestelmänä. 1960–80-luvuilla vallinnut teoreettinen suuntaus asettaa arkkitehtuurin erilleen muusta yhteiskunnasta: autonomisena järjestelmänä arkkitehtuuri voi autonomisen taiteen kaltoin omaksua kriittisen ja itseisarvoisen olemuksen. Tarkastelen tästä esimerkkinä amerikkalaisen arkkitehdin Peter Eisenmanin (1932–) teoriaa arkkitehtuurin autonomiasta, logiikasta ja rakenteesta.

Uusavantgarde idealisoi arkkitehtuurille vapautta yhteiskunnallisen todellisuuden, käytön ja välineellisyyden merkitsemistä rajoitteista. Uusavantgardistinen arkkitehtuuri oli luonteeltaan tyypillisesti konseptuaalista ja teoreettista. Yksi autonomiapyrkimysten päämääristä oli suojella arkkitehtuuria välineellistymiseltä pelkästään ulkoisten päämäärien tavoittelun pelinappulaksi.

Arkkitehtuurin olemusta määrittää kuitenkin aina myös sen käyttöarvo, joka rajoittaa arkkitehtuurin kriittisen vapauden mahdollisuuksia. Uus-avantgarde ajautui lopulta kriisiin, sillä teoria muodollisen järjestelmän autonomiasta oli ristiriidassa arkkitehtuurin käyttöarvon kanssa. Väli-neellistymisen, jota autonomiaprojektissa pyrittiin välttämään, osoittautui paradoksaalisesti jopa todennäköisemmäksi muodollisen autonomian myötä.

Arkkitehtuurin ideologisuutta tutkineen italialaisen arkkitehtuurihistorioitsijan Manfredo Tafurin (1935–1994) ajatukset vaikuttivat uusavantgarden autonomiaprojektien taustalla. Tafuri itse kuitenkin päätyi siihen, että arkkitehtuurin autonomialla ei saavuteta todellista mahdollisuutta kriittisyyteen vallitsevia yhteiskuntaa määrittäviä tuotantorakenteita ja niiden taustalla vaikuttavaa ideologiaa kohtaan. Tafuri argumentoi, että ollakseen käyttökelpoista arkkitehtuurin on toisinnettava vallitsevan poliittis-taloudellisen järjestelmän logiikkaa omassa logiikassaan – arkkitehtuuri on siten ajautunut kriittisten tavoitteidensa suhteen umpikujaan yhteiskunnallisessa kontekstissaan. Umpikuja merkitsee arkkitehtuurille rajoittumista pelkkään arkkitehtoniseen, muodonannolliseen ulottuvuuteen vailla mahdollisuuksia kriittiseen ideologiaan.

Teoriat arkkitehtuurin autonomiasta ja kriittisyydestä korvautuivat 1990-luvun aikana postkriittisillä näkemyksillä arkkitehtuuria ensisijaisesti määrittävästä konkretiasta ja käytännöllisyydestä. Postkriittiset arkkitehdit, kuten hollantilainen Rem Koolhaas, (1944–) rajaavat arkkitehtuurin perusolemukseltaan pragmaattiseksi, tekniseksi ja muodonannolliseksi alaksi, joka toimii umpikujapäätelmän mukaisesti vallitsevan yhteiskunnallisen todellisuuden ehdoilla. Yhteiskunnan poliittis-taloudelliset tuotantorakenteet käsitetään arkkitehtuurin tuottamisen väistämättömäksi kontekstiksi, eikä niiden kyseenalaistaminen kuulu arkkitehtien vaikutuspiiriin.

Postkriittisen asenteen realismi ja käytännöllisyys ovat sinänsä perusteltuja lähtökohtia arkkitehtuuriin, mutta asenteen mukana omaksuttiin perin suoraviivainen näkemys arkkitehtuurin yhteiskunnallisesta roolista. Umpikujapäätelmä, jonka Tafuri hahmotti arkkitehtuurin loppuna, näyttäytyi postkriittisille arkkitehdeille tilanteena, josta saattoi jopa hyötyä. Postkriittinen realismi ja käytännöllisyys kanavoituivat vallitsevia tuotantorakenteita myötäileväksi asenteeksi. Amenteen myötä arkkitehtuuriin tultiin hyväksyneeksi taloudellista voitontavoittelua edistäviä tehokkuusihanteita, jotka puolestaan nostattivat kritiikkiä ammattikunnan sisällä ja herättivät kysymyksiä arkkitehtien ammatinharjoittamisen arvoista.

Näkökulmani on, että arkkitehtuurin tuottaminen on pragmaattisen, teknisen ja muodonannollisen ulottuvuutensa lisäksi moniulotteisempaa toimintaa, jota ei tulisi postkriittisesti erotella sen poliittisista, sosiaalisista ja kulttuurisista kytköksistä ja seuraamuksista. Tarkastelen diplomityössä edellytyksiä sellaiselle arkkitehtuurin tuottamiselle, jonka tavoitteet asetetaan arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän ylittäviksi.

Asetan arkkitehtuurin tuottamisen lähtökohdiksi historiallisen ja teoreettisen tarkastelun perusteella seuraavat ennakko-oletukset: arkkitehtuurilla on käyttöarvo, arkkitehtuuria tuotetaan yhteiskunnallisessa kontekstissa ja sen taloudellis-poliittisissa rakenteissa, mutta arkkitehtuurissa voidaan edellisistä huolimatta tavoitella omaehtoisia ja kriittisiä päämääriä.

Arkkitehtuurin tuottamisen lähtökohdat riippuvat näin ollen käsityksistä arkkitehtuurin päämääristä ja rooleista yhteiskunnassa. Arkkitehtuurin päämäärät voidaan jakaa omaehtoiisiin, alan sisältä käsin määriteltäviin sekä alan ulkopuolelta asetettuihin. Omaehtoinen arkkitehtoninen päämäärä on esimerkiksi sellainen, että asunto pyritään suunnittelemaan mahdollisimman valoisaksi, kun taas ulkoinen päämäärä voisi olla, että kerrostaloon saadaan mahtumaan mahdollisimman kustannustehokkaasti

paljon pieniä asuntoja. Sisäisiä ja ulkoisia päämääriä tavoitellaan arkkitehtuurissa samanaikaisesti.

Tavoiteltavien päämäärien rinnalla vaikuttaa se, käsitetäänkö arkkitehtuurille kriittinen vai myönteinen rooli suhteessa vallitseviin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin. Asetan arkkitehtuurin sisäiset ja sen ulkopuoliset päämäärät yhdessä kriittisen ja myönteisen roolin kanssa nelikenttäkaavioon, jonka perusteella hahmottelen tyyppiesimerkkejä arkkitehtuurin tuottamista määrittävistä toimintamalleista.

Tartun tässä vaiheessa arkkitehtuurin umpikujapäätelmään ja tarkastelen kriittisesti siihen sisältyvää väittämää utopian mahdottomuudesta arkkitehtuurissa. Esitän, että määritelmää muuttamalla utopia voi edelleen olla käyttökelpoinen tavoite arkkitehtuurille. Tarkastelen siten edellytyksiä sellaiselle arkkitehtuurin tuottamiselle, jonka päämääräksi asetetaan valitsevan tuotantojärjestelmän ideologiasta ja hegemoniasta¹ poikkeavia tavoitteita ja arvoja.

¹ Hegemonia on marxilaisen filosofin Antonio Gramscin (1891–1937) käyttämä käsite poliittisin, kulttuurisin ja ideologisin keinoin vakiinnutettavista ajattelutavoista ja näkemyksistä, joilla saavutetaan valta-asema. Hegemonia perustuu pakottamisen sijaan ihmisten suostumukseen.

Tarkastelen diplomityön viimeisessä osassa yhteiskunnallisen toimijuuden edellytyksiä arkkitehtuurissa. Toimijuus edellyttää osittaista omaehtoisuutta: arkkitehtuuria ei siis ainoastaan tuoteta ulkopuolelta asetettua toimeksiantoa palvelleen, vaan sen lisäksi arkkitehtuuria tuotettaessa edistetään toimeksiantoon kuulumattomia, itseasetettuja tavoitteita.

Kiinnitän lisäksi huomiota arkkitehtuurin alan ja diskurssin painotuksiin koskien arkkitehtonisten lopputuotteiden keskeistä asemaa. Pohdin, minäkalaisia hyötyjä saavutetaan, jos lopputuotteiden sijaan korostettaisiinkin niitä edeltäviä ja niiden jälkeen tapahtuvia arkkitehtuurin tuottamiseen liittyviä prosesseja. Prosessinäkökulma kohdistaa huomion arkkitehtuurin muodollisesta järjestelmästä arkkitehtuurin tuottamiseen yhteiskunnassa tapahtuvana toimintana.

Huomioin prosessinäkökulman yhteydessä myös arkkitehtuurin käyttämisen näkökulman, joka osoittautuu olennaiseksi usean diplomityössä tarkastellun teeman kannalta. Arkkitehtuurin käyttäminen ja arkipäiväinen todellisuus osoittautuvat tarkastelun perusteella keskeisiksi vastavoimiksi muodollisen järjestelmän, lopputuotokeskeisyyden ja arkkitehtuurin kannalta ristiriitaisten välineellisten päämäärien ylliotteelle.

1.2 Diplomityön rajaukset

Vertailen diplomityössä toisilleen vastakkaisten autonomisen ja käytännöllisen näkökulman etuja ja haittoja. Vertailuni tavoitteena on hahmotella sellaista näkökulmaa, jossa käyttöarvon asettamat rajoitteet huomioidaan, mutta niin, että arkkitehtuurin tuottaminen voidaan siitä huolimatta käsittää yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen pyrkiväksi toiminnaksi.

Poikkean siis postkriittisestä asenteesta siltä osin, etten rajaa arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän ulkopuolisia päämääriä arkkitehtuurin tuottamisen toimintapiirin ulkopuolelle. Näkökulmani korostaa tietoisuutta, vastuuta ja vaikuttamismahdollisuuksia arkkitehtuurin tuottamista keskeisesti määrittävinä tekijöinä.

Työni tarkastelussa painottuu arkkitehtuurin teorian professorin myötä rakennussuunnittelun näkökulma, mikä juontuu arkkitehtuuriopintojeni painotuksista. Osa tarkastelemistani teemoista lukeutuu myös kaupunkisuunnittelun ja julkisen sektorin toimialueelle: näiden aiheiden jatkotarkastelu voisi asettua kaupunki- ja yhdyskuntasuunnittelun mittakaavaan.

Painotan yhteiskunnallisen toimijuuden tarkastelussa itselleni tutumpaa yksityisen ammatinharjoittamisen näkökulmaa ja myös muiden kuin arkkitehtien toimijuutta. Määrittelen arkkitehtuurin tuottamisen väljästi (ei

yksiselitteisesti esimerkiksi rakennussuunnitteluksi), sillä en katso aiheelliseksi rajata tarkasteluani mihinkään spesifiseen ammatinharjoittamisen osa-alueeseen. Pysin päinvastoin pitämään rinnalla myös abstrakteja ja muiden toimijoiden osallisuutta korostavia arkkitehtuurin tuottamisen tapoja.

1.3 Tutkimuskysymykset

1. Kuinka arkkitehtuurin yhtäaikainen omaehtoisuus ja käyttövälineellisyys vaikuttavat arkkitehtuurin alaan ja professioon?
2. Minkälaisia painotuksia ja edellytyksiä on syytä tarkastella, kun arkkitehtuurin tuottamisessa tavoitellaan itseasetettuja päämääriä?

1.4 Keskeinen aineisto

Manfredo Tafuri	arkkitehtuurin umpikuja, 1969; 1976
K. Michael Hays	uusavantgarden analyysi, 1998; 2009
Hilde Heynen	arkkitehtuurin avantgarde ja modernismi, 1999
Jane Rendell	toimijuus, tilan tuottamisen tavat, 2006
Jeremy Till	kriittinen toimijuus arkkitehtuurissa, 2009; 2011
Petra Čeferin	arkkitehtuurin toimintamallit ja utopia, 2010

1.5 Diplomityön rakenne

Diplomityön jakautuu kuuteen lukuun. Ensimmäisessä luvussa esittelen työn aiheen rajauksineen ja tutkimuskysymyksineen.

Toisessa luvussa tarkastelen arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän dilemmaa, arkkitehtuurin avantgarden historiaa ja uusavantgarden autonomista arkkitehtuurikäsitystä.

Kolmas luku esittelee uusavantgarden kritiikin pääpiirteet ja Manfredo Tafurin tekemän päätelmän arkkitehtuurin umpikujasta. Etenen tarkastelussa 1990-luvun aikana muotoutuneeseen postkriittiseen teoreettiseen käänteeseen. Asetan teoreettis-historiallisen tarkastelun näkökulmat nelikenttäkaavioon, jonka avulla tarkastelen arkkitehtuurin tuottamisen lähtökohtia ja erilaisia toimintamalleja arkkitehtuurin ammatinharjoittamisessa.

Tarkastelen neljännessä luvussa vaihtoehtoisia suhtautumistapoja havaittuun arkkitehtuurin umpikujaan. Pohdin utopian määritelmää sekä edellytyksiä tilanteelle, jossa arkkitehtuurin tuottaminen ylittää pelkät ulkopuolelta asetetut tavoitteet ja pyrkii kohti omaehtoisia päämääriään. Toisin sanoen tarkastelen tässä luvussa sitä, kuinka autonomiadilemmaan

reagoinutta postkriittistä asennetta voitaisiin muotoilla arvoiltaan ja tavoitteiltaan eettisemmäksi ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen pyrkiväksi. Esitän tästä kaksi rinnakkaista näkökulmaa, joista toinen korostaa arkkitehtuurin logiikkaa ja toinen sen sijaan arkkitehtuurin tuottamisen prosesseja. Asetan näkökulmista jälkimmäisen lähempään tarkasteluun.

Viidennessä luvussa tarkastelen arkkitehtuurin toimijuuden, alan painotuksien ja arkkitehtuurin käyttämisen kautta edellytyksiä prosessilähtöiselle arkkitehtuurin tuottamiselle.

Viimeisessä luvussa koostan yhteenvedon diplomityön pohdinnasta ja löydöksistä ja tarkastelen diplomityötä prosessina.

II

Dilemma

2.1 Dilemman ainekset

Arkkitehtonisen objektin kaksijakoisuus

Ensimmäinen tarkasteltavaa dilemmaa koskeva kysymys on ontologinen, sillä se liittyy arkkitehtonisten objektien olemassaolon luonteeseen. Arkkitehtonisilla objekteilla, kuten rakennuksilla, on ensisijaisia ja toissijaisia funktioita, jotka jakavat niiden olemuksen kahtia. Tapani Eskola muotoilee arkkitehtuurin käsitettä koskevassa tutkimuksessaan modernin ajan rakennuksen ontologiseksi pulmaksi seuraavan kysymyksen:

*Miten yksi ja sama objekti voidaan ymmärtää yhtäaikaaisesti sekä käyttöesineeksi että taideteokseksi, vaikka jälkimmäistä pidetään yleensä itsetarkoituksellisenä eikä välineenä, jota taas edellinen nimenomaan on?*²

² Eskola 2005, 135; Niiniluoto 1990: Ontologisesti tarkastellen rakennus on olemassa sekä materiaalisena objektina että merkityksensä kautta. Käsitys perustuu Karl Popperin (1902–1994) kolmen maailman ontologiseen teoriaan. Ensimmäinen maailma on fyysikaalisten objektien materiaallinen maailma, toinen on yksilön subjektiivisten kokemusten maailma ja kolmas ihmisen luoma abstrakti, käsitteellinen maailma. Materiaalinen ja käsitteellinen maailma vaikuttavat toisiinsa. Arkkitehtuurin objekti on olemassa materiaalisessa ja käsitteellisessä maailmassa samanaikaisesti toisen maailman, yksilön tietoisuuden, välityksellä. Yksilöä nimitetään arkkitehtuurin subjektiksi. Subjekti voi olla arkkitehti tai arkkitehtuurin käyttäjä, kokija, tulkitsija, kehittäjä ja rakennuttaja. Eri roolit määrittelevät eri näkökulmia arkkitehtuurin kokemiseen.

Ontologisesti rakennuksen status arkkitehtuurin objektina on kaksijakoinen: arkkitehtuurin objekti on toisaalta käyttöväline johonkin tarkoitukseen ja toisaalta taideteos. Jako on viitteellinen, sillä todellisuudessa rakennukset ovat yhtäaikaaisesti kumpaakin.³ Yhtäaikainen olemus sekä käyttövälineenä että taideteoksena johtaa siihen, että arkkitehtuuria tuottaessa tavoitellaan samanaikaisesti sekä itsetarkoituksellisia, ikään kuin arkkitehtuurin sisältä käsin määritettyjä päämääriä, että välineellisiä, arkkitehtuurin ulkopuolelta määriteltäviä päämääriä.

Dualismia voidaan häivyttää määrittelemällä arkkitehtuuri *käyttötaiteeksi*. Käyttötaiteelle vastakkainen määritelmä on arkkitehtuuri *kuvataiteena*.⁴ Kuvataiteena arkkitehtuuria tarkastellaan ja arvioidaan esteettisesti tarkasteltavina taideteoksina, kun taas käyttötaiteena arkkitehtuuria arvioidaan sen käyttämisen näkökulmasta.⁵ Käyttötaiteen näkökulma korostaa ihmisten käyttäytymistä arkkitehtuurissa ja se keskittyy arkkitehtuurin käyttämisen arkipäiväiseen ulottuvuuteen. Se on kuvataidenäkökulmaa

³ Passinmäki 1997, 11

⁴ Nyman 2008, 108–111: Käyttötaide–sana juontuu saksankielisestä termistä *Gebrauchskunst*, jota on käytetty saksankielisillä alueilla taiteellisesti muotoilluista käyttöesineistä. Käytän arkkitehtuurin kuvataide ja käyttötaide -käsitteitä Kaj Nymanin (2008) mukaan.

⁵ Käyttötaiteeksi määrittely ei kuitenkaan kiistä arkkitehtuuria kuvataiteena, mutta se muuttaa kriteeristöä ja tarkastelunäkökulmaa.

inklusiivisempi ja korostaa arkkitehtuurin kokemisen inhimillistä ja tavallista puolta.⁶ Käyttäjän kokemus on siten arkkitehtuurin kuvataiteen ja käyttötaiteen taidekäsityksiä keskeisesti erottava tekijä: siinä missä arkkitehtuurin kuvataiteessa tekijä on etualalla, käyttötaiteessa hän on syrjässä, ja etualalla on käyttäjä. Kokemisen tapa on myös erilainen: siinä missä taideteos-arkkitehtuuria ensisijaisesti katsotaan, käyttötaide-arkkitehtuuria koetaan ja käytetään.⁷

Arkkitehtuurin itseensä viittaava muodollinen järjestelmä

Kaikkea rakentamista ei pidetä arkkitehtuurina: arkkitehtuurin odotetaan olevan harkittua, tarkoituksenmukaista ja tietyn kulttuurisen ja esteettisen kriteeristön mukaista. Arkkitehtuurin instituutio ylläpitää länsimaisen arkkitehtuurin kulttuurista traditiota, jossa käsityötaito ja rakentaminen eivät yksinomaan vielä lukeudu arkkitehtuuriksi.⁸ Arkkitehtuurin alan institutionalisoituminen perustuu arkkitehtoniseen tietoon, histori-

alliseen traditioon, sekä laillistettuun arkkitehdin ammattiin ja rakennustuotantoon.⁹ Tarkoituksenmukaisen luovan suunnittelun (*design*) tavoitteena on tuottaa käyttökelpoisia tiloja ja arkkitehtuurin esineitä. Instituutio asettaa lisäksi arkkitehtuurille tietyn laadullisen vaatimustason, joka ylittää arkkitehtuurin piiriin kuulumattoman mekaanisen rakennustuotannon päämäärät.

Tarkoituksenmukainen suunnitteluele¹⁰ erottaa arkkitehtuurin historian tekniikan historiasta. Arkkitehtuurin suunnittelumenetelmissä on funktiosta riippumattomia esteettisiä merkityksiä, jotka ovat suunnittelijoiden tarkoittamia. Menetelmät riippuvat myös saatavilla olevista toteutuskeinoista ja ne ilmenevät rakenteellisissa ratkaisuissa ja arkkitehtuurin tyylikehityksessä.¹¹

Rakentamista luokitellaan arkkitehtuuriksi esteettisiin ja laadullisiin periaatteisiin vedoten. Tietynlainen rakennustuotanto liitetään siten arkkitehtuurin teorian, historian ja diskurssin traditioon. Arkkitehtuuriksi ja

⁶ Nyman 2008, 109: Nyman pitää ihmisen viihtymistä arkkitehtuurin onnistumisen mittarina. Viihtyminen tarkoittaa muun muassa sitä, että ihminen kokee inhimillisesti, että arkkitehtuuri tai ympäristö on suunniteltu juuri häntä varten.

⁷ Ibid. 107: W. Benjamin 1989, 164: Walter Benjamin luonnehtii taiteen ja arkkitehtuurin kokemisen eroa niin, että taidetta katsotaan siihen keskittyen, kun taas arkkitehtuuria katsomisen lisäksi koetaan tiedostamatta. (*state of distraction*)

⁸ Verschaffel 2012, 166

⁹ Käytän diplomityössä nimitystä arkkitehtuurin *ala*, jolla viitataan englanninkieliseen *discipline* -termiin. Arkkitehtuurin alalla tarkoitan kysymystä tiedon määrittämisestä, syntymisestä, välittymisestä ja soveltumisesta arkkitehtuurin vaikutuspiirissä. (Robinson; Piotrowski, 2001)

¹⁰ Tarkoitan suunnittelueleellä suunnittelijan intentiota luovalla alalla, kuten arkkitehtuurissa.

¹¹ Honour; Fleming 1992, 13: Arkkitehtuurissa uudet menetelmät eivät tee teknisten keksintöjen tapaan vanhoja menetelmiä tarpeettomiksi, vaan käytännölliset ja esteettiset menetelmät ovat keskenään jatkuvassa vuorovaikutuksessa.

ei-arkkitehtuuriksi luokittelu ja luokitteluperusteet tekevät arkkitehtuurin määrittelystä kulttuurista ja ideologista. Teoreettisten ja tiedollisten periaatteiden lisäksi arkkitehtuuria määrittävät rakennukset, jotka muodostavat arkkitehtuurin *kaanonin*.¹²

Arkkitehtuurin oman kulttuurisen tradition näkökulmasta arkkitehtuuri on *itseensä viittaava muodollinen järjestelmä*. Itseensä viittaavuudella tarkoitan sitä, että arkkitehtuuria suunniteltaessa noudatetaan muodonannollisia, teknisiä ja esteettisiä käytäntöjä sekä tiedostetaan arkkitehtuurin historiallinen kaanon. Arkkitehtuuri siten viittaa johonkin jo olemassa olevaan arkkitehtuuriin.

Itseensä viittaavana järjestelmänä arkkitehtuurissa on kyse sen sisäisestä logiikasta, estetiikasta, tektoniikasta ja muodonannosta. Ominaisuudet ovat arkkitehtuurin sisäisiä, ja ne ilmenevät arkkitehtonisessa prosessissa tavoiteltavina *arkkitehtonisina* päämäärinä. Ne lukeutuvat arkkitehtuurin sisäisiin päämääriin.

Tutkimukset arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän olemuksesta pyrkivät perustelemaan arkkitehtonisia päämääriä ja oikeuttamaan arkkitehtuurin olemassaoloa kulttuurisena ja itsessään merkityksellisenä alana.

¹² Verschaffel 2012, 167

Puhtaasti arkkitehtonisen prosessin näkökulmasta arkkitehtuuri tarkoittaa arkkitehtonisen esineen tekemistä. Suunnittelutyössä tuotettava lopputuote on arkkitehtoninen objekti, kuten esimerkiksi rakennus tai kaupunginosa.¹³

Käytän arkkitehtuurin itseensä viittaavan muodollisen järjestelmän kokonaisuudesta lyhempää nimitystä arkkitehtuurin muodollinen järjestelmä.¹⁴ Käytän lisäksi arkkitehtuurin käyttötaide-käsitteen kanssa vertailevassa tarkoituksessa arkkitehtuurin kuvataiteen käsitettä, jolla tarkoitan arkkitehtuurin esteettistä vastaanottamista ja ulottuvuutta korostavaa arkkitehtuurikäsitystä.¹⁵ Arkkitehtuurin kuvataide rinnastuu jossain määrin arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän teemoihin.

Rakentamisen materiaaliset olosuhteet

Arkkitehtuuri on kulttuurinen väline, jota voidaan tarkastella yhtäältä yllä kuvaillun arkkitehtonisen suunnittelutyön, ja toisaalta suunnittelun vaikuttimien ja vaikutusten näkökulmista.

¹³ Painotan diplomityön tarkastelussa rakennussuunnittelun mittakaavaa, mutta tarkastelen kriittisesti alalla vallitsevaa lopputuotokeskeisyyttä.

¹⁴ Selvennän muodollisen järjestelmän autonomian merkitystä tarkemmin arkkitehtuurin uusavangardea käsittelevässä luvussa 2.3.

¹⁵ Ks. Nyman 2008, 108–111

Arkkitehtuuriin vaikuttaviin materiaaliin olosuhteisiin kuuluvat rakentamisen sosiaalinen, poliittinen, tekninen, taloudellinen ja historiallinen konteksti.¹⁶ Arkkitehtuurin vaikutukset ovat niin ikään moniulotteiset: vaikutukset ovat muun muassa poliittisia, sosiaalisia, taloudellisia, terveydellisiä, psykologisia, syrjiviä, sallivia, tietynlaiseen käyttäytymiseen ohjaavia ja tietynlaisia yhteiskunnallisia olosuhteita ylläpitäviä. Arkkitehtuurin käyttäminen ja asuminen on väistämätöntä, joten vaikutuksilla on huomattavan paljon merkitystä ihmisten jokapäiväisessä elämässä.

Vaikka suunnittelutyön laajemmat vaikutukset sekä osa suunnittelua määrittävistä materiaalisista olosuhteista rajautuvat arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän abstraktin, muodonannollisen suunnitteluprosessin ulkopuolelle, niiden huomioiminen abstraktin arkkitehtonisen suunnittelun rinnalla on tärkeää arkkitehtuuria tuottaessa.

Risteävien intressien dilemma

Arkkitehtuuri on mitä suurimmissa määrin ulkoisista määrittäjistä riippuvainen ala ja samanaikaisesti kuitenkin rajattu ja itseensä viittaava systeemi. Arkkitehtuurin käyttövälineellisyys sitoo arkkitehtuurin tuottamisen yhteiskunnalliseen todellisuuteen ja sen taloudellis-poliittisiin tuotan-

torakenteisiin. Tämä estää arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän täyden omaehtoisuuden. Arkkitehtuurin kahtiajako muodollisen järjestelmän ja materiaalisten olosuhteiden ulottuvuuteen aiheuttaa dilemman: arkkitehtuuri tavoittelee molempien ulottuvuuksien päämääriä samanaikaisesti, mutta päämäärät voivat olla toistensa kanssa ristiriidassa.

Kun arkkitehtuurin tuotantoa tarkastellaan markkinaehtoisen yhteiskuntarakenteen kontekstissa, ristiriitoja sisäisten ja ulkoisten päämäärien välillä voi esiintyä. Päämäärissä on ristiriitoja varsinkin silloin, kun toimeksiantajan motiiveja määrittää ensisijaisesti taloudellinen tuloshakuisuus. Tuloshakuisuus on tyypillisempää yksityisellä kuin julkisella toimeksiantajalla, ja sen taustalla voi vaikuttaa myös poliittisia motiiveja.

Julkisen sektorin taloudellis-poliittiset päämäärät voivat liittyä esimerkiksi investointipolitiikkaan tai positiiviseen diskriminaatioon, kun taas yksityistä sektoria määrittelevät sijoittajien tulostavoitteet, kasvutavoitteet ja kannattavuus lyhyellä tai pitkällä aikavälillä.

Arkkitehtuurin ulkopuolisia, taloudellis-poliittisia päämääriä ei voida siten yksiselitteisesti niputtaa yhteen markkinaehtoisten päämäärien kanssa. Arkkitehtuurin välineelliset, ulkopuolelta määriteltävät päämäärät eivät välttämättä aina ole ristiriidassa arkkitehtuurin omaehtoisten,

¹⁶ Verschaffel 2012, 168

sisäisten päämäärien kanssa, eivätkä kaikki ulkoiset päämäärät myöskään liity taloudellisiin motiiveihin.

Teoreettis-historiallisessa tarkastelussani arkkitehtuurin sisäisten ja ulkoisten päämäärien konflikteissa on pohjimmiltaan kyse arkkitehtuurin sisäisten päämäärien ja toimeksiantajatahojen tuloskeskeisten motiivien ristiriitaisuudesta markkinaehtoisen yhteiskuntarakenteen kontekstissa. Ristiriitoja ilmenee esimerkiksi silloin, kun rakentamista käytetään ensisijaisesti lyhytnäköisen ja nopean taloudellisen arvonluonnin välineenä.¹⁷

Lisäksi markkinaehtoisen yhteiskuntarakenteen kontekstia määrittää uusliberaalin talousajattelun hegemonia. Sen erityispiirteisiin kuuluvat pyrkimykset mahdollisimman vähäiseen julkiseen sääntelyyn, verotukseen ja sanktioihin. Hegemoninen talousajattelu vaikuttaa muun muassa tehokkuusvaatimuksina arkkitehtuurissa. Tehokkuustavoitteet voivat hierarkiassa ohittaa arkkitehtonisen laadun, standardit, eettiset periaatteet ja sellaiset arkkitehtuuriin kuuluvat ulottuvuudet, joiden vaikutusta ja arvoa ei voida suoraan laskea talouden mittarein.

Toinen ilmiö, jossa talousajattelu ilmenee, on arkkitehtuurin sisäisten päämäärien kannalta edullisempi. Ilmiö on suurella budjetilla rakennutettava niin kutsuttu tähtiarkkitehtuuri – tunnetuilta arkkitehteiltä tilattavat rakennukset ovat tehokkaita brändin- ja arvonluonnin välineitä kaupungeille ja kansainvälisille sijoitusyhtiöille. Tällöin taiteelliset ja taloudelliset intressit voivat palvella toisiaan. Tarkastelen arkkitehtuurin sisäisiä ja ulkoisia päämääriä sekä postkriittistä asennetta tarkemmin luvuissa 3.2 ja 3.3.

¹⁷ Ks. esim. Mika Savelan pääkirjoitus *Pirkä juoksu*, Arkkitehti 6/2019

Kuva 1. Kalasataman tornit.

Helsingin Kalasataman tornien kilpailu- ja rakennuttamismenettelyt ovat yksi esimerkki ilmiöstä, jossa julkisen sääntelyn rajoja on venytetty rakentamisen volyymin kasvattamiseksi.

Kuva 2. New Yorkin pilvenpiirtäjät.

New Yorkin pilvenpiirtäjät kilpailevat toistensa kanssa korkeudessa. Maanomistajat voivat kasvattaa rakennettavien pilvenpiirtäjien korkeutta ostamalla naapuritonttien käyttämätöntä ilmatilaa itselleen. Metropolien pilvenpiirtäjien asunnot ovat hyvin kalliita, mutta ne ovat toisaalta turvallisia sijoituskohteita.

2.2 Arkkitehtuurin avantgarden teemoja

Avantgarde modernismissa

Avantgarde tarkoittaa taiteen tai arkkitehtuurin keinoin esitettävää valitsevien olosuhteiden kritiikkiä, joka ehdottaa muutosta vallitsevaan yhteiskunnalliseen, kulttuuriseen tai poliittiseen järjestykseen. Avantgardessa ei ole kyse tyylistä tai tavoiteltavasta pysyvästä olotilasta, vaan avantgardeliikkeet hahmottelevat pikemminkin vaihtoehtoisia yhteiskunnallisia olosuhteita ja sysäysliikkeitä kohti muutosta.¹⁸ Avantgarde merkitsi alun perin taiteessa taiteen instituution murtamista ja taiteen elitistisyyden ja porvarillisuuden kritiikkiä.

Modernistit julistivat arkkitehtuurille poliittisen ja sosiaalisen roolin uuden, tasa-arvoisen yhteiskunnan luomisessa 1920-luvulla. Modernistinen rationalismi perustui tietoisuuteen ja käsitykseen siitä, että yhteiskunnassa vallitsevat ongelmat ovat ratkaistavissa rationaalisesti esimerkiksi

hyvän suunnittelun keinoin.¹⁹ Modernismin sosiaalinen utopia piti sisälleen ajatuksen, että arkkitehtuurin keinoin voitaisiin ratkoa yhteiskunnallisia epäkohtia. Modernismin avantgardistit pyrkivät kohti mahdollisimman tehokkaasti hyödynnettäviä arkkitehtuurin 'tieteellisiä' menetelmiä, joilla haluttuja sosiaalisia päämääriä voitaisiin edistää. Tämä merkitsi arkkitehtuurin rationalisoimista ja kvantifioimista. Arkkitehtuuri siis välineellistettiin modernismin avantgardessa sosiaalisen utopian tavoitteeseen.

Kun arkkitehtuurin eurooppalaista avantgardea esiteltiin Amerikassa 1930-luvulla, se esitettiin kansainvälisenä tyylinä irrotettuna avantgardistisista tavoitteistaan.²⁰ Vieraantuminen 1920-luvun avantgarden radikaaleista, sosiaalisista ja poliittisista pyrkimyksistä liittyi myös toisen maailmansodan jälkeiseen historialliseen kontekstiin – modernistisen arkkitehtuurin materiaaliset ja tekniset periaatteet ja tehokkuus soveltuivat jälleenrakennuskauden tarpeisiin. Modernistinen arkkitehtuuri vakiintui siten tyyliksi ja sulautui osaksi vallitsevaa järjestelmää, jota se oli alun perin kritisoinut. Kehityskulkua, jossa järjestelmänvastainen, marginaalinen ja

¹⁸ Heynen 1999, 129; Renato Poggioli 1962: avantgardea määrittävät *aktivismi* (dynaaminen liike kohti muutosta), *antagonismi* (jatkuva taistelussa jotakin vastaan, esim. traditiota tai järjestelmää), *nihilismi* (päätyy ei-miksikään) ja *agonismi* (avantgarde "uhraa" itsensä muutoksen hyväksi)

¹⁹ Ratkottavia ongelmia modernismin historiallisessa kontekstissa olivat esimerkiksi teollisuuden työntekijöiden asumiskysymys ja liian ahtaasti asumisen myötä leviävät kulkutaudit, joihin suunnittelussa pyrittiin vastaamaan järjestyksen, siisteyden, funktionaalisten plaanien ja mittajärjestelmien avulla.

²⁰ Philip Johnson ja Henry-Russel Hitchcock, *The International Style*, 1932

radikaali sulautuu vähitellen osaksi valtavirtaa, pidettiin avantgardeliikkeiden kohtalona.²¹

Avantgarde pyrkii kuitenkin alkuperäisessä merkityksessään pelkän uutuuden tavoittelun lisäksi kyseenalaistamaan vallitsevia instituutioita ja määritelmiä arkkitehtuurin tai taiteen roolista. Keskeinen avantgarden vastakkainasettelu koskee taiteen ja arkkitehtuurin suhdetta korkeakulttuuriin ja massatuotantoon. Arkkitehtuurin historiallinen avantgarde²² pyrki kyseenalaistamaan arkkitehtuurin korkeataiteen²³ ja massakulttuurin (massatuotettavan arkkitehtuurin) välistä rajanvetoa arkkitehtuurissa.²⁴

Massatuotanto ja auraattisuus

Suhtautuminen avantgardeliikkeiden poliittisuuteen ei ole yksimielistä ja osa avantgardeliikkeistä edustaa pikemminkin kulttuurisia kuin poliittisia oppositioita. Arkkitehtuurin historiallisen avantgarden projekti on

²¹ Akcan 2002, 141; Poggioli, *Theory of Avant Garde* 1981, 79. Avantgarden kohtalo on Poggiolin mukaan sama kuin muodilla, sillä niiden toimintaperiaatteet vertautuvat toisiinsa: kummassakin etsitään jotain uutta ja poikkeuksellista, joka hylätään, kun siitä tulee tavanomaista ja kaikkien omaksumaa.

²² Historiallinen avantgarde viittaa arkkitehtuurin varhaisen modernismin avantgardeliikkeisiin.

²³ *Korkeataide* on käsityöstä, taideteollisuudesta ja viihdestä erillinen kulttuurituotannon ala, jonka tuottamia teoksia tyypillisesti pidetään arvokkaina itsessään. (Tieteen termipankki, viitattu 8.11.2020)

²⁴ Heynen 1999, 130

kuitenkin pohjimmiltaan sosiaalinen ja vasemmiston kannattama. Arkkitehtuurin avantgarden sosiaalinen utopia perustuu poliittisesti marxilaiselle ideologialle. Arkkitehtuurin modernismi ja avantgarde eivät ole synonyymejä toisilleen, sillä modernistinen arkkitehtuuri edisti myös porvarillisia päämääriä ja kuten yllä tarkasteltiin, se irrottautui myöhemmin alkuperäisistä ideologioistaan.²⁵

Arkkitehtuurihistorioitsija Manfredo Tafuri (1935–1994) soveltaa taiteen avantgardea tutkineita marxilaisia filosofi- ja teoriaansa arkkitehtuurin avantgardistisesta tuottamisesta.²⁶

Arkkitehtuurin avantgarden ydinajatus linkittyy taiteen avantgardeen tekijyyden ja objektin *auraattisuuden* kautta. Auraattisuus merkitsee taide- tai arkkitehtuuriobjektin kulttistatusta, ainutkertaisuutta, arvovaltaisuutta ja paikkasidonnaisuutta. *Aura* ilmaisee myös taideteoksen ainut-

²⁵ Heynen 1999, 127; Modernistisella arkkitehtuurilla on marxilaisesta näkökulmasta sekä porvarillisena ja kapitalistisena että proletarisen ja sosiaalisen pidettyjä piirteitä. Modernismi tuotti sekä kapitalistisia symboleita, kuten tavarataloja, toimistoja, toimistotaloja ja yksityishuiloita että sosialistiseen yhteiskunnan ihanteeseen liittyviä rakennuksia, kuten sosiaalista asuntotuotantoa, tehdasrakennuksia, kouluja ja kerhotaloja. Lisäksi modernismin tehokkuusajattelua voidaan tulkita asuntotuotannon sosiaalisen näkökulman lisäksi taloudellisen tehokkuuden hyötynäkökulmasta.

²⁶ Akcan 2002, 135; Tafurin avantgardeteoriaan vaikuttivat erityisesti marxilaisen filosofin Walter Benjaminin ja G. W. F. Hegelin kirjoitukset taiteesta yhteiskunnassa.

kertaista etäisyyttä vastaanottajaan sekä taideteoksen auktoriteettia suhteessa omaan syntyhistoriaansa, tekijäänsä ja paikkaansa.²⁷ Auraattisuutta ja ainutkertaisuutta pidettiin merkkeinä taiteen ja arkkitehtuurin elitistisyydestä. Avantgarde pyrkii häivyttämään tekijän ja vastaanottajan, tai taiteilijan ja yleisön välistä eroa.²⁸ Ilman auraattisuutta taide vapautuisi yläluokan yksittäisille tahoille tuotettavasta luksuksesta massojen yhteisesti tuotettavaksi ja kulutettavaksi taiteeksi.

Tafari rinnastaa arkkitehtuurin massatuottamisen Walter Benjaminin (1892–1940) teorioihin taiteen tekijästä ja tuottajasta sekä taiteen mekaanisesta uusinnettavuudesta, joka tuo taiteen eliitiltä massoille.²⁹ Arkkitehtuurin massatuotanto sosiaalisen asuntotuotannon muodossa ajaa vastaavaa päämäärää: sen tarkoitus on tuottaa kohtuuhintaista asumista eliitin sijaan massoille, eli työväenluokalle.³⁰

Luopuminen auraattisuudesta merkitsee luopumista arkkitehtuurikäsitkseen perinteisesti liitetystä laatumääreistä, kuten luovuudesta, noudasta, ikuisuusarvosta, salaperäisyydestä ja käsityksestä aitoudesta.

Avantgarde merkitsee Tafariille luopumista arkkitehtuurin porvarillisesta taide- ja objektinäkökulmasta.

Avantgarde ja massatuotanto merkitsevät arkkitehtuurissa sitä, että arkkitehdistä tulee pikemminkin rakennusten tuottaja ja rakennusprosessin organisoija kuin perinteisessä mielessä käsitetty arkkitehtuuria luova taiteilija.³¹ Avantgarde käsittää arkkitehtuurin taideobjektin tai taidemuodon sijaan prosessina. Arkkitehdin taiteilijuudesta luopuminen ja massatuottamisen edistäminen johtavat arkkitehtuurin hajoamiseen itsensä ulkopuolelle: aurasta massaksi, muodosta prosessiksi, tekijästä tuottajaksi ja arkkitehdistä organisoijaksi.³²

Tafari käyttää Weimarin tasavallan *Siedlung*-projekteja esimerkkinään 1920-luvun avantgarden vaikutuksista.³³ Sosiaalinen asuntotuotanto pyrki rationalisoimaan rakennustuotantoa ja tarjoamaan kohtuuhintaista, massatuotettua asumista kaikille yhteiskuntaluokille yhtenä tavoitteenaan sosiaalisen tasa-arvoisuuden edistäminen.

²⁷ Lohtaja & Viitahuhta 2017, 39; Benjamin 2014, 28–29

²⁸ Akcan 2002, 149

²⁹ Ibid.; W. Benjamin 1936; 1937

³⁰ Ibid. 138

³¹ Akcan 2002, 149

³² Ibid.

³³ Tafari, Dal Co 1976, 156–158

Kuva 3. Ernst May, *Siedlung Römerstadt*, 1927–1928

Ernst Maylla oli arkkitehtina poikkeuksellisen vaikutusvaltainen asema Frankfurtin kaupunkisuunnittelussa ja rakennustuotannossa. May suunnitteli 1920-luvulla Frankfurtiin kokeellisia julkisen mallin mukaisia työläiskaupunginosia, kuten *Siedlung Römerstadtin* vuosina 1927–1928.

Kuva 4. Robert Venturi, *Guild House*, 1961

Guild House on Robert Venturin ja Denise Scott Brownin esimerkki massatuotetusta arkkitehtuurista verrattuna auraattiseen arkkitehtuuriin. Siinä missä sankarillista ja auraattista arkkitehtuuria luetaan sen muotojen epäsuorista viittauksista, massatuotetun 'ruman ja tavanomaisen' arkkitehtuurin ymmärtäminen perustuu suorille merkityksille.

Illuusio poliittisesta toimijuudesta

Tafurin aikalaiskontekstissa 1960-luvun Italiassa kysymys arkkitehtuurin ja politiikan suhteesta kiinnosti arkkitehtejä ja arkkitehtiopiskelijoita. Arkkitehtuurin mahdollisuus poliittisuuteen nähtiin ennen kaikkea kaupunki- ja yhdyskuntasuunnittelussa.³⁴ Tafuri itse piti arkkitehtuurin avantgarden poliittista projektia kuitenkin epäonnistuneena. Hän kritisoi modernismin avantgardea liian pinnallisesta käsityksestä siitä, mitä sosiaalisen utopian tavoittelemisen merkitsee.

Tafurin käyttämässä esimerkissä Frankfurtin asuntotuotantokokeiluissa pyrittiin ylittämään sosiaalisen utopian ja avantgarden välistä kuilua: uudenlaista rakennustuotantoa pyrittiin toteuttamaan demokraattisen hallinnon keinoin.³⁵ Saksalainen arkkitehti Martin Wagner teki Weimarin tasavallan perustamisvuonna 1919 kansallisen suunnitelman rakennustuotannon ja tonttien valtiollistamisesta.³⁶ Valtion tuli maankäytön hallinnalla taata asuminen kaikille yhteiskuntaluokille.

Kuitenkin esimerkiksi kontrolloimattomat materiaalikustannukset ja niiden raju nousu 1930-luvulle tultaessa osoittivat, ettei rakennustuotannon

valtiollistaminen taannut riippumattomuutta kiinteistöalan ja kaupunkien taloudellisista lainalaisuuksista. Tafuri pitää Frankfurtin kaupunkisuunnittelukokeiluja symbolisina osoituksina kulkukaavasta, jossa vailla poliittista strategiaa ja institutionaalisia uudistuksia sosiaalidemokraattiset hankkeet jäivät kapitalistisen kehityksen jalkoihin.³⁷

Onnistuakseen sosiaaliset utopiat olisivat siis vaatineet taustalleen poliittisen järjestelmän tuen. Arkkitehdin valta ei riittänyt järjestämään maankäytön periaatteiden kokonaisuuksia, eivätkä rakentamisen ja asumisen mullistukset osoittautuneet pelkästään arkkitehtonisiksi uudistuksiksi.³⁸ Rakennustuotannon valtiollistaminen jäi kuitenkin vaikuttamaan poliittisena mallina, ja asuntotuotantokokeilut tekivät kaupunkiuudistusten poliittisia ja hallinnollisia rajoitteita näkyviksi.³⁹

Vaikka funktionalistisen arkkitehtuurin taloudellisen tehokkuuden taustalla vaikuttivat alun perin sosiaalisen asuntotuotannon päämäärät, tehokkuusihannetta voitiin hyödyntää myös vasten alkuperäistä ideologiaa taloudellisen voitonmaksimoinnin tarkoituksiin.⁴⁰ Modernistisen arkki-

³⁷ Tafuri, Dal Co 1976, 158

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid. 156

⁴⁰ Taloudellinen tehokkuus on itsessään kelpo tavoite, mutta maksimaalinen voitontavoittelu vääristää sen.

³⁴ Dunster 1977, 3

³⁵ Tafuri, Dal Co 1976, 156

³⁶ Ibid. 153

tehtuurin välineellistäminen sosiaalisen utopian tavoitteluun johti arkkitehtonisen objektin *esineellistämiseen* – Tafurin mukaan tämä oli väistämättömän kehityskulku kapitalistisen tuotantojärjestelmän kontekstissa.⁴¹ Esineellistettynä hyödykkeenä arkkitehtuurin tehokkuustavoite voidaan valjastaa palvelemaan voitonmaksimointia.⁴² Tällöin arkkitehtuurista saatavaa vaihtoarvoa pidetään sen muita, kuten esimerkiksi kulttuurisia arvoja tärkeämpänä.

Ajatus yhteiskunnallisesta muutoksesta arkkitehtuurin keinoin⁴³ ilman kokonaisvaltaista poliittista suunnanmuutosta todettiin modernismin kritiikin myötä idealistiseksi ja haitalliseksi.⁴⁴ Radikaalin avantgarden vaarana on pitää yllä illuusiota siitä, että yhteiskunnalliset ongelmat olisivat ratkaistavissa suunnittelun keinoin.⁴⁵ Lisäksi arkkitehtuuri saa aikaan

illuusion uutuudesta, kun suunnitelmat ja arkkitehtoninen ilmaisu näytävät uusilta. Sisällöllisesti arkkitehtuurin periaatteet ja päämäärät voivat kuitenkin säilyä samana, vaikka ilmaisukeinot muuttuvat.⁴⁶

Utopian varsinainen, sosiaaliseen muutokseen pyrkivä funktio peittyi siten arkkitehtuurin modernismin funktionalististen manifestien retorikan ja puhtaiden muotojen ‘ideologian’ taakse.⁴⁷ Funktionalistisen arkkitehtuurin keinoin tavoiteltavan sosiaalisen utopian yksi ongelma on moraalisten ja sosiaalisten tavoitteiden ja ensisijaisesti muotoa perustelevan teorian sekoittuminen.⁴⁸ Funktionalismin ideologisuus on siten näennäistä: esteettiset ideologiat ovat sosiaalisesta näkökulmasta hyödyttömiä, ja sosiaaliset ideologiat mahdottomia, jos rakentamista määrittäviä tuotantoprosesseja ei kyseenalaisteta.⁴⁹

⁴¹ Coleman 2015, 161; Tafuri 1973: Esineellistäminen tekee arkkitehtuurista kapitalistisen talousjärjestelmän hyödykkeen, jolla on vaihtoarvo. Käsite on marxilainen ja arkkitehtuurin lisäksi se käsittää tavaroiden, palveluiden, ideoiden, luonnon, ihmisten ja heidän tietojensa muuttamisen kauppatavaraksi.

⁴² Tafuri viittaa taloudellisen tehokkuuden palvelemisella yksityiseen voitonmaksimointiin pyrkivään toimintaan.

⁴³ Heynen 1999, 134: Le Corbusier kirjoitti tunnetusti *Vers Une Architecture* -teoksessaan vuonna 1922, että kysymys rakentamisesta on keskeinen vallitsevan sosiaalisen levottomuuden ratkaisemisessa: vaihtoehdot ovat siis joko vallankumous tai arkkitehtuuri. Arkkitehtuurilla tarkoitetaan tässä yhteydessä rakennustuotannon ja tuotantokokonaisuutena toimivan kaupungin uudelleenorganisointia.

⁴⁴ Cunningham 2001, 179; Jameson 1991, 163–164; Tafuri, Dal Co 1976, 158

⁴⁵ Tafuri 1976, 182

⁴⁶ Till 2009, 15

⁴⁷ Vartola 2014, 83; Tafuri 1976, ix

⁴⁸ Eisenman 1996, 82

⁴⁹ Hays 1998, xi, 3–4; Tafuri 1998, 15

2.3 Uusavantgarde

Uusavantgarde ja kielellinen käänne

Avantgarde sai uusia piirteitä, kun arkkitehdit alkoivat 1960-luvulla etsiään uudenlaisia ilmaisukeinoja vaihtoehdoksi merkitysköyhäksi koe-
tulle modernismille. Turhautuminen liittyi toisen maailmansodan jälkei-
seen jälleenrakennuskauden modernistiseen paradigmaan, joka oli ajautu-
nut etäälle alkuperäisistä tavoitteistaan.

Semiotiikasta kiinnostuneet arkkitehdit ja filosofit analysoivat ihmisten
ja arkkitehtuurin välistä vuorovaikutussuhdetta.⁵⁰ Arkkitehtuuri rinnas-
tettiin kielen kaltaiseksi symboliseksi merkkijärjestelmäksi. Näin arkki-
tehdit pyrkivät määrittelemään arkkitehtuurille kieleen vertautuvaa si-
säistä logiikkaa ja rakennetta. Tavoitteena oli arkkitehtuurin ja ihmisen
välisen vuorovaikutuksen parantaminen ja arkkitehtuurin merkityksen,
kokemisen ja tulkinnan huomioiminen.⁵¹

Kiinnostus vuorovaikutukseen liittyi postmodernismia merkinneeseen
kielelliseen käänteeseen, jolloin alettiin kiinnostua muun muassa kielen

vaikutuksesta todellisuuskäsitykseen. Kielen tulkinnan ja merkitysten pai-
nottamisen myötä kieli alettiin käsittää aiempaa suhteellisemmin. Kielel-
linen käänne merkitsi käsitystä kielen ja sen välittämien viestien epätark-
kuudesta ja subjektiivisuudesta.⁵² Kieliteoriat kyseenalaistivat käsityksen
yhdestä objektiivisesta totuudesta ja esittivät totuuksien sen sijaan perus-
tuvan moniin subjektiivisiin, rinnakkaisiin ja vaihtoehtoisin näkemyk-
siin.

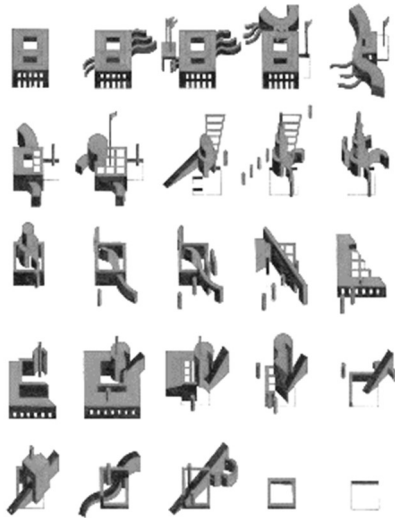
Kielellinen käänne johti 1960–80-luvuilla uusavantgardistisiin tutkimuk-
siin arkkitehtuurin sisäisestä logiikasta ja rakenteesta. Arkkitehtuurin
uusavantgarde viittaa sellaisiin arkkitehtuurikäsitteisiin, jotka tutkivat
arkkitehtuurin ja arkkitehtonisten objektien merkitystä ja olemassaolon
tapoja ja tasoja. Uusavantgardessa on kyse arkkitehtonisten objektien uu-
denlaisesta symbolisesta käytöstä.⁵³ Uusavantgardistisen arkkitehtuurin
filosofiset pyrkimykset ilmenevät objektien ja niiden välisten suhteiden
ontologisena tarkasteluna. Projektit olivat ennen kaikkea teoreettisia ja
ontologisia tutkimuksia arkkitehtuurista ja sen sisäisestä rakenteesta.

⁵⁰ Vartola 2014, 108

⁵¹ Esim. Eco 1980, Eisenman 1966

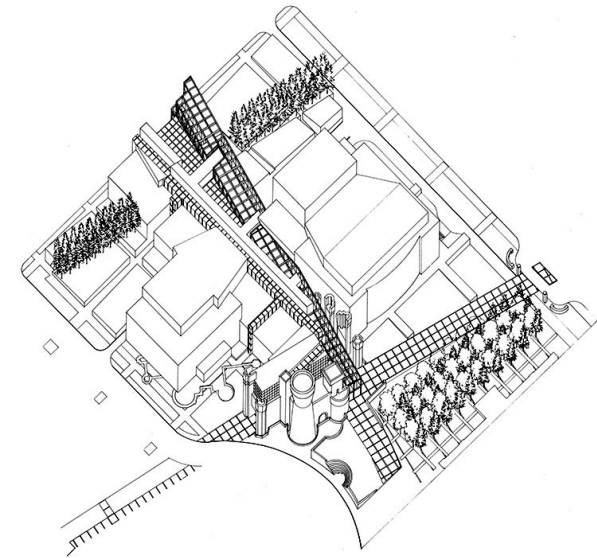
⁵² Jacques Derrida on tiivistänyt kielellisen käänteen seuraavasti: kun käsitys universaalien
keskipisteen tai alkuperän olemassaolosta mureni, kaikesta tuli diskurssia.

⁵³ Hays 2009, 7, 11

Kuva 5. Bernard Tschumi, *Parc de la Villette*, 1982–1998

Bernard Tschumin Pariisiin suunnittelema Parc de la Villette vastustaa yhtä järjestykseen pyrkivää logiikkaa. Sen sijaan erilaisten muotojärjestelmien törmäyttäminen ilmentää merkityksen epävakautta, mikä on tyypillistä dekonstruktioon perustuvalle uusavangardistiselle arkkitehtuurille. Tschumi kuvaillee puistoa yhdeksi suureksi, mutta katkonaiseksi rakennukseksi.

Kuva 6. Peter Eisenman, *Wexner Center*, 1983–1989

Peter Eisenmanin Ohion Columbukseen suunnittelema Wexner Center saa rakenteensa kahdesta kaupunkirakenteesta risteävästä gridiruudukosta. Akselit myös halkovat yhtenäistä rakennusta välttelevän taidemuseokokonaisuuden rakennusosia kahtia.

Uusavantgarden arkkitehtuuriprojektien taustalla vaikuttavat epävarmuus arkkitehtuurin kulttuurisesta asemasta sekä voimattomuuden kokemus yhteiskunnassa tapahtuvien tuhoisien ilmiöiden suhteen.⁵⁴ Osa epävarmuudesta liittyi arkkitehtuurin ideologian ja merkityksen kriisiin kapitalistisen tuotantojärjestelmän määrittämän rakennustuotannon alaisuudessa.⁵⁵ Arkkitehdit pyrkivät kompensoimaan heikennetyiksi koettua rooliaan ja vaikutusmahdollisuuksiaan keskittymällä arkkitehtuurin muodolliseen järjestelmään.⁵⁶ Pelkästään arkkitehtien hallitsemat, puhtaan muodonannolliset, typologiset ja merkitysoipilliset ulottuvuudet arkkitehtuurissa perustelivat arkkitehtien tarpeellisuutta. Ne merkitsivät arkkitehtuurille autonomista reviiriä, jonka oli tarkoitus puolustaa arkkitehtuurin olemassaoloa kulttuurisena alana.⁵⁷ Uusavantgardistinen arkkitehtuuri on samalla kuitenkin tietoista omasta tarpeettomuudestaan. Arkkitehtoninen objekti valjastettiin uusavantgardessa symbolisesti ja kriittisesti ilmentämään juuri koettua tarpeettomuuttaan ja esineellistymistään. Uusavantgardistinen arkkitehtuuri viittaa siten itseensä: arkkitehtuurin

⁵⁴ Esim. Saunders 2007, viii: 1960-luvun loppupuolen yhteiskunnallista kontekstia määrittivät sotien sekä kapitalististen tuotantorakenteiden ja poliittisten ääri-ilmiöiden vaikutukset. Lisäksi arkkitehtuuriin vaikuttivat jälleenrakennuskauden vaatimukset, pettymys modernismin sosiaalisten utopioiden epäonnistumiseen sekä modernistisen arkkitehtuurin värvääminen totalitaristisen politiikan tarkoituksiin.

⁵⁵ Coleman 2015, 169; Solà-Morales 1991, 82: Vuoden 1968 jälkeinen poliittinen ilmapiiri vaikutti uusavantgarden pyrkimysten taustalla. Arkkitehtuurin kulttuurisen merkityksen koettiin jäävän rakennustuotannon tavoitteiden jalkoihin.

⁵⁶ Coleman 2015, 167; ks. luku 2.1

⁵⁷ Ibid.

objektin lähtökohtiin ja rajoitteisiin.⁵⁸ Autonomialla tavoiteltiin etäisyyttä epäinhimilliseksi koettuihin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin. Se oli myös keino olla kriittinen. Arkkitehtuurin olemuksen ja sisäisen rakenteen määrittelyssä lainattiin strukturalistisen filosofian ja kieliteorian metodeita. Teoreettisuus ja konseptuaalisuus tarjosivat mahdollisuuden tuottaa arkkitehtuuria vapaana ristiriitaisuuksista ja painolastista, joita ulkopuolelta määritellyt käyttötarkoitukset ja rakennustuotanto arkkitehtuurille aiheuttivat. Teoreettisuuden mahdollistama autonomisuus nähtiin jopa ainoana autenttisena arkkitehtuurin muotona.⁵⁹

Projekteissa korostui lopputuloksen sijaan sitä edeltänyt prosessi ja materiaalsen objektin taustalla vaikuttaneet ideat.⁶⁰ Uusavantgardisteihin luetaan kuuluvaksi joukko arkkitehtejä, jotka tutkivat arkkitehtuurin logiikkaa eri painotuksin. Uusavantgarden arkkitehtuurissa tarkasteltuja kategorioita ovat typologia, merkki, allegoria ja autonomia.⁶¹

⁵⁸ Hays 2009, 11: Michael K. Hays puhuu *uusavantgarden* sijaan mieluummin *myöhäisavantgardesta* kuvatessaan Peter Eisenmanin, Aldo Rossin, John Hejdukin tai Bernard Tschumin arkkitehtuuria vuosina 1966–1983. Uus-etuliitettä on käytetty negatiivisessa mielessä kuvaamaan postmodernien avantgardeprojektien historiallisia vaikutteita 1920-luvun avantgardesta.

⁵⁹ Coleman 2015, 165–166; Hays, *The Textualization of Architecture*, 1978–1986

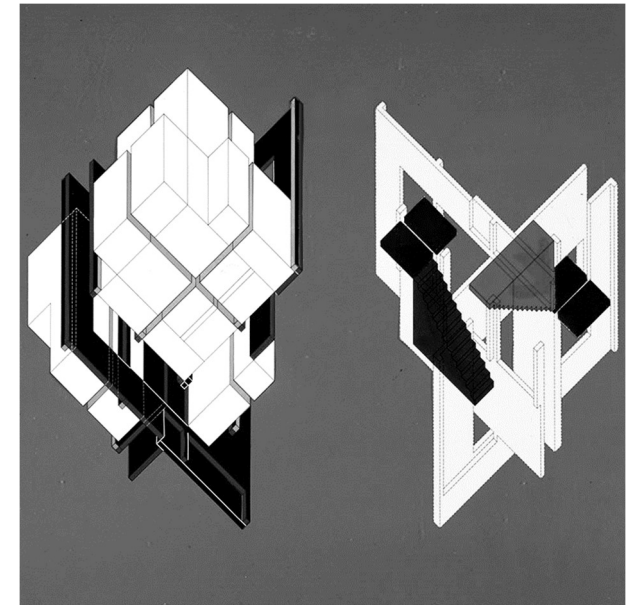
⁶⁰ Ibid.; Solà-Morales 1991, 74

⁶¹ León 2008, 70: Typologiaa tutkinut Aldo Rossi (perustuen Georg Lukácsin teoriaan), merkkiä tutkineet James Stirling, Denise Scott Brown ja Robert Venturi (perustuen Georg Simmeliin), allegoriaa tutkinut John Hejduk (perustuen Walter Benjaminiin) sekä autonomiaa tutkinut Peter Eisenman (perustuen Theodor Adornoon).

Kuva 7. Aldo Rossi, *Tpla 46/80*, 1976

Rossin arkkitehtuurissa ja arkkitehtuurikuissa toistuvat perustypologiat, esineet ja henkilökohtaiset kokemukset. Rossi sommittelee muistin, kokemusten ja paikkojen fragmenteista muotoja arkkitehtonisiin maisemiinsa. Rakennuksissa ja materiaaleissa Rossi suosii abstraktiota, joka jättää tilaa metafysiselle tulkinalle.

Kuva 8. Peter Eisenman, *House VI*, 1975

House VI on tutkielma arkkitehtuurin teorian ja konkreettisen rakenteen suhteesta. Eisenman huomauttaa, että talo on arkkitehtonisen prosessin ajallinen ja tilallinen ruumiillistuma, ei pelkästään prosessin lopputuote. Talo on eräänlainen asuttava veistos, joka tekee asukkaat tietoisiksi arkkitehtuurin vaikutuksista, jotka kulttuuristen käytänteiden takia jäävät tietoisuutemme ulkopuolelle.

Arkkitehtuurin tietoinen ele

Uusavantgardisteiksi luonnehditut arkkitehdit Peter Eisenman ja Aldo Rossi käsittävät arkkitehtuurin piirtäen, rakentaen ja kirjoittaen luotavana *projektina*.⁶² Heille arkkitehtoninen piirustus, rakennus ja arkkitehtuurista kirjoittaminen ovat yhtä keskeisiä arkkitehtuurin projektin kannalta. Arkkitehtuurin projekti viittaa arkkitehtuurin itseviittaavan järjestelmän sisäiseen kehitysprosessiin ja arkkitehtuurin sisäisiin päämääriin.

Arkkitehtuurin pelkkien ulkoisten päämäärien ylittäminen on tällöin eräänlainen *tietoinen ele*, joka korottaa rakentamisen arkkitehtuuriksi.⁶³ Esimerkiksi tektoniikassa tietoinen ele käsitetään toimintana, joka korottaa arkkitehtonisen rakenteen taiteeksi.⁶⁴ Arkkitehtuurin tietoinen ele pyrkii siten tuomaan fyysisen maailman esineen metafyyssiseen maailmaan. Arkkitehtuurin filosofiset pyrkimykset erottelevat tässä tapauksessa arkkitehtuurin rakentamisesta.

⁶² Rossi 1982, 179; Eisenman 2006; Till 2009, 22

⁶³ Tietoista elettä on suomeksi kutsuttu muun muassa ehdottoman arkkitehtuurin ilmentämiseksi ja arkkitehtuurin sisäiseksi ylimääräksi.

⁶⁴ Nyman 2008, 212; Nyman huomauttaa, ettei tietoinen ele kuitenkaan pääse oikeuksiinsa tilan ja käytön suunnittelusta erillisenä, jälkeen päin lisättynä arkkitehtonisena tai taiteellisenä eleenä, vaan pikemminkin osana käyttötarkoituksen suunnitteluprosessia. Nyman on huolissaan arkkitehtien erottamisesta käytön ja tilaohjelman suunnittelusta, sillä tällöin arkkitehtuurin tilaan ja käyttöön liittyvää asiantuntijuutta ei päästä hyödyntämään. Arkkitehtuuriin syntyy hankala lähtöasetelma, jossa arkkitehti pyrkii tekemään tilaohjelmasta taidetta, joka saattaa johtaa käyttötaiteen sijaan kuvataiteeseen.

Arkkitehtuurin *projekti* viittaa myös arkkitehtuurin historiallisen projektin jatkamiseen. Arkkitehti on arkkitehtuuria suunnitellessaan tietoinen arkkitehtuurin historiallisesta kaanonista, johon kaikki arkkitehtuurin instituutioon lukeutuva asettuu. Historiallinen kaanon muodostuu normatiivisista referenssirakennuksista, kulttuurisista ja yhteiskunnallisista erityispiirteistä ja eri historiallisten aikakausien ihanteista ja tyyleistä.

Arkkitehtuurin projekti ja tietoinen ele ilmentävät arkkitehtuurin filosofisia pyrkimyksiä materiaalisen todellisuuden ylittävään muotoon. Tätä voisi pitää myös pyrkimyksenä kohti arkkitehtuurin *idea*a, joka juontuu klassisesta täydellisyyden ideasta Aristoteleelta. Täydellisyyden ideassa ihmisen luoma asia tai artefakti voi saavuttaa pelkkää käytännöllisyyttä syvemmän tason. Sen lisäksi, että artefakti, kuten rakennus on hyvin tehty ja käytännöllinen, se voi olla myös kaunis ja täydellinen.⁶⁵ Uusavantgarden ontologiset pyrkimykset eivät aina kuitenkaan liittyneet antiikin kauneuden ja täydellisyyden ihanteisiin, vaan ne saattoivat ilmentää totuutta myös negatiivisessa mielessä. Näin tapahtuu esimerkiksi Peter Eisenmanin arkkitehtuurissa.

⁶⁵ Verschaffel 2012, 167

Peter Eisenman ja teoria arkkitehtuurin rakenteesta

Amerikkalainen arkkitehti Peter Eisenman (1932–) on tarkastellut arkkitehtuurin sisäistä rakennetta ja arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän parametrejä uransa alkuvaiheilla 1960- ja 70-luvuilla. Eisenman määrittelee strukturalistisen filosofian ja kielitieteen avulla tietoista elettä, joka erottaa arkkitehtuurin rakentamisesta.⁶⁶ Eisenman tutkii erityisesti arkkitehtuurin ja kielen välistä analogiaa: hän hyödyntää määrittelyssään kieliteoreettisia käsitteitä arkkitehtuurin syntaktisesta ja semanttisesta ulottuvuudesta.⁶⁷ Eisenman käsittää arkkitehtuurin kuvan sijaan 'tekstinä'. Fokus on tällöin arkkitehtonisen objektin sijaan sitä edeltävässä prosessissa.⁶⁸

Eisenman kritisoi sotien jälkeistä modernismia yliyksinkertaistetun *muoto seuraa funktiota* -kaavan seuraamisesta.⁶⁹ Hän kyseenalaistaa muoto-funktio-kahtiajaon ylivoimaisen aseman arkkitehtuurin teorian lähtökohtana.

⁶⁶ Eisenmanin arkkitehtuuriteoriaan on vaikuttanut erityisesti dekonstruktiofilosofi Jacques Derrida.

⁶⁷ Eisenmanin teoria perustuu ennen kaikkea kieliteoreetikko Noam Chomskyn määritelmään kielen semanttisesta ja syntaktisesta ulottuvuudesta sekä syvärakenteesta. Syntaktisen ja semanttisen eroa havainnollistaa Chomskyn vuonna 1957 esittämä esimerkkilause: "Värittömät vihreät ajatukset nukkuvat raivokkaasti." Lause on syntaktisesti oikeaoppinen, mutta semanttisesti järjetön.

⁶⁸ Eisenman 1984, 167

⁶⁹ Eisenman 1996, 81

Käyttötarkoitus ei sanele Eisenmanin konseptuaalisten arkkitehtuurisuunnitelmien lähtökohtia tai päämääriä, vaan arkkitehtuuriprojektit ovat Eisenmanin teoriassa ennen kaikkea filosofisia tutkimuksia arkkitehtuurin sisäisestä olemuksesta.

Renessanssista lähtien rakennuksia ja niiden osia on kuvailtu ja tulkittu niin, että fyysiset 'merkit' ilmentävät muotoa, käyttötarkoitusta tai ekspressiivistä merkitystä.⁷⁰ Arkkitehtoniset elementit ja niiden symbolinen voima muodostavat siis merkityksiä, joiden avulla arkkitehtuuria 'luetaan'.⁷¹ Arkkitehtonisten elementtien tulkinta on siten merkitysupillista, mikä rinnastaa arkkitehtuurin kieleen. Kieliteoriassa merkitysupillista ulottuvuutta kutsutaan *semanttiseksi* ulottuvuudeksi.

Merkitysupillisen ulottuvuuden lisäksi arkkitehtuuria ohjaavat tietyt loogiset säännöt.⁷² *Syntaktinen* ulottuvuus kuvaa tätä arkkitehtuurin sisäisen logiikan ja järjestyksen tasoa. Se käsittää arkkitehtonisten elementtien

⁷⁰ Patin 1993, 89

⁷¹ Solà-Morales 1991, 77

⁷² Vartola 2014, 109; Eco 1980

sommittelun, järjestyksen, symmetrian ja mittasuhteet.⁷³ Syntaktista ulottuvuutta on renessanssiarkkitehtuurista lähtien pidetty semanttisiin merkityksiin nähden toissijaisena.

Arkkitehtuurin perimmäisestä, syntaktisesta olemuksesta kiinnostuneelle Eisenmanille semanttinen traditio merkitsee riippuvuutta arkkitehtuurin ulkopuolisista merkityksistä ja lähtökohdista. Arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän autonomisuus mahdollistaa sen sijaan riippumattomuuden ulkoisista vaikuttimista mahdollistaen arkkitehtuurin perimmäisen olemuksen ilmaisemisen syntaktisesti. Arkkitehtuurissa olennaista on tällöin pinnan alla oleva konseptuaalinen taso. Konseptuaalisen tason tulee olla etusijalla rakennuksia katsottaessa: näkyvä rakennus ikään kuin korvautuu konseptuaalisella, 'yliaistillisella objektilla'.⁷⁴

Eisenmanin teoria arkkitehtuurin syntaktisen järjestelmän autonomiasta mukailee Theodor Adornon (1903–1969) *Esteettisen teorian* (1970) logiikkaa taiteen täydestä autonomiasta.⁷⁵ Adornon esteettinen teoria tarkastelee taiteen ja yhteiskunnan mahdollista suhdetta niin, että taide ei alistu millään ulkoiselle päämäärälle, mutta myös niin, ettei taide olisi pelkästään

⁷³ Patin 2013, 89: *Käytännöllisyys* liittää muodon funktion – *semanttisuus* liittää muodon ideoihin ja merkityksiin – *syntaktisuus* erottaa toisistaan fyysisen muodon (rakennuksen, tilan) ja konseptuaaliset tilat.

⁷⁴ Krauss 1976, 176

⁷⁵ León 2008, 72; Tafuri 1974

itseensä viittaava järjestelmä.⁷⁶ Autonomista taidetta määrittää olennaisesti kriittisyys, jonka taiteen olemassaolon ja vastaanottamisen tapa mahdollistavat. Autonomisen taiteen kriittisyys on Adornon esteettisen teorian linkki arkkitehtuurin autonomiaan.

Taiteen vastaanottamisen tapa perustuu Adornon käyttämään *mimeettisen* vastaanottamisen teoriaan, joka merkitsee asioiden ja ihmisten välistä alkukantaista ja vastavuoroista yhteenkuuluvuutta.⁷⁷ Taidetta lukuun ottamatta moderni yhteiskunta perustuu sen sijaan rationaalisuudelle ja välineellisyydelle, mikä tukahduttaa Adornon mukaan ihmisiin kuuluvan luonnon.⁷⁸ Taiteen *mimeettisyys* mahdollistaa ihmiselle maailman käsittämisen muulla tavalla kuin kaikkia muita yhteiskunnan osa-alueita määrittävän rationaalisen ja välineellisen ajattelutavan kautta.⁷⁹ Rationaalista ja objektivoivaa ajattelua vastustava taide voi siten pelastaa ihmisen yhteiskunnan rationaalisuuden paradigmat, joka tekee yhteiskunnasta ihmiselle vieraan ja epäinhimillisen.⁸⁰

⁷⁶ Nivalainen 2012, 102; Adorno 2006: Adorno kutsuu autonomista taidetta autenttiseksi.

⁷⁷ Heynen 1999, 184; Adorno 1970, 86–87; Adorno 1997 (1965), 10: *mimesis* tarkoittaa Adornon esteettisessä teoriassa subjektin ja reflektion kohteen sellaista yhteenkuuluvuutta, joka ei perustu rationaaliselle tiedolle. Adorno lainaa mimesiksen konseptin Sigmund Freudilta.

⁷⁸ Nivalainen 2012; Adorno 2006, 226–227

⁷⁹ Heynen 1999, 184; Leach 2006, 6

⁸⁰ Heikkilä 2017, 39–40; Adorno 2006, 208–210: esimerkiksi teknistymisen, tieteen edistys ja byrokratia ovat tekijöitä, jotka vieraannuttavat yhteiskuntaa ihmisestä.

Muun yhteiskunnan pyrkiessä välineelliseen rationaalisuuteen, autonomi-
nen taide on oikeutetusti hyödytöntä. Hyödyttömyys tekee taiteesta kriit-
tistä: koska autonomisen taiteen olemassaolo ei perustu rationaalisuudelle
ja välineellisyydelle, taide on rationaalisuuden ylivallan kritiikkiä jo itses-
sään.⁸¹ Taiteen täysi autonomia on myös ainoa tapa välttää sen hyödyk-
keellistäminen.⁸²

Autonomisen taiteen kriittinen tehtävä on ilmaista ja tuoda ihmisten tie-
toisuuteen vallitsevan todellisuuden epämiellyttäviäkin ulottuvuuksia.
Kriittinen taide voi siten luoda edellytyksiä vaihtoehtoisten todellisuuk-
sien kuvittelulle ja tavoittelulle.⁸³ Adornon ajatus kriittisyyden taustalla
on, että todellisuuden tulisi jäljitellä taideteoksia.⁸⁴

⁸¹ Heynen 1999, 185

⁸² León 2008, 71; Adorno 1978

⁸³ Heynen 1999, 187; Adorno 1970: todellisuuden negatiivisten ulottuvuuksien näyttäminen
tekee taiteesta *todellisuuden negatiivista*. Peter Eisenman käyttää tämänkaltaista argumen-
taatiota esimerkiksi vuonna 1987 järjestetyssä keskustelussa Christopher Alexanderin
kanssa: Alexanderin mukaan arkkitehtuurin tulisi olla miellyttävää, turvallista ja lohdut-
tavaa, kun taas Eisenman argumentoi arkkitehtuurin tehtävästä todellisuuden varsinaisen,
epämiellyttävänkin luonteen kuvastamisessa.

⁸⁴ Nivalainen 2012, 108; Adorno 2006, 254

Eisenmanin konseptuaalinen arkkitehtuuri on myös tässä mielessä kriit-
tistä: sen autonomisuus perustuu itseensä viittaavaan arkkitehtuurin kie-
leen.⁸⁵ Arkkitehtuurin autonomisen muotojärjestelmän ajateltiin mahdol-
listavan arkkitehtuurille taiteen kaltaista kriittisyyttä suhteessa sitä mää-
rittämään yhteiskuntaan.⁸⁶ Argumentti arkkitehtuurin itseensä viittaavien
merkkien kriittisestä prosessista perustuu poststrukturalistiseen kieliteo-
riaan, jonka mukaan arkkitehtoniset elementit saavuttavat pelkästään it-
seensä viittaamalla arkkitehtuurin sisäisen kriittisyyden tason.⁸⁷ Itseensä
kääntyminen tarkoittaa arkkitehtonisen muodon ja sen välittämän mer-
kityksen tarkastelua irrallaan aiemmin tunnetuista muoto-merkityssuh-
teista.

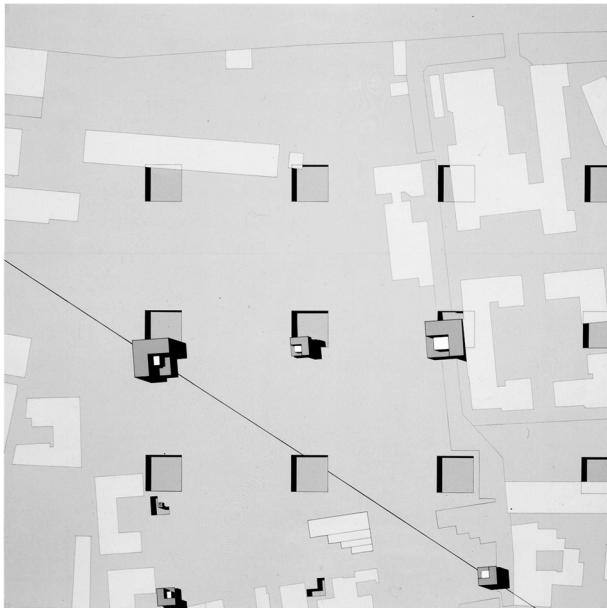
Toinen saman ajan amerikkalaisen arkkitehtuuriteorian viitekehyksessä
tunnettu näkökulma arkkitehtuurin kriittiseen autonomiaan asettuu ark-
kitehtuurin esineellistymistä ja arkkitehtonisten objektien korostamista
vastaan.⁸⁸ Siinä korostetaan arkkitehtuurin muotojärjestelmän sisäisen ra-
kenteen sijaan arkkitehtuurin vastaanottamista.

⁸⁵ León 2008, 72; Colquhoun 1968, 338; Eisenman 1984, 167

⁸⁶ Chan 2015, 122

⁸⁷ Fischer 2012, 58; Eisenman 2000; Eisenman teki yhteistyötä etenkin ranskalaisen post-
strukturalistifilosofin Jacques Derridan kanssa.

⁸⁸ Ibid.; Hays 1984

Kuva 9. Peter Eisenman, *Cannaregio Town Square*, 1978

Eisenmanin kilpailuehdotus Venetsian rautatieaseman pohjoispuoliselle aukiolle koostuu symbolisesta tyhjien tilojen ja arkkitehtonisten objektien sarjasta. Tyhjien tilojen sarja ja eri kokoiset objektit symboloivat mittakaavan määrittämistä ilman ihmistä, pelkän arkkitehtuurin itsensä perusteella.

Kuva 10. Gordon Matta-Clark, *Splitting*, 1974

Arkkitehti ja taiteilija Gordon Matta-Clark halkoi ja lävisti hylättyjä rakennuksia 1970-luvulla. Halkominen oli taiteilijan tapa kommentoida yhteiskuntaa, joka ihailee jatkuvasti kasvavan vaurauden kasaantumista ja pysyvyyttä.

III

Käytäntö ja
reaktio

3.1 Arkkitehtuurin umpikuja

Talo ei ole taideteos

Toimiminen osana kapitalistisen tuotannon määrittämää rakennusteollisuutta ei tarjonnut uusavantgarden arkkitehtuuriprojekteille parhaita lähtökohtia kriittisen vastarinnan muotona tai riippumattomana taiteenlajina toimimiseen.⁸⁹ Vaikka arkkitehtuurin sisäisen rakenteen ja merkitysjärjestelmän tarkastelulla on arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän ja ontologian kannalta itseisarvoa, ehto arkkitehtuurin autonomisuudesta rajoittaa sen sovellettavuutta käytäntöön. Konseptuaalisen autonomisen arkkitehtuurin logiikka ei ole täysin yhteensopiva arkkitehtuurin varsinaisten materiaalien olosuhteiden tai arkkitehtuurin käyttöarvon kanssa.

Uusavantgarden konseptuaalisia projekteja on kritisoitu siitä, etteivät kieliteoreettiset ja filosofiset konseptit välity rakennettuina.⁹⁰ Pyrkimys valjastaa strukturalistinen analyysimetodi arkkitehtuurin suunnittelumetodiksi on liian teoreettinen: arkkitehtuurin konseptuaalisen ja fyysisen maailman välille jää kuilu.

Eisenman katsoo, että arkkitehtuuri voi välittää ihmiselle samaistumis-pintoja vallitsevan todellisuuden fragmentoituneisuuteen, epätäydellisyyteen ja epäjärjestykseen.⁹¹ Eisenman vastustaa käyttötarkoituksen järkkymätöntä asemaa arkkitehtuurissaan: rakennuksissa on epäkäytännöllisyyksiä, jotka toimivat arkkitehtuurin konseptuaalisen tason lukemisen ärsykkeinä. Näkemys arkkitehtuurin välittämästä todellisuuden epämielittävästä tai katkonaisesta luoneesta implikoi, että arkkitehtuuri voisi kirjallisuuden tai muun taiteen tavoin pyrkiä todellisuuden kuvaamiseen, kuten Adornon autonomisen taiteen teoriassa.

Näkemys on kuitenkin ongelmallinen arkkitehtuurin objektien väistämättömän käyttövälineellisen luonteen takia. Arkkitehtuuri on arkipäiväisessä todellisuudessa kaikkialla läsnäolevaa, eikä sitä voida taideteoksen tai kirjan tavoin sulkea pois mielestä. Arkkitehtuurin kokeminen ja kuluttaminen ei ole vapaaehtoista eikä omaehtoista. Arkkitehtuurin käyttövälineellinen läsnäolo rajoittaa sen vapauksia kriittisyyteen ja negatiivisuuteen siinä missä ne ovat modernille taiteelle tai kirjallisuudelle ainakin teoreettisesti mahdollisia lähtökohtia.⁹²

⁹¹ Keskustelu *Contrasting Concepts of Harmony in Architecture*, Christopher Alexander ja Peter Eisenman, 1982

⁹² Heynen 1999, 23; Eisenmanin näkemys perustuu Adornon esteettisen teorian lisäksi italialaisen filosofin Massimo Cacciariin ajatuksille arkkitehtuurista modernissa maailmassa. Cacciariin mukaan arkkitehtuurin tulisi ilmentää poeettisen asumisen mahdollisuutta

⁸⁹ Coleman 2015, 162

⁹⁰ Till 2009, 21

Itävaltalainen modernistiarkkitehti Adolf Loos (1870–1933) pitää arkkitehtuuria ja taidetta erillisinä järjestelminä, joita ei tulisi sekoittaa toisiinsa. Arkkitehtuuri kuuluu kulttuurin piiriin, mutta taide on arkkitehtuurin ja kulttuurin yläpuolella. Siksi myös sovellettuihin taiteisiin tulisi suhtautua kriittisesti: taiteen ja arkipäiväisen elämän sekoittaminen ei ole eduksi kummallekaan. Kun arkkitehtuuria arvioidaan taiteena, sitä tarkastellaan vääränlaisen kriteeristön perusteella, eikä arkkitehtuuria ensisijaisesti määrittäville käytännöllisyyteen ja asumiseen liittyviä kriteereille anneta riittävää arvoa.⁹³ Loos ilmaisee arkkitehtuuria ja taidetta erottavan dilemman seuraavasti:

*Talon on miellytettävä jokaista, vastakohtana taideteokselle, jonka ei ole miellytettävä ketään. Taideteos on taiteilijan yksityistehtävä. Talo ei sitä ole. Taideteos asettaa maailman ilman, että siihen olisi tarve. Talo tyydyttää tarpeen. Taideteos ei ole kenellekään vastuussa, talo on jokaiselle.*⁹⁴

modernissa todellisuudessa. Tällainen pessimistinen arkkitehtuurin kieli on ainoa autenttinen arkkitehtuurin muoto, joka parhaimmillaankin yltää pelkäksi "yleväksi hyödyttömyydeksi." Cacciarin ajatukset vaikuttivat myös Manfredo Tafurin arkkitehtuurikäsitteeseen, ja Tafuri lainaa kirjoituksissaan ylevän hyödyttömyyden ilmausta.

⁹³ Heynen 1999, 79

⁹⁴ Passinmäki 1997, 10; Loos 1962, 314–315

Tarpeiden tyydyttämisen vastuu on yksiselitteinen luonnehdinta arkkitehtuurin käyttöarvon ja taidearvon dynamiikasta. Pyrkimyksiä autonomiaan on kuitenkin syytä tarkastella ennen kaikkea kriittisinä eleinä, joilla on ilmaistu arkkitehtuurissa koettua merkityksettömyyttä. Tunnettujen lainalaisuuksien vastustaminen esimerkiksi Eisenmanin taloissa on arkkitehtuurin hetkittäistä asettamista taiteeksi kriittisen merkityksen ilmaisemiseksi.

Sisäisten pyrkimysten lisäksi arkkitehtuuriin vaikuttavat tieteenalan vaikutuspiirin ulkopuoliset lähtökohdat ja päämäärät. Ulkoisia päämääriä ovat sellaiset välineelliset tavoitteet, joita arkkitehtuuri palvelee. Yhtäältä arkkitehtuuri on siis itseorganisoituva, muodollisten elementtien ja toimintojen systeemi, joka on olemassa irrallaan tietystä paikasta tai ajasta. Toisaalta kuitenkin arkkitehtuurin ulkopuoliset, paikkaan ja aikaan liittyvät historialliset vaikuttimet ja voimat määrittävät arkkitehtuuria.⁹⁵

Käyttövälineenä arkkitehtuurin olemus perustuu vallitsevien tarpeiden tyydyttämiseen.⁹⁶ Siinä missä taideteos toimii diskursiivisessa taiteen instituution tilassa, operoi arkkitehtuuri aina diskursiivisen ja institutionaa-

⁹⁵ Hays 1998, ix. Ks. myös luku 2.1

⁹⁶ Grassi 1976: arkkitehtuurille luontainen realismi merkitsee, että arkkitehtuuri luontaisesti vahvistaa vallitsevia olosuhteita.

lisen tilan lisäksi materiaalisessa, käytön ja olosuhteiden sanelemassa todellisuudessa. Koska arkkitehtuuri on sidottu tarpeiden tyydyttämisen tehtävään, se ei voi toimia taideteoksen kaltoin täysin olosuhteista vapaana ja niitä kohtaan kriittisenä. Arkkitehtuurin vapautta rajoittaa siis sen olemassaolon tapa maailmassa. Taideteos voi olla yhteiskunnan *negatio*⁹⁷, mutta arkkitehtuuri ei, sillä välineellinen ulottuvuus sitoo arkkitehtuuria vallitsevaan todellisuuteen ja sen mukaisiin olosuhteisiin.

Ristiriidasta seuraa autonomisuuden tavoittelun paradoksi: toisaalta arkkitehtuurissa tavoitellaan autonomisuutta, eli sitä, ettei arkkitehtuuri määrity pelkästään ulkoisten päämäärien kautta ja toisaalta juuri ulkopuolelta määritellyt ehdot ovat ne, jotka autonomisuudella pyritään ylittämään. Arkkitehtuurille ulkoa määritellyt ehdot ovat siis edellytys autonomialle, joka merkitsee riippumattomuutta niistä.⁹⁸

Väärinkäsityksiä ja ei-kriittisiä tulkintoja

Autonomisuuden dilemman lisäksi uusavantgardististen arkkitehtuuriprojektien vastaanottoon liittyi väärinkäsityksiä. Arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän ja ontologisen olemuksen kyseenalaistamiseen perus-

tuneen dekonstruktioarkkitehtuurin tulkinnassa ei aina tavoitettu kaikkia tarkoitettuja tasoja. Arkkitehtuuriprojektien teoreettiset tavoitteet eivät välttämättä välittyneet tulkitsijoille, ja arkkitehtuuria luettiin esteettisistä ja teknologisista näkökulmista ilman niiden taustalla vaikuttaneita kriittisiä ja teoreettisia sisältöjä.⁹⁹

Esimerkiksi Peter Eisenman ja Bernard Tschumi sovelsivat 1980-luvulla arkkitehtuurissaan dekonstruktioiteorioita. Eisenmanin ja Tschumin arkkitehtuuria esiteltiin vuonna 1988 New Yorkin MoMa:n *Deconstructivist Architecture* -näyttelyssä.¹⁰⁰ Näyttelyssä teoreettinen dekonstruktivismi arkkitehtuuri rinnastettiin esimerkiksi Frank Gehryn, Zaha Hadidin ja Rem Koolhaasin arkkitehtuuriin, joissa dekonstruktio ilmeni arkkitehtuuriin sovellettujen filosofisten teorioiden sijaan lähinnä esteettisesti muotokielessä. Teoreettinen dekonstruktio typistettiin näyttelyssä ikoniseksi estetiikaksi, ja kriittinen vastakulttuuri tulkittiin tyyli-ilmiöksi. Esilläolo näyttelyssä takasi arkkitehdeille uusia toimeksiantoja, näyttelyitä ja korkeita asemia.¹⁰¹ MoMa:n näyttely onnistui hyödyntämään kriit-

⁹⁹ McLeod 1989, 50

¹⁰⁰ Näyttelyn suunnittelivat arkkitehdit Philip Johnson ja Mark Wigley. Näyttelyssä esitellyt arkkitehdit olivat Coop Himmelblau, Peter Eisenman, Frank Gehry, Zaha Hadid, Rem Koolhaas, Daniel Libeskind ja Bernard Tschumi.

¹⁰¹ Dunham-Jones 1998, 531

⁹⁷ Ks. s. 60–62 Adornon määritelmä autonomisen taiteen mahdollisuudesta *negatioon*.

⁹⁸ Eisenman 1979, 127. Ks. myös luku 2.1

tistä vastakulttuuria markkinointitarkoituksessa sekä sulauttamaan kriittisiä projekteja osaksi valtavirtaa ja järjestelmää, kuten avantgarden ja sen kritisoiman yhteiskunnan väliselle dynamiikalle on tyypillistä.¹⁰²

Esteettisen väärintulkinnan lisäksi uusavantgardistinen oletus arkkitehtuurista autonomisena taiteenlajina on ristiriitainen tulkinta avantgardesta. Taiteenlajiksi rajaaminen merkitsee arkkitehtuurin institutionalisoimista, mikä on päinvastaista suhteessa avantgarden alkuperäiseen ideologiseen päämäärään yhdistää taide ja tavallinen elämä.¹⁰³ Institutionalisoituminen kasvattaa kuilua arkkitehtuurin taiteenlajin ja arkkitehtuurin käyttämistä sanelevan tavallisen elämän välillä.

Paradoksaalinen autonomiakysymys on ollut arkkitehtuurin teorian lähihistoriassa eräänlainen dialektinen ydinkysymys. Suuri osa autonomiadiskurssista linkittyy 1960–80-lukujen kriittiseen asenneilmapiiriin, jonka poliittinen viitekehys oli myöhäiskapitalistisen yhteiskunnan kritiikissä.

¹⁰² Vrt. arkkitehtuurin modernismin avantgardea esitellyt *International Style* -näyttely s. 37, sekä avantgarden kulkukaava modernismissa yleisesti.

¹⁰³ Hays 2009, 4–5: Historiallisen avantgarden tavoitteena oli instituutioiden ja elitistisyyden murtaminen. Muun muassa Manfredo Tafuri kiinnittää huomiota uusavantgarden ja historiallisen avantgarden poikkeaviin päämääriin.

Umpikujapäätelmä

Manfredo Tafurille uusavantgarde näyttäytyi yhtenä osoituksena siitä, että arkkitehtuuri on ajautunut umpikujaan. Tafuri tarkoittaa umpikujalla sitä, että voidakseen toimia kapitalististen tuotantorakenteiden määrittämässä yhteiskunnassa arkkitehtuurin on väistämättä toisinnettava sen mukaista logiikkaa omassa logiikassaan ja muodossaan.¹⁰⁴ Arkkitehtuurin logiikka tulee siten yhdenmukaiseksi tuotantorakenteita määrittävien taloudellisen voitontavoittelun ja hyödynmaksimoinnin logiikan kanssa. Koska arkkitehtuurin on toimittava vallitsevien tuotantorakenteiden ehdoilla, sillä ei ole todellista mahdollisuutta toimia niitä kohtaan kriittisesti.¹⁰⁵ Umpikuja merkitsee sitä, että toimiessaan vastoin vallitsevan järjestelmän logiikkaa – tai kriittisen etäisyyden päässä siitä – arkkitehtuurista tulee marginaalista ja käyttökeltvotonta.¹⁰⁶

Suhteellisessa muodollisessa autonomiassa operoiva (uus-)avantgardistinen arkkitehtuuri tulee poliittisesti voimattomaksi toimiessaan markkinaehtoisten tuotantorakenteiden kontekstissa.¹⁰⁷ Päätelmästä seuraa, että

¹⁰⁴ Umpikuja on Tafurin käyttämä hegeliläinen käsite, (eng. *double bind*) joka tarkoittaa tilannetta, jossa kaksi konfliktissa olevaa väittämää vastustavat toisiaan ratkaisemattomasti.

¹⁰⁵ Asetan tämän väittämän kriittiseen tarkasteluun luvussa IV.

¹⁰⁶ Hays 1998, xiv; Tafuri 1974, 14: Kun arkkitehtuuri asettuu järjestelmää vastaan, kapitalismi tekee siitä toiminnallisesti käyttökeltvotonta.

¹⁰⁷ Čeferin 2010, 31

arkkitehtuuri ei voi taiteen tavoin toimia tuotantorakenteita vastaan tai niistä välittämättä, koska arkkitehtuuri on sidottu käyttöä palvelevaan tehtäväänsä.¹⁰⁸ Käyttövälineen osa estää todellisen mahdollisuuden kriittisyyteen, sillä käyttövälineenä toimivan arkkitehtuurin esineellistämistä ei voida välttää markkinaehtoisten lainalaisuuksien takia.

Tafurille uusavantgardistisen arkkitehtuurin kääntyminen kieliteorioihin oli selvä osoitus arkkitehtuurin epäonnistumisesta. Arkkitehtuurin esineellistymistä ei voida vastustaa muodollisen tai kielellisen järjestelmän autonomialla, sillä arkkitehtien keskittyessä pelkkään arkkitehtoniseen ulottuvuuteen he eivät tule tarkastelleeksi tai tiedostaneeksi arkkitehtuurin tuottamista sen seurausten tai sille asetettujen päämäärien kannalta tai ylipäättään osana tuotantojärjestelmää.

Arkkitehtuuria on pelkkänä autonomisena muotojärjestelmänä helpompi välineellistää ulkoisen hyödyn tavoittelun palvelukseen. Tafuri nimittää umpikujasta seuraavaa tilannetta plaanin ideologiaksi: arkkitehtuurin vaikutuspiirissä on pelkkä esteettinen ulottuvuus, eli puhdas muoto ja esteettinen tekniikka vailla tavoiteltavaa utopiaa.¹⁰⁹ Itsessään arkkitehtuurista

tulee tällöin poliittisesta näkökulmasta tarpeetonta. Tafurille jo historiallisen avantgarden sosiaalisen utopian epäonnistuminen näyttäytyy osoituksena arkkitehtuurin väistämättömästä umpikujasta. Hän pitää 1900-luvun arkkitehtuurin kehitystä yhdenmukaisena kapitalistisen yhteiskunnan tavoitteiden kanssa – avantgarden utopiatkin päätyvät lopulta osaksi sen systemaattista kehityskulkua.¹¹⁰

Vallitsevasta tuotantojärjestelmästä kriittisen etäisyyden päässä toimiminen asettaa arkkitehdit lähtökohtaisesti marginaaliseen rooliin. Arkkitehdit jäävät muodolliseen järjestelmään rajoituksensa vaille poliittista toimijuutta, ja heille jää tällöin ainoastaan taiteilijan tai formalistin rooli. Taiteellinen toimijuus merkitsee Tafurille kompromissia siksi, että toisin kuin taiteilijuuden vapaammissa muodoissa, arkkitehtuurissa taiteilijuiden kriittisyys ja poliittisuus on rajoitettua.

Vaikka uusavantgarden autonominen arkkitehtuuri saattaa vaikuttaa kriitikin valossa epäonnistumiselta, arkkitehdit olivat kuitenkin tietoisia arkkitehtuurin umpikujasta ja plaanin ideologiasta. Autonominen, sisäistä rakennettaan ja merkitystään ilmentävä arkkitehtuuri ammentaa symbolisessa ilmaisussaan juuri omasta tarpeettomuudesta.¹¹¹

¹⁰⁸ Harvalla muullakaan taiteella on mahdollisuuksia selviytyä tuotantorakenteista välittämättä, mutta tässä yhteydessä taide käsitetään tulkintani mukaan ideaalina ja teoreettisena verrokkina arkkitehtuurille. (ks. esim. Adorno s. 60–62)

¹⁰⁹ Hays 1998, 2–3

¹¹⁰ Ibid. 2; Tafuri 1969, ix

¹¹¹ Hays 2009, 11

3.2 Postkriittisyys

Arkkitehtuuridiskurssin sävy muuttui 1990-luvulla, kun arkkitehdit alkoivat kyseenalaistaa uusavantgardististen arkkitehtuuriteorioiden merkitystä ja soveltuvuutta käytännön ongelmanratkaisussa. Teoreettisten arkkitehtuurin tutkimuksen ja arkkitehtuurin käytännöllisen, materiaalsen ja arkipäiväisen olemuksen välille oli kasvanut liian suuri kuilu. Moni katsoi uusavantgardistisen teoreettisuuden menneen liian pitkälle ja muodostuneen akateemiseksi ja itseriittoiseksi instituutiokseen.¹¹² Uusavantgardea syytettiin vaikeaselkoisuutensa takia elitistisyydestä, kun vastaanotajalta edellytettiin teoreettista ja filosofista lukutaitoa arkkitehtuurin monimerkityksellisten sisältöjen ymmärtämiseksi.

Diskurssin uusiksi teemoiksi nousivat 1990-luvun aikana arkkitehtuurin epäkriittisyys, vääjäämättömyys ja käytännöllinen olemus. Käytännöllisyydellä ja realismilla perustelemaa arkkitehtuurikäsitystä kutsutaan *postkriittiseksi* tai *käytännölliseksi* asenteeksi.¹¹³ Asenne korostaa arkkitehtuurin performatiiviseen¹¹⁴ sisältöön sekä suunnittelutaitoon liittyvää tietoa.

¹¹² Saunders 2005, ix–xii

¹¹³ Ibid. xii

¹¹⁴ Performatiivisuus tarkoittaa arkkitehtonisten objektien konkreettisia ja toiminnallisia ominaisuuksia. Performatiivinen näkökulma arkkitehtuuriin korostaa käytännöllistä tietoa siitä, miten tilat tai rakennukset toimivat.

Asenteen epäkriittisyys ilmenee hyväksyvänä suhtautumisena niihin ehtoihin, jotka vallitseva myöhäiskapitalistinen tuotantojärjestelmä arkkitehtuurin tuottamiselle asettaa. Vallitsevat tuotantorakenteet käsitetään postkriittisessä asenteessa arkkitehtuurin tuottamisen vääjäämättömäksi kontekstiksi: arkkitehtuurissa olisi järkevintä ja tehokkainta hyväksyä yhteiskunnan ja poliittisen järjestelmän asettamat olosuhteet, joiden suhteen arkkitehtien vaikutusvalta on historiallisesti osoittautunut heikoksi.

Kirsikka kakun päällä

Postkriittinen asenne lähti liikkeelle 1990-luvulla. Hollantilainen arkkitehti Rem Koolhaas (1944–) piti uusavantgarden kriittisiä tarkoituksia väärinkäsityksinä arkkitehtuurin perimmäisistä motivaatioista, jotka ovat luonteeltaan epäkriittisiä.¹¹⁵ Myös Bernard Tschumi (1944–) asettui 1990-luvulla vallitsevien olosuhteiden puolelle.¹¹⁶ Tschumi ja Koolhaas perustelivat speaktaakkeliyhteiskunnan toimintalogiikoiden hyväksymisen ja hyödyntämisen hyötyjä arkkitehtuurissa.¹¹⁷ Tschumin retoriikassa arkkitehtuurin postkriittiset strategiat ilmenevät vallitsevien virtausten vastustelun sijaan niiden voimistamisena, kapitalismin kiihdyttämisenä ja aallonharjalla surfaamisena.¹¹⁸

¹¹⁵ Koolhaas 1994 (sit. Beth Kapusta 1994, 10)

¹¹⁶ Dunham-Jones 2014, 163; Tschumi 1994, 6–13

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Tschumi 1994, 13

Postkriittisessä argumentaatiossa arkkitehtuurin mahdollisuus kumouksellisuuteen rajoittuu sen fyysiseen ja konkreettiseen olemassaolon muotoon. Arkkitehtuuri ei voi olla lähtökohdiltaan kriittistä, koska se on luonteeltaan välttämättömyydelle perustuvaa käyttötarkoituksen palvelemista. Siksi arkkitehtuurin tuottaminen on perusluonteeltaan vallitsevia olosuhteita ylläpitävää ja vahvistavaa. Arkkitehdit voivat kapitalismikriiikin sijaan keskittyä ammatillisen toimintapiirinsä sisälle rajautuviin ulottuvuuksiin ja ehkä jopa hyötyä rakentamista määrittävistä tuotantorakenteista arkkitehtonisten päämäärien saavuttamisessa.

Postkriittiset arkkitehdit omaksuivat aiemmin kuvaillun arkkitehtuurin umpikujapäätelmän lähtötilanteeksi tuotettavalle arkkitehtuurille. Muiden muassa Koolhaas julistautui realistiksi ja alkoi toimimaan kaupallisuuden ja markkinoiden määrittelemän todellisuuden logiikan mukaisesti. Ilmiön mukana tuli ikoninen tähtiarkkitehtuuri, jossa kaupalliset ja arkkitehtoniset motiivit tukevat toisiaan.¹¹⁹ Koolhaasin omin sanoin uusliberalismi sanelee arkkitehtuurille roolin, joka rajoittaa arkkitehtuurin ”kirsikaksi kakun päälle”.¹²⁰

¹¹⁹ Dunham-Jones 2013; Koolhaas 2011; 1995, 495–516; 2004, 240–251; Koolhaasin ilmauksia tämänkaltaiselle arkkitehtoniselle strategialle ovat muun muassa suuren mittakaavan arkkitehtuurin itseriittoisuutta kuvaava *‘fuck context’*, sekä kaikkea toimintaa määrittävä *‘€\$-regime’*, jonka taloudelliset lainalaisuudet ylittävät arkkitehtuurin moraaliset päämäärät. Ironista ilmaisu hyödyntävä Koolhaas pitää kaupallisuutta ja kulutuskulttuuria kaupungin ja arkkitehtuurin vääjäämättömänä sisältönä.

¹²⁰ Koolhaas 2011

Post-poliittisuus ja neutraalit argumentit

Arkkitehtuurin olemassaolon syy määrittyy siis ensisijaisesti arkkitehtuurin ulkopuolisten lähtökohtien ja päämäärien kautta. Koska arkkitehtuurin ulkopuolelle rajautuva ei kuulu arkkitehtien ammatilliseen toimintapiiriin, rajoittuu arkkitehtuurin tuottaminen muodonannolliseen, tekniseen ja esteettiseen toimintaan. Postkriittisyys linkittyy osittain tietokonesuunnittelun kehitykseen arkkitehtuurissa. Tietokoneen prosessoima data ihmisen käyttäytymisestä tilassa muodostaa arkkitehtuuria, joka optimoi arkkitehtuurin muotoja, tilojen käyttöä ja ihmisvirtoja. Rakennuksen toimintaa ja muotoa määrittävä neutraali data tukee argumentaatiota arkkitehtuurin tuottamisen neutraaliudesta.¹²¹

1990-luvun postkriittistä asennetta vietiin eteen päin 2000-luvun alussa.¹²² 2000-luvun alun postkriittinen retoriikka esittää asenteen poliittisesti neutraalina, ‘postpoliittisena’ suhtautumisena arkkitehtuuriin. Arkkitehtien toimialue rajataan selkeästi erilleen poliittisista ja toimeksiantojen sisältöihin liittyvistä kysymyksistä. Näkökulma asettuu siten vastakkain uusavantgarden aikana vallinneen kriittisen ja poliittisen asenneilmapii-

¹²¹ Rendell 2006, 67–68

¹²² Baird 2005, 142; Speaks 2002, 12; Somol; Whiting 2005, 5

rin kanssa. Korostaakseen eroa aiempaan kriittis-teoreettiseen asenteseen postkriittiset omaksuivat tarkoituksellisen epäteoreettisen tyylin.¹²³ Asennetta on kutsuttu tästä syystä myös post-teoreettiseksi.

Postkriittistä asennetta voidaan osittain pitää tarkoitukseltaan inkluvisena ja avantgarden elitisminvastaisen näkökulman mukaisena: jos arkkitehtuurin ymmärtäminen edellyttää arkkitehtuuriin sovellettujen filosofisten teorioiden ymmärtämistä, tullaan arkkitehtuurin ulkopuolelle sulkeneeksi paitsi arkkitehtuurin käyttäjät ja arkipäiväinen todellisuus, myös paljon arkkitehtejä. Postkriittinen vastareaktio arkkitehtuurin autonomisuuteen ja kriittisyyteen on osoittautunut kuitenkin lähtökohdiltaan eettisesti arveluttavaksi.¹²⁴

Retorisesti tyyliksi omaksuttu epäpoliittinen korostus ei tarkoita, etteikö arkkitehtuurin tuottamiseen liittyisi poliittisia ulottuvuuksia ja valintoja. Arkkitehtuurin rajaaminen teknis-esteettisen toimintakentän sisälle antaa mahdollisuuden irtisanoutua arkkitehtuurin tuottamiseen liittyvistä moraalisisista vastuista. Neutraaliksi puettu suhtautuminen vallitseviin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin tarkoittaa käytännössä niiden hyväksymistä:

arkkitehtuurin pragmaattisen ammatinharjoittamisen lähtökohdaksi hyväksytään vallitsevan poliittis-taloudellisen järjestelmän paradigmoja, joiden talousliberaalien arvojen ja tehokkuusihanteiden päämääränä on pohjimmitaan taloudellinen voitonmaksimointi.¹²⁵

Postkriittinen asenne hyväksyy vallitsevat yhteiskunnalliset olosuhteet avoimesti, neutraalisti, kyynisesti, välinpitämättömästi, tai optimistisesti.¹²⁶ Arkkitehtuurin rajoittaminen käytännölliseen muodonantoon merkitsee luopumista arkkitehdin yhteiskunnallisesta roolista ja utopian tai muutoksen mahdollisuudesta arkkitehtuurissa. Postkriittistä asennetta on luonnehdittu tästä syystä myös *post-utopistiseksi*.¹²⁷ arkkitehtuuri tyytyy osaansa pelkkänä objektina tai välineenä, joka on olemassa olosuhteissa, joihin se ei voi vaikuttaa. Vallitsevana paradigmana arkkitehtuurin poliittinen merkityksettömyys tuntuu kuitenkin kyseenalaiselta lähtökohdalta arkkitehtuurin tuottamiselle.

¹²⁵ Baird 2004, 137, 141; esim. Speaks 2002, 72–79; sekä Koolhaas, jonka mukaan kriittisyys rajoittaa tehokkuutta arkkitehtuurissa, minkä takia siitä on syytä luopua.

¹²⁶ Chain 2015, 126

¹²⁷ Coleman 2015, 162; Baird 2004, 140: Utopialla tarkoitetaan arkkitehtuurin mahdollisuutta visioida uudenlaisia tulevaisuuksia ja ratkaisuja esimerkiksi sosiaalisiin ongelmiin.

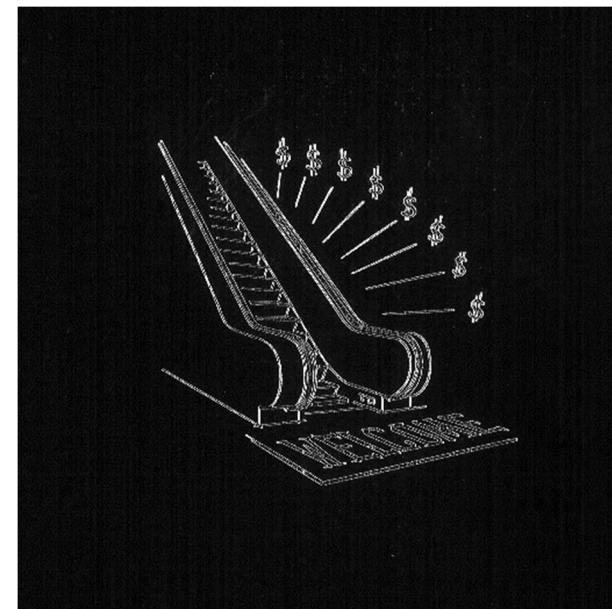
¹²³ Baird 2005, 142

¹²⁴ Esim. Baird 2005, 147; Rendell 2006

Kuva 11. OMA, *CCTV tower*, 2002–2012

Rem Koolhaas suunnitteli Kiinan televisioyhtiö CCTV:lle pääkonttorin Pekingiin. Valtava kehämäinen torni symboloi muun muassa Kiinan mahtia ja sen avautumista muulle maailmalle. Koolhaas pitää tornia minikaupunkina, jonka suljettu yhteisö muodostaa oman kuluttajaekosysteeminsä. CCTV-tornin miniekosysteemi on erillään sitä ympäröivästä tavallisen väestön arkitodellisuudesta – kontrasti on luettavissa katukuvasta.

Kuva 12. OMA, *Harvard Guide to Shopping*, 2001

Koolhaasin OMA-toimiston tutkimusosasto AMO:n shoppailuopas tutkii kulutuskulttuuria ja kuluttamista nyky-yhteiskunnassa ja sen arkkitehtuurissa. Projektissa tarkastellaan esimerkiksi rullaportaiden merkitystä kaupallisille tarkoituksille arkkitehtuurissa ja kuluttamisessa: *maximum circulation = maximum sales volume*.

Objektit

Arkkitehtuurin toiminnalliset ja konkreettiset ulottuvuudet liittyvät paitsi arkkitehtuurin palveleminen käyttötarkoituksiin, niin myös arkkitehtuuriobjekteihin itsessään. Viimeaikainen kiinnostus objekteihin juontuu osittain uusmaterialistisista ja posthumanistisista filosofian suuntauksista.

Postkriittisen käänteiden rinnalla arkkitehtuurin teoriassa voidaan puhua nk. objektikäänteestä. Sen sijaan, että tarkasteltaisiin arkkitehtuurin taustalla vaikuttavia ja sitä määrittäviä konteksteja ja prosesseja, huomion kohteeksi asetetaan objektit itsessään.¹²⁸ Paitsi konkreettiset rakennukset, niin myös abstraktimmat asiat, ilmiöt ja käsitteet lasketaan objekteiksi. Ilmiötä kutsutaan objektorientoituneeksi ontologiaksi. Sen on tehnyt tunnetuksi amerikkalainen filosofi Graham Harman (1968–).

Objekteja tarkastelevaa ontologiaa määrittää käsitys siitä, että kaikki tuntemamme asiat, ihmiset mukaan lukien, ovat luonteeltaan työkaluja.¹²⁹ Esimerkiksi rakennukset ovat käyttötarkoituksia palvelevia työkaluja, jotka toimiessaan jäävät tietoisuudessamme taka-alalle. Objekteihin

orientoituneen ontologian pyrkimyksenä on korostaa rakennusten potentiaalia objekteina. Koska arkkitehtuuri käsitetään suuntauksessa ennen kaikkea staattisina rakennusobjekteina, yhteiskunnallista ja sosiaalista ongelmanratkaisua ei aseteta arkkitehtuurin tuottamisen keskiöön. Taustalla vaikuttaa posthumanistinen ajatus ihmisen siirtymisestä pois maailman keskiöstä määrittelijän ja arvottajan asemasta. Arkkitehtuurissa tämä ilmenee todellisuuden tarkasteluna ja ilmentämisenä ihmisten määrittelymerkkien sijasta objektien kautta. Pyrkimyksenä on lisäksi purkaa luonnon ja materian sekä kulttuurin ja kielen välillä käsitettyjä hierarkioita.

Graham Harman rinnastaa arkkitehtuurin jossain määrin taiteeseen ja tarkastelee sen parhaimpia saavutuksia teoksina.¹³⁰ Arkkitehtuuriteoksien onnistumisen ulottuvuuksia ei voida taideteoksien tavoin täysin määrittää, vaan parhaisiin teoksiin liittyy aina mysteerisyyttä. Siinä missä prosessinäkökulmissa arkkitehtuuri katoaa ekologiin ja poliittisiin konteksteihinsa, objektinäkökulmassa arkkitehtuurin ihmetys, yllätys ja voima säilyvät.¹³¹ Harman pitää arkkitehtuuria taiteen tavoin epäonnistuneena, jos sitä voidaan tyhjentyvästi kuvailla tiedon tai tutkimuksen muodossa.¹³²

¹²⁸ Gannon et al. 2015, 73

¹²⁹ Betsky 2017; Harman 2010; Graham Harmanin käsitys objekteista työkaluina perustuu Martin Heideggerin työkaluanalyysille.

¹³⁰ Gannon et al. 2015, 87

¹³¹ Ibid, 74; Ruy 2012

¹³² Ibid. 87

Arkkitehtuurin tai taiteen mysteeriarvo ja objektien korostaminen muistuttavat auraattisuuden ihanteesta, jossa korostuvat teoksen ainutkertaisuus ja auktoriteetti suhteessa syntykontekstiinsa.¹³³

Ontologinen todellisuudentutkimus ja objektien tuottaminen rajaavat ammatillista toimintapiiriä samankaltaisesti kuin postkriittisessä ajattelussa. Vaikka ihmisen siirtäminen pois kaiken keskiöstä on ajankohtainen näkökulma esimerkiksi ekologisen kriisin kannalta, rajoittaa ei-kriittinen ja ei-poliittinen suuntaus arkkitehtuurin toimintapiiriä ilmiöiden hahmottamiseen ja ilmentämiseen. Toimijuus on tällöin luonteeltaan ontologista ja toteavaa sen sijaan, että arkkitehtuurin tuottamiseen liitettäisiin yhteiskunnallisen vaikuttavuuden ulottuvuuksia. Se voi toimia keskustelunavauksena, mutta perimmäinen lähtöoletus arkkitehtuurin olemuksesta saattaa ylläpitää postkriittistä passiivisuutta arkkitehtuurin tuottamisen eettisten tai poliittisten kysymyksen suhteen.

Arkkitehtuurin postkriittisellä argumentaatiolla on yhtäläisyyksiä myös minimalistisen objektitaiteen kanssa. Molemmat suuntaukset keskittyvät objektien kirjaimelliseen ja havaittavissa olevaan olemassaoloon. Minimalistisen objektitaiteen ja postkriittisen arkkitehtuurin konseptuaalinen analogia on siis pyrkimys pelkäsi objektiksi – siinä missä minimalistien

taideobjektit viittaavat vain itseensä, postkriittinen arkkitehtuurikäsitteys liittyy vastaavasti arkkitehtuurin toiminnallisiin ja konkreettisiin ulottuvuuksiin.¹³⁴ Objektiin keskittymisellä on ollut sekä arkkitehtuurissa että taiteessa vastaavanlaisia seurauksia, sillä pelkistetyt, merkityksistä riisutut objektit ja minimalinen eleganssi ovat erityisen alttiita hyödykkeellistämislle.

Eettiset vaatimukset

Yllä kuvaillut postkriittiset näkökulmat rajaavat toimijuuden arkkitehtuurissa arkkitehtoniselle, käytännölliselle tai ontologiselle tasolle. Pelkkään arkkitehtoniseen muotoon ja arkkitehtuuriobjektin toimintaan tai ontologiaan keskittyessään arkkitehdit paitsi luopuvat arkkitehtuurin tuottamisen yhteiskunnallisista vaikuttamismahdollisuuksista, myös samalla mahdollistavat arkkitehtuurin hyödyntämisen epäeettisten päämäärien edistämiseen.¹³⁵ Tilanne vastaa plaanin ideologiaa – päätelmä arkkitehtuurin ylevästä hyödyttömyydestä valjastetaan vain hyötykäyttöön tai taiteellista toimijuutta edistetään vääjäämättömiksi luokiteltavista, ei-toivotuista seurauksista huolimatta.

¹³⁴ Chan 2015, 123–125

¹³⁵ Baird 2004, 9

¹³³ Ks. auraattisuudesta s. 39–40

Postkriittisen asenteen kriitikot vaativat arkkitehtejä määrittelemään eettisen arvopohjan ammatinharjoittamiselleen, sillä arkkitehtuurin poliittisista päämääristä tai vaikutuksista irtisanoutuminen ei vielä poista niiden olemassaoloa.¹³⁶ Eettisen arvopohjan määrittely pitää sisällään, että arkkitehtuurin tuottamista tarkastellaan suhteessa markkinaehtoiseen yhteiskuntaan ja sen poliittis-taloudelliseen tuotantojärjestelmään etenkin eettisistä ja poliittisista näkökulmista. Arkkitehtuurin perustelemiseksi eivät tällöin riitä pelkät pragmaattiset, puhtaan arkkitehtoniset argumentit.¹³⁷

Postkriittisiä rajoituksia arkkitehtuurille mahdollisista toimijuuksista on syytä tarkastella kriittisesti, vaikka ne perustelisivatkin arkkitehtuurin alan sisäisiä päämääriä, arkkitehtuuria taiteena ja arkkitehtia taiteilijana. Yhteiskunnallista todellisuutta määrittävät globaalit kriisit edellyttävät painavampia perusteluita arkkitehtuurin vaikutuspiirin rajaamiselle.

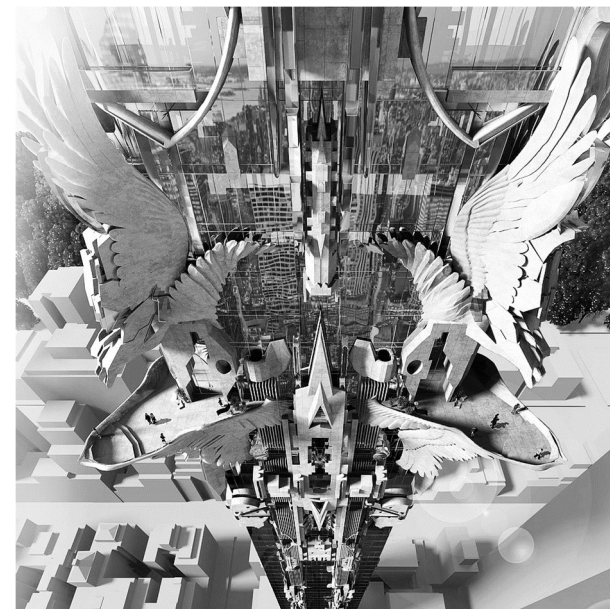
¹³⁶ Baird 2004, 10–11

¹³⁷ Van Toorn 2005, 86

Kuva 15. Donald Judd, *nimettömät betoniveistokset*, 1980–1984

Amerikkalainen minimalistitaiteilija Donald Judd suunnitteli 1980-luvulla betoniveistoksia Texasin Marfan pelloille. Veistokset saivat aikaan Frank Gehryn museoarkkitehtuurista tutun Bilbao-efektin. Radikaalin, mutta valokuvauksellisen minimalismin kaupallinen arvo osoittautui hyväksi.

Kuva 16. Mark Foster Gage, *W 57th Street Residential Tower*, 2015

Amerikkalainen arkkitehti Mark Foster Gage on yksi objektorientoituneen ontologian keulahahmoista arkkitehtuurissa. New Yorkin Manhattanille suunnitellun pilvenpiirtäjän julkisuuksissa Gage on hyödyntänyt google-kuvahauella löytyneitä muotoaiheita. Muotopaljous jättää arkkitehtuurin välittämät merkitykset mysteerisiksi ja monitulkintaisiksi.

3.3 Arkkitehtuurin erilaiset lähtökohdat

Arkkitehtuurin esteettisten ja muodonannollisten kysymysten rinnalla voidaan tarkastella arkkitehtuurin tuottamisen materiaalisia olosuhteita, koska arkkitehtuurin alalla ja professiolla on mahdollisuuksia osallisuuteen myös arkkitehtuurin rajojen ylittävien yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisussa.¹³⁸

Arkkitehtuurin tuottamisen taustalla vaikuttaa sekä arkkitehtuurin sisäisiä että arkkitehtuurin ulkopuolelta asetettuja motivaatiotekijöitä ja päämääriä. Vaikka luokittelu arkkitehtuurin sisäisiin ja sen ulkopuolisiin päämääriin ei ole yksiselitteinen, voidaan sen avulla hahmotella lähtökoh-
tia arkkitehtuurin tuottamiselle.

Arkkitehtuurin sisäisillä, puhtaan arkkitehtonisilla motivaatiotekijöillä tarkoitetaan sellaisia ominaisuuksia ja tavoitteita, joita mikään toinen ala kuin arkkitehtuuri ei voi saavuttaa. Yksinomaan arkkitehtuurille mahdolliseksi tehtäviksi voidaan luokitella esimerkiksi muodonannolliset ja esteettiset tavoitteet rakennetussa ympäristössä tai esimerkiksi arkkitehtuurin eksistentiaalinen ja historiallinen tehtävä todellisuuden välittämisessä ihmiselle.

Yleisesti ottaen arkkitehtoninen innovaatio ja pyrkimys tilallisesti ja arkkitehtonisesti hyvin ratkaisuihin voidaan käsittää alan sisäiseksi päämääriksi. Joidenkin arkkitehtien mukaan arkkitehtuurin sisäiset, ulkoisista ehdoista riippumattomat tietoiset pyrkimykset erottavat arkkitehtuurin pelkästä rakentamisesta.¹³⁹

Arkkitehtuuri palvelee välineellisesti myös itsensä ulkopuolisia tavoitteita ja hyötyjä. Niillä tarkoitetaan esimerkiksi ideologisia tai taloudellisia päämääriä, joiden saavuttamiseen arkkitehtuuria hyödynnetään. Koska rakentaminen on erottamattomasti myös poliittis-taloudellista liiketoimintaa, on mahdollista että rakentaminen asetetaan palvelemaan ensisijaisesti yksityistä hyötyä ja taloudellisia intressejä.

Toisaalta myös yhteistä etua ajavat poliittiset tavoitteet, kuten sosiaalisen yhdenvertaisuuden edistäminen tai asuntopulaan vastaaminen arkkitehtuurin keinoin lukeutuvat arkkitehtuurille ulkopuolelta asetettuihin tavoitteisiin. Arkkitehtuurin arvo muodostuu tällöinkin välineellisesti.

Jako arkkitehtuurin sisäisiin ja ulkoisiin päämääriin sallii myös erilaisia tulkintoja. Arkkitehtuurin sosiaalinen vastuu jäsentyy yhdessä arkkiteh-

¹³⁸ Fischer 2012, 61

¹³⁹ Ks. luku 2.3 Arkkitehtuurin tietoinen ele

tuurikäsitteessä välineelliseksi tavoitteeksi ja toisessa alaa perustavanlaatuaisesti määrittäväksi arkkitehtuurin sisäiseksi utopiaksi. Funktion seuraaminen tai jonkin merkitysten ilmaiseminen arkkitehtuurin kielellä lukeutuvat Peter Eisenmanin teoriassa ulkoisen päämäärän palvelemiseksi, vaikka toisaalta etenkin funktionaalisuus on käsitetty modernistisessa arkkitehtuuriperinteessä tavoitteeksi, jota ei voida määritelmällisesti erottaa arkkitehtuurista.¹⁴⁰ Yhtäältä tilallisesti tehokkaita ratkaisuja voidaan pitää arkkitehtuurin omina päämäärinä, vaikka toisaalta ne voivat palvella arkkitehtuurin ulkopuolelta määritettyä tehokkuusihannetta ja sen hyödyntämistä kontekstista riippuen joko eettisten tai epäeettisten päämäärien hyväksi.

Postkriittinen asenne korostaa, että arkkitehtuurin sisäisiin päämääriin kuuluvat ainoastaan konkreettiset¹⁴¹ tai esteettiset ulottuvuudet. Ulkoiset päämäärät, joihin eettinen, moraalinen ja sosiaalinen vastuu ja ideologiset kysymykset lukeutuisivat, rajataan alan toimivallan ulkopuolelle. Vaikka teoreettisena suuntauksena postkriittisyys vaikuttaa monin osin vakiintuneelta, sekin on näkökulmasta riippuva määrittelykysymys. Arkkitehtuurin tuottamisen suhde ulkoisiin päämääriin ja vallitseviin olosuhteisiin määrittyy arkkitehtuurin käsitetyn yhteiskunnallisen roolin perusteella.

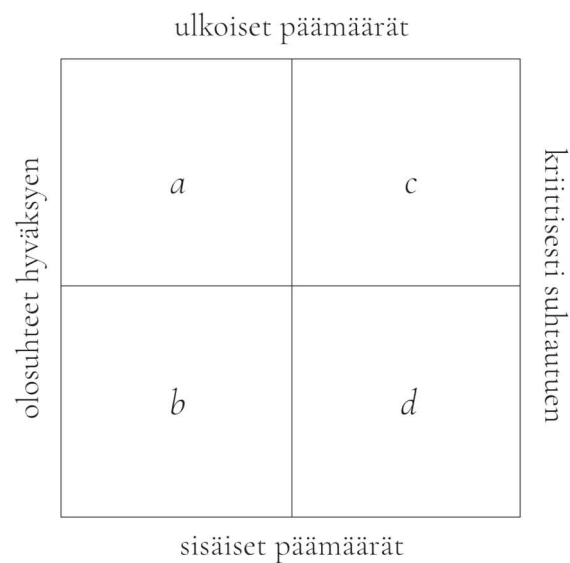
¹⁴⁰ Eisenman 1996, 81

¹⁴¹ Konkretia viittaa itse fyysistä arkkitehtuuria koskeviin ulottuvuuksiin, kuten materiaaleihin, rakenteisiin, tilasomitteluun, muotoon ym.

Postkriittinen näkökulma arkkitehtuurin yhteiskunnalliseen rooliin merkitsee epäkriittistä tai neutraalia suhtautumista vallitseviin yhteiskunnallisiin ja poliittisiin olosuhteisiin. Kriittinen näkökulma sen sijaan painottaa arkkitehtuurin potentiaalia yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaamisessa. Tämä voidaan käsittää myös arkkitehtuurin tuottamisen yhteiskunnalliseksi ja eettiseksi velvollisuudeksi.

Käsitykset arkkitehtuurin tehtävästä sisäisten tai ulkoisten päämäärien edistämisessä sekä arkkitehtuurin roolista suhteessa vallitseviin olosuhteisiin nähdessä määrittelevät erilaisia lähtökohtia arkkitehtuurin tuottamiselle. Seuraava kaavio perustuu arkkitehti Petra Čeferinin vuonna 2010 esittämälle teorialle erilaisista toimintamalleista arkkitehtuurin professionissa.¹⁴² Kaavion ei ole tarkoitus esittää yksiselitteisiä totuuksia arkkitehtuurin tekemisestä, vaan havainnollistaa ammatinharjoittamisen mahdollisia lähtökohtia.

¹⁴² Čeferin 2010, 17–31

Kentät *a*, *b*, *c* ja *d* esittävät tyyppiesimerkkejä arkkitehtuurin tuottamisen lähtökohdista. Jako arkkitehtuurin ulkoisiin ja sisäisiin päämääriin ilmentää käsitystä arkkitehtuurin tehtävistä, kun taas vallitsevien olosuhteiden hyväksyminen tai niihin kriittisesti suhtautuminen riippuu siitä, mikä käsitellään arkkitehtuurin rooliksi yhteiskunnassa.

Tehokkuutta palveleva arkkitehtuuri (a)

Vallitsevat yhteiskunnalliset olosuhteet hyväksyvä asenne, jossa arkkitehtuurin tehtäväksi katsotaan palvella ulkopuolelta asetettuja päämääriä, vastaa postkriittistä rajausta arkkitehtuurin toimintapiiristä. Arkkitehtuurin perusteluissa korostuvat tällöin yhteiskunnallisissa kontekstissa hegemonisten ideologioiden mukaiset tavoitteet. Markkinaehtoisen yhteiskuntarakenteen uusliberaalin hegemonian kontekstissa toimintaa määrittää taloudellinen voitonmaksimointi ja sitä edistävät tehokkuusvaatimukset. Teollinen ja kaupallinen arkkitehtuuri lukeutuvat tavoitteiltaan tähän kategoriaan.

Taloudelliseen tehokkuuteen pyrkivä arkkitehtuurin tuottaminen noudattaa markkinoiden periaatteita ja sillä pyritään maksimoimaan taloudellista hyötyä. Arkkitehtuurin arvoa mitataan talouden mittarein, ja markkinat määrittelevät, mitä rakennetaan. Arkkitehtuurin tuottaminen on tässä toimintamallissa palveluntarjoamista markkinoiden ehdoilla.

Skenaariossa, jossa ulkoiset päämäärät ovat hierarkiassa arkkitehtonisten päämäärien yläpuolella arkkitehtoniset laatutekijät alttiimpia kompromisseille. Arkkitehtonista laatua perustelevat päämäärät voivat karsiutua arkkitehtuurista taloudellisista, teknisistä tai rakentamisprosesseihin liit-

tyvistä hierarkkisista syistä. Sijoitustoiminnan logiikassa pyritään minimoimaan kustannukset ja maksimoimaan myyntivoitto. Taloudelliseen hyötyajatteluun liittyy hyödyn tavoittelun ja saavuttamisen aikaväli – nopeat taloudelliset hyödyt ovat monesti ristiriidassa paitsi arkkitehtonisten tavoitteiden, niin myös arkkitehtuurissa tavoiteltavien pirkien elinkaarien kanssa.¹⁴³

Arkkitehtoninen innovaatio (b)

Asetelma, jossa arkkitehtuuri palvelee sisäisiä päämääriä vallitsevat olosuhteet hyväksyen, on edellisen tavoin postkriittinen. Tämä skenaario korostaa arkkitehtonista innovaatiota, mutta innovaatio ei edistä yhteiskunnallista muutosta poliittisessa mielessä. Innovaatiot ovat alan sisäisiä, siis esimerkiksi teknisiä, toiminnallisia tai esteettisiä, ja ne käsitetään neutraaleina tai irrallisina suhteessa yhteiskunnalliseen ja poliittiseen kontekstiin.

Arkkitehtonista innovaatiota korostava näkökulma pyrkii hyötymään vallitsevista olosuhteista tai toimimaan niistä huolimatta. Mikäli vallitsevien yhteiskunnallisten rakenteiden ja käytäntöjen ehdoilla toimiminen takaa mahdollisuuden arkkitehtuurin sisäisten innovaatioiden toteutta-

miseen ja taiteilijuuteen, ei nähdä välttämättä syytä kyseenalaistaa vallitsevia olosuhteita.¹⁴⁴ Käytännössä lähtökohdiltaan postkriittinen arkkitehtuuri sijoittuu *a*- ja *b*-toimintamallien välille. Yksiselitteistä sisäisten ja ulkoisten motivaatiotekijöiden mukaista luokitusta lienee mahdotonta määritellä.

Arkkitehtuuri työkaluna (c)

Vallitseviin olosuhteisiin kriittisesti suhtautuvassa, arkkitehtuurin ulkoisia (kaupallisen sijaan esimerkiksi sosiaalisia ja eettisiä) päämääriä tavoittelevassa *c*-vaihtoehdossa kiinnitetään huomiota yhteiskunnallisiin epäkohtiin ja kriiseihin. Arkkitehtuurin tuottamisella katsotaan olevan merkitystä ja vastuuta yhtenä yhteiskunnallisen ongelmanratkaisun välineenä. Arkkitehtuuria voisi luonnehtia yhdeksi työkaluksi tai rintamaksi taistelussa yhteiskunnassa vallitsevia rakenteellisia ongelmia ja niistä seuraavia kriisejä, kuten sosiaalista epätasa-arvoa tai ekologista kriisiä vastaan.

Arkkitehtuurin tuottamista määrittää tällöin ennen kaikkea teknisesti parhaiden ratkaisuiden tai prosessien suunnittelu. Arkkitehtoninen tieto

¹⁴⁴ Kuitenkin, koska vaihtoehto *b* toimii vallitsevien olosuhteiden ehdoilla, se ei voi sulkea pois arkkitehtuurin ulkopuolisten päämäärien palvelemista sisäisten päämäärien ohella. Sisäiset ja ulkoiset päämäärät voivat hyödyttää toisiaan, kuten edellisessä luvussa tarkasteltiin.

¹⁴³ Savela 2019, 5

ja rakentaminen asettuvat välineellisesti edistämään arkkitehtuuria tärkeämmäksi katsottuja päämääriä. Arkkitehtuurista voidaan tehdä kompromisseja esteettisessä tai arkkitehtonisessa mielessä, jos siten voidaan paremmin tavoitella arkkitehtuurin ulkopuolisia päämääriä.¹⁴⁵

Kieltäytyvä vastarinta (d)

Sisäisiä päämääriä palveleva, olosuhteisiin kriittisesti suhtautuva arkkitehtuuri edellyttää riippumattomuutta arkkitehtuurin yhteiskunnallisista olosuhteista ja ulkoisista päämääristä.¹⁴⁶ Vaihtoehto *d* on mahdollinen hypoteettisesti, marginaalisesti tai määritelmällisesti taiteena. Kriittisen asenteen täysin autonominen arkkitehtuuri on mahdollista ideaaliyhteiskunnassa, marginaalisesti poikkeusolosuhteissa, hypoteettisina kokeiluina tai puhtaasti teoreettisena. Arkkitehtuurin autonomiaan perustuvat uus-avantgardistiset arkkitehtuuriprojektit lukeutuvat tähän kategoriaan.

Vaihtoehdon marginaalisuuden lisäksi käytännön soveltuvuutta uhkaa kriittisten näkökulmien valjastaminen kaupallisiin tarkoituksiin ja kriittisyyden riisuminen silkaksi muoti-ilmiöksi. Petra Čeferin nimeää ajan-

kohtaiseksi esimerkiksi ilmiöstä ekologisen arkkitehtuurin hyödyntämisen markkinointikeinona varsinaisista ekologisista periaatteista irrallaan.¹⁴⁷ Sama muoti-ilmiökehityskulku toistuu arkkitehtuurin avantgarden historiallisessa tarkastelussa: mainittakoon vaikka aiemmin tarkastellut kansainvälinen tyyli ja dekonstruktioestetiikka.¹⁴⁸

Myönteinen vastarinta

Kriittisyys on teoreettis-historiallisen tarkastelun perusteella osoittautunut avantgarden ja sen kritisoiman yhteiskunnan dynamiikassa alttiiksi hyödykkeellistymiselle ja itseään vastaan kääntymiselle. Yllä kuvatuista näkökulmista *c* vaikuttaa eettisesti kompromissittomimmalta sekä käytännöllisesti lupaavalta. Čeferin suhtautuu kuitenkin varauksella siihen, että ulkoiset päämäärät asetetaan hierarkiassa arkkitehtuurin sisäisten päämäärien yläpuolelle.

Kun arkkitehtuurissa halutaan tavoitella sisäisiä päämääriä, ja toimia kriittisesti muutenkin kuin marginaalisesti, yksi vaihtoehto on muuttaa kysymyksenasettelua. Arkkitehtuurin ja yhteiskunnan avantgardistisen

¹⁴⁵ Ks. *Incremental Housing*, s. 148

¹⁴⁶ Tässä diplomityössä valittu määritelmällinen näkökulma on se, että arkkitehtuuri palvelee aina myös jotain itsensä ulkopuolista päämäärää.

¹⁴⁷ Čeferin 2010, 28: Arkkitehtuurilla voidaan tehdä viherpesua ekologisuuuden retoriikalla.

¹⁴⁸ Ks. Poggioli ja avantgarden kehityskulku s. 36–38

vastakkainasettelun sijaan voidaan tarkastella arkkitehtuurin ja vallitsevien yhteiskunnallisten olosuhteiden välisiä mahdollisia suhteita.¹⁴⁹ Čeferinin kysymyksenasettelun tavoitteena on sellainen kriittisyyden muoto, joka tiedostaa arkkitehtuurin käyttöarvon asettamat ehdot ja käsittää vallitsevan todellisuuden yhtenä totuutena muiden joukossa.¹⁵⁰ Lisäksi tällainen kriittinen kysymyksenasettelu tarkastelee dialektisesti arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän autonomiaa ja vallitsevan yhteiskunnallisen kontekstin toisintamista arkkitehtuurissa. Sen yhtenä tavoitteena on tuoda arkkitehtuurin diskurssi yhteiskunnan, kulttuurin ja arkipäiväisen kokemuksen kontekstiin.

Petra Čeferin ehdottaa viidentenä arkkitehtuurin tuottamisen näkökulmana *myönteistä vastarintaa*, joka rajautuu yllä tarkasteltujen nelikenttäkaavion näkökulmien ulkopuolelle. Myönteinen vastarinta ei ehdota vallitsevien olosuhteiden täydellistä negaatiota tai edellytä toisenlaisia yhteiskunnallisia olosuhteita, jotta arkkitehtuurin sisäiset päämäärät tai kestävät lähtökohdat tulisivat mahdollisiksi. Sen sijaan arkkitehtuurin tuottamiseen asennoidutaan myönteisesti, optimistisesti ja tilannesidonnaisesti parhaiden ratkaisuiden etsimisenä.¹⁵¹ Toiminnan ei siis tarvitse pe-

rustua täydelliselle, julistavalle vastarinnalle, vaan arkkitehtonista suunnittelua pyritään harkitsemaan periaatteellisten ja suunnittelukontekstin asettamien lähtökohtien mukaan.

Myönteinen vastarinta pyrkii yhteiskunnalliseen muutokseen metodeinaan vallitsevan järjestyksen häiritseminen ja kyseenalaistaminen. Se ottaa mallia arkkitehtuurin historiallisen tradition esimerkeistä, joissa olosuhteista tai kulloisistakin arvostuksista huolimatta on onnistuttu tuottamaan hyvää rakentamista. Tuottamista ohjaa *arkkitehtoninen hypoteesi* siitä, miten asioiden tai olosuhteiden toivottaisiin olevan, vaikka arkkitehtuurin tilaajataho ei toimeksiannossa tätä arkkitehtuurilta edellyttäisikään. Čeferin pitää arkkitehtonista hypoteesia määritelmällisesti keskeisenä arkkitehdin ammatin kannalta.¹⁵²

Tarkastelen seuraavissa luvuissa arkkitehtonisen hypoteesin merkitystä sekä vertailen myönteisen ja kieltäytyvän vastarinnan lähtöoletuksia ja edellytyksiä. Käsitän myönteisen vastarinnan niin, että se asettaa postkriittisen käytännöllisyyden lähtökohdakseen, mutta ainoastaan hyödyntääkseen sitä omiin tarkoituksiinsa.

¹⁴⁹ Fischer 2012, 68

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Čeferin 2010, 22

¹⁵² Čeferin 2010, 27–28

IV

Utopia

4.1 Miten määritellä utopia?

Avantgardistisia arkkitehtuuriprojekteja yhdistää toisenlaisten yhteiskunnallisten olosuhteiden kuvittelu tai vallitsevien olosuhteiden kommentoiminen. Tafurin avantgarden kritiikissä arkkitehtuurin modernismin sosiaalisen projektin epäonnistuminen johtui siitä, että toimiminen osana kapitalistista rakennustuotantoa vie arkkitehtuurilta mahdollisuuden utopiaan.¹⁵³ Ilman utopiaa arkkitehdit jäävät vaille työkalua, jolla hahmotella vaihtoehtoja vallitseville yhteiskunnallisille olosuhteille.¹⁵⁴ Vailla tavoiteltavaa utopiaa arkkitehtuuri omaksuu lähtökohdaksi epäpoliittisen roolin ja plaanin ideologian.

Arkkitehtuurin utopioilla voi olla erilaisia tehtäviä ja näkökulmia. Kriittisessä muodossaan utopia suhteutuu vallitsevaan yhteiskuntaan ja esittää sille vastakuvia, kun taas utopian fasilitoiva muoto tarkoittaa yhteiskunnalliseen muutokseen pyrkivää ja toimintaan kannustavaa utopiaa.¹⁵⁵

¹⁵³ Tafuri pitää rakennustuotantoa kapitalistisen tuotannon ruumiillistumana, jota palvellessaan arkkitehtuurilla ei ole mahdollisuutta utopiaan, sillä utopia olisi tavoitteiltaan päinvastainen suhteessa niihin rakennustuotannon lainalaisuuksiin, joihin arkkitehtuuri on sitoutunut.

¹⁵⁴ Coleman 2015, 159

¹⁵⁵ Lakkala 2017: utopialla voidaan katsoa olevan ainakin fasilitoiva, kompensatorinen ja kriittinen funktio.

Utopiakäsityksiä arkkitehtuurissa

Utopia tarkastelee ideaaliyhteiskuntaa. Utopia on käsitteenä poliittinen, ja käsitteen marxilainen merkitys on huomioitava arkkitehtuurin tuottamisen tarkastelukontekstissa. Utopia on tähänastisen tarkastelun perusteella osoittautunut kysymykseksi arkkitehtuurin omaehtoisten ja sosiaalisten päämäärien mahdollisuuksista markkinaehtoisen yhteiskuntarakenteen kontekstissa.¹⁵⁶

Utopiaa arkkitehtuurissa mahdottomana pitäneen Tafurin aikalaisfilosofit sekä muut utopian marxilaista merkitystä tutkineet ovat esittäneet myös vaihtoehtoisia määritelmiä utopialle.¹⁵⁷ Voidaan esittää, että arkkitehtuurin umpikuja riippuu ainakin osittain utopian määritelmästä, utopialle asetetuista tavoitteista ja keinoista, joilla utopiaa tavoitellaan.

Utopistisen ajattelun kumouksellista ja vallitsevaa todellisuutta häiritsevää voimaa ei tulisi sekoittaa sellaiseen utopiakäsitykseen, jossa utopia ymmärretään yhtenäisenä projektiona toisesta, vallitsevan todellisuuden

¹⁵⁶ Tässä tarkastelukontekstissa utopian marxilaisuus tulee siitä, että utopia kyseenalaistaa pohjimmiltaan kapitalistisen yhteiskuntarakenteen logiikan, kun em. logiikka osoittautuu arkkitehtuurin sosiaalisten päämäärien vastavoimaksi ja arkkitehtuurin käyttövälineellinen olemus altistaa arkkitehtuurin tuottamista voitonmaksimointia palveleviin tarkoituksiin.

¹⁵⁷ Tarkasteluni marxilaisesta utopiatutkimuksesta painottuu filosofi Ernst Blochin (*The Principle of Hope*, 1986) ja maantieteilijä David Harveyn, (*Spaces of Hope*, 2000) utopiakäsityksiin ja niiden tarkasteluun arkkitehtuurissa.

ylittävästä todellisuudesta.¹⁵⁸ Kun utopialle annetaan selkeä muoto, siitä tulee helposti totalitaarista ja dogmaattista. Utopian vapautta rajoittava utopiakäsitys on paradoksaalinen, sillä se on ristiriidassa utopian ideaalin merkityksen kanssa.¹⁵⁹

Arkkitehtuurissa utopia liitetään tyypillisesti modernismin sosiaaliseen utopiaan, ja sitä tarkastellaan idealistisena projektina, joka epäonnistuu aliarvioidessaan yhteiskunnallisen todellisuuden luonteen ja yliarvioidessaan arkkitehtuurin vaikutusmahdollisuudet sen suhteen. Syiksi epäonnistumiseen on esitetty paitsi kapitalistisen yhteiskunnan toimintalogiikkaa, myös itse utopian määritelmää sekä utopian tavoittelun keinoja.¹⁶⁰

Toinen arkkitehtuurin utopiakausi ajoittuu 1960- ja 70-luvulle, jolloin radikaalit avantgarderyhmät suunnittelivat utopistisia projekteja. Avantgarderyhmät kuten Archigram, Archizoom, Superstudio ja situationistit hahmottelivat projekteissaan vaihtoehtoisia todellisuuksia avoimen poliittisesti, ironisesti sekä myös dystooppisesti vallitsevaa todellisuutta lii-

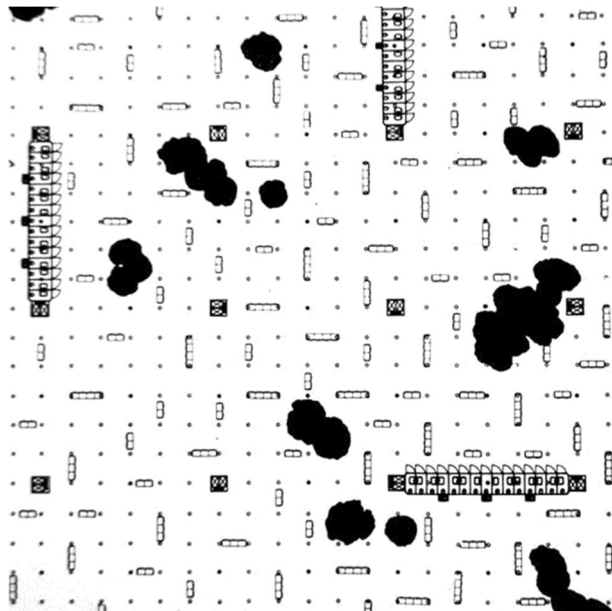
oitellen. Utopististen fantasioiden avulla todellisuuteen voitiin tehdä rinnastuksia ja ehdotuksia. Toteutuskelvottomana tai mahdottomana esitettävä utopia saattaa kuitenkin päätyä vahvistamaan sille vastakkaisen, konkreettisenä pidetyn todellisuuden konkreettisuutta ja järkähtämättömyyttä. Tällöin utopian funktio on kompensatorinen, eli päinvastainen.¹⁶¹

¹⁵⁸ Cunningham 2001, 177; Suurena narratiivina käsitettynä utopia voi ylläpitää uskomusta siitä, että utopia voidaan saavuttaa vallitsevista sosioekonomisista esteistä huolimatta. Ks. *Illuusio poliittisesta toimijuudesta*, luku 2.3

¹⁵⁹ Heynen 1999, 176; Jay 1984, 11–28; Theodor Adornon mukaan utopiaa ei tästä syystä tulisi suoraan nimetä tai kuvata.

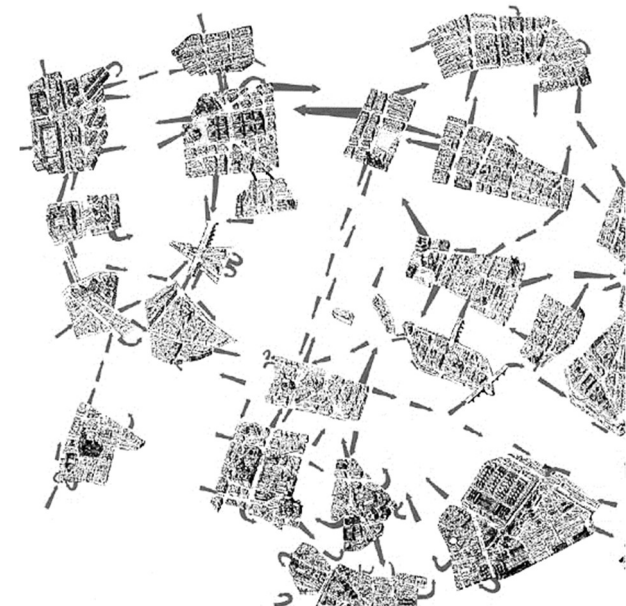
¹⁶⁰ Charley 2010, 362; Adorno & Horkheimer 1989; 36, 41–42

¹⁶¹ Lakkala 2017; Bloch 1986, 205–210

Kuva 17. Archizoom, *No-stop City*, 1969

No-stop City on italialaisen avantgarderyhmän Archizoomin projekti, joka karrikoi kriittisesti vallitsevan yhteiskunnan ihanteita. Kirjoituskoneella tehdyt merkit esittävät arkkitehtuuri-infrastruktuurin minimivaatimuksia kaupungissa. No-stop City riisuu kaupungista kaiken arkkitehtonisen aineksen pelkistäen sen infrastruktuuriksi ja biopolitiikaksi.

Kuva 18. Guy Debord ja SI, *Dérive*, 1957

Situationistiliikkeen keulakuvan Guy Debordin *dérive* on teoria liikkeestä ilman suuntaa ja päämäärää. Se perustuu kaupunkimiljöön tiedostamattomien elementtien psykomaantieteelliselle tutkimiselle ja on samanaikaisesti leikkiä, toimintaa ja tiedon hankkimista. *Dérive* on kriittinen versio flaneerauksesta: sitä määrittää halu muuttaa tai nähdä uudella tavalla kaupungin sosiaalista todellisuutta.

Vaihtoehdon kuvittelu ja toiminnan muoto

Kun utopian päämääräksi ei aseteta universaalia, selkeästi määriteltyä tai todellisuuden ylittävää vaihtoehtoa, kriteerit utopian onnistumiselle ja epäonnistumiselle muuttuvat.¹⁶² Utopia voidaan käsittää tällöin pikemminkin hetkittäisinä ja kriittisinä kokemuksina keskeneräisyydestä ja avoimuutena vaihtoehdolle.¹⁶³

Tafuria optimistisempien näkemyksien mukaan vallitsevan järjestelmän lopullisuus ja olosuhteiden vääjäämättömyys eivät ole yhtä ehdottomia, kuin miltä ne saattavat vaikuttaa. Järjestelmästä on aina löydettävissä 'säröjä', mikä tarkoittaa sitä, että kaikkein epätodennäköisimmältäkin vaikuttavissa olosuhteissa on mahdollisuuksia muutokselle.¹⁶⁴ Tällaisen utopian lähtökohra on, että vallitsevat yhteiskunnalliset olosuhteet ovat niitä kannattavien tahojen ylläpitämiä.¹⁶⁵ Utopian merkitys on ylläpitää käsitystä vallitsevien olosuhteiden ei-pysyvästä luonteesta ja siten kannustaa etsimään niille vaihtoehtoja. Utopia on siten hypoteesi paremmista sosiaalisista ja urbaaneista olosuhteista.¹⁶⁶

¹⁶² Cunningham 2001, 176

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Coleman 2015, 161: Modernismia ja sen kritiikkiä niin ikään tarkastelleet filosofi Henri Lefebvre ja arkkitehtuurihistorioitsija Joseph Rykwert käsittävät utopian mahdollisena.

¹⁶⁵ Martin 2005, 160; Deamer 2015, xxxi; Peggy Deamer positioi Reinhold Martinin 'anti-postkriittiseen' ryhmään, jonka lähtökohtana on Tafurin kapitalismikritiikki, mutta ei muodollisen autonomian näkökulmasta.

¹⁶⁶ Cunningham 2001, 177

Utopian voidaan ajatella toimivan pohjimmiltaan dialektisessa suhteessa vallitsevien olosuhteiden kanssa sen sijaan, että se määriteltäisiin vallitsevasta todellisuudesta erillisenä. Brittiläinen maantieteilijä David Harvey (1935–) käsittää utopian 'toivon maantieteeksi', joka tarkoittaa sellaisia vaihtoehtoisia ajattelutapoja, jotka vastustavat pääomavaltaisen taloudellisesti-poliittisen järjestyksen luomaa tilallista todellisuutta.¹⁶⁷ Utopia edustaa Harveyille toivoa, sillä ilman sitä inhimillisyys uhkaa jäädä toissijaiseen asemaan taloudellisen laskelmoinnin määrittämässä todellisuudessa.¹⁶⁸

Harveyn utopia tarjoaa hetkittäisiä autonomisia tilanteita sekä kriittistä etäisyyttä suhteessa vallitsevaan yhteiskunnalliseen todellisuuteen. Tällaisen hetkittäisen autonomisen momentumin mahdollistama autonominen etäisyys sallii tilaa ja aikaa spekuloinnille ja kokeiluille siitä, minkälaista arkkitehtuurin tuottaminen voisi olla toisenlaisilla yhteiskunnallisilla ehdoilla.¹⁶⁹ Hetkittäinen autonomia ja kriittinen etäisyys voidaan siten ajatella säröiksi ja häiriöiksi vallitsevassa yhteiskunnallisessa järjestyksessä.

¹⁶⁷ Karhu 2016a, 48; Harvey 2000, 31–32

¹⁶⁸ Ibid.; Harvey 1996

¹⁶⁹ Charley 2010, 361; Harvey 2000

Spekulointi ja kokeilut tarkoittavat, että utopia on luonteeltaan toimintaa, joka tapahtuu arkipäiväisessä todellisuudessa.¹⁷⁰ Paikka, jossa utopistinen ajattelu tapahtuu, on siis nykyhetki, jota arvioidaan kriittisesti ja jolle hahmotellaan vaihtoehtoa. Utopia on eräänlaista dialogin käymistä vallitsevan ja toivotun olosuhteen sekä yksilön ja yhteiskunnan välillä.¹⁷¹

Saksalainen filosofi Ernst Bloch (1885–1977) puolestaan määrittelee utopian niin, että se merkitsee paitsi toivoa ja mahdollisuutta, niin myös toimintaa kohti sosiaalista muutosta ja parempaa tulevaisuutta.¹⁷² Bloch erottelee utopian konkreettiset ja abstraktit ulottuvuudet, ja pyrkii tuomaan abstraktia utopiaa kohti yhteiskunnalliseen muutokseen tähtäävää konkretiaa.¹⁷³

Utopian konkreettinen ulottuvuus, tai *realistinen utopia*, haastaa realismin ja utopian välisen vastakkainasettelun.¹⁷⁴ Utopian esittäminen realismin vastakohtana on retorinen keino ylläpitää kokemusta vaihtoehdottomuudesta.¹⁷⁵ Se, että vain vallitsevan talous- ja yhteiskuntajärjestelmän logii-

kan mukaista toimintaa pidetään realistisena, ja kyseisen logiikan ulkopuolista sitä vastoin utopistisen epärealistisena, on keino ylläpitää vallitsevaa järjestystä. Kun tämä tiedostetaan arkkitehtuurissa, huomataan, että realismi-utopia-jaon kyseenalaistaminen ja utopian tavoittelu on arkkitehtuurille mahdollinen lähtökohta siinä missä postkriittinen realismikin.

¹⁷⁰ Coleman 2015, 162

¹⁷¹ Ibid. 162–163

¹⁷² Levitas 2008, 43; Bloch 1986: Blochin utopian marxilaisuus ilmenee siinä, että utopian merkitys ei ole pelkästään ymmärtää maailmaa, vaan muuttaa sitä.

¹⁷³ Lakkala 2017 [online]

¹⁷⁴ Levitas 2008, 42

¹⁷⁵ Fisher 2009; Levitas 2013

4.2 Rinnakkaiset näkökulmat

Mitä realistinen utopia voi käytännössä tarkoittaa arkkitehtuurin kannalta? Kysymystä voidaan tarkastella ainakin kahdesta näkökulmasta, joista ensimmäinen on arkkitehtuurilähtöisempi. Se perustelee arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän tarpeellisuutta, arvoa ja logiikkaa utopian mahdollistavina tekijöinä. Kutsun tätä arkkitehtuurin logiikan näkökulmaksi.

Toinen näkökulma perustuu arkkitehtuurin tuottamisen ja sen painotusten osittaiselle uudelleenmäärittelylle: se kyseenalaistaa arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän ensisijaisen aseman utopiaa tavoiteltaessa. Muodollisen järjestelmän ensisijaisuus liittyy myös arkkitehdin perinteisiin tehtäviin ja vastuualueisiin, joiden sisältöjä pohditaan niin ikään kriittisesti. Muodollisen järjestelmän sijaan tässä näkökulmassa korostuu arkkitehtuuri toimintana ja prosesseina. Nimettäköön se siten prosessinäkökulmaksi.

Näkökulmat eivät ole toisiaan poissulkevia, eivätkä toisilleen täysin vastakkaisia. Niitä voi tarkastella rinnakkain ja vertaillen aiemmin esitellyn nelikenttäkaavion arkkitehtuurin tuottamisen tapoihin.

Arkkitehtuurin logiikka

Arkkitehtuurissa utopian tavoittelemisen kanssa vastaavassa merkityksessä voidaan puhua arkkitehtuurin *säilyttämisestä*, mikä viittaa arkkitehtuurin sisäisen, inhimillisen ja vallitsevaa sosiaalista todellisuutta uudistavan voiman vaalimiseen.¹⁷⁶ Säilyttäminen tarkoittaa arkkitehtuurin omaehtoisuuden ja sisäisten päämäärien mahdollistamista: jos utopiaa ei käsitetä kuten modernismissa, se voidaan laskea ulkoisen päämäärän sijaan arkkitehtuurin sisäiseksi tavoitteeksi, arkkitehtoniseksi hypoteesiksi. Arkkitehtuurin säilyttäminen tarkoittaa siten arkkitehtuurin kokonaisvaltaisen markkinaehtoistumisen välttämistä. Arkkitehtuurin tuottamisen lähtökohdaksi ei tällöin kuitenkaan aseteta vallitsevan yhteiskunnallisen todellisuuden täysimittaista vastustamista, vaan tavoitteena on löytää järjestystä häiritseviä toimintatapoja vallitsevien olosuhteiden sisältä käsin.

Petra Čeferin esittää, että tällaisen arkkitehtuurin tuottamisen lähtökohdaksi voitaisiin ottaa olemassa oleva, hyväksi käsitetty arkkitehtuuri.¹⁷⁷ Arkkitehtuuria pidetään hyvänä, vaikkei välttämättä tarkalleen osattaisi sanoa, mikä hyvän määrittelee. Määrittelemätön käsitys hyvästä on edel-

¹⁷⁶ Čeferin 2010, 23

¹⁷⁷ Ibid. 32

lytys arkkitehtuurin luovalle tuottamiselle, ja se saattaa mahdollistaa valitsevien olosuhteiden häiritsemisen, kyseenalaistamisen ja niiden läpi tunkeutumisen.¹⁷⁸ Čeferin käyttää esimerkkinään määrittelemättömästä hyvästä arkkitehtuurista Alvar Aallon laajennettua rationalismia.¹⁷⁹ Aallon mukaan arkkitehtuurin tulee ylittää pelkkä realistinen rationalismi ja ottaa huomioon ihmisen psykologisiin tarpeisiin vastaava inhimillinen ulottuvuus.¹⁸⁰ Rakennetun ympäristön inhimilliset vaatimukset perustelevat siten arkkitehtien ja arkkitehtuurin tarpeellisuuden. Inhimilliset vaatimukset suojelevat arkkitehtuuria, koska niiden arvoa voida määrittää rationaalisesti ja laskennallisesti.

Arkkitehtuurin potentiaali on tällöin siinä, että se asettaa oman logiikkansa välineellistävää ja rationaalista markkinalogiikkaa vastaan. Koska arkkitehtuurin logiikkaa (tai hyvää arkkitehtuuria) ei voida perustella markkinoiden logiikan mukaisesti, se voi tarjota mahdollisuuden ainakin osittaiseen immuniteettiin tai katkokseen markkinoiden logiikan määrittämässä kontekstissa.¹⁸¹ Arkkitehtuurin logiikan tarjoama katkos vertautuu siten dialektisen utopian hetkittäiseen, autonomiseen etäisyyteen val-

litsevasta todellisuudesta. Teorian edellytyksenä on arkkitehtuurin hallitsema tietty reviiiri, *tila* ja *asuminen*, joista mikään muu ala kuin arkkitehtuuri ei voi vastata.¹⁸²

Teoria arkkitehtuurin logiikasta muistuttaa Adornon tekemää vastakainasettelua rationaalisuuteen perustuvan yhteiskunnan ja mimeettisen taiteen välillä.¹⁸³ Kuitenkin toisin kuin uusavantgardessa, arkkitehtuurin reviiiriksi määritellään arkkitehtonista muotoa koskevan ulottuvuuden sijaan arkkitehtuurin käyttämisen ja kokemisen inhimillinen ulottuvuus.

¹⁷⁸ Čeferin 2010, 33

¹⁷⁹ Čeferin 2008, 68–89

¹⁸⁰ Schildt 1997, 91; Aalto 1935: *Rationalismi ja ihminen*.

¹⁸¹ Čeferin 2010, 35

¹⁸² Tulkiten, ettei Čeferin tarkoita arkkitehtuurin hallitsemalla tilan ja asumisen 'reviirillä' sitä, etteikö tilaa ja asumista voisi tuottaa ilman arkkitehtuuriakin. Sen sijaan arkkitehtuurin erityisasema tarkoittaa, että arkkitehtuuria tarvitaan hyvän asumisen tai hyvien tilojen tuottamiseen. Hyvän käsitteen ja arkkitehtuurin logiikan vaikea määriteltävyys suojelee arkkitehtuurin asemaa pelkältä tehokkuuden ja voitonmaksimoinnin logiikalta.

¹⁸³ Ks. *mimesis* s. 61

Välikysymyksiä

Minkälaisia edellytyksiä vaatii, että arkkitehtuurin inhimillinen logiikka tarjoaa riittävästi katkoksia ja hetkittäistä autonomiaa markkinalogiikan suhteen? Ovatko perustelut riittävät nykyisenkaltaisen yhteiskuntarakenteen kontekstissa? Suojeleeko arkkitehtuurin inhimillisyyden logiikka ennen kaikkea arkkitehtonista laatua ja muodollista järjestelmää? Ovatko arkkitehdin rooli ja inhimilliset perustelut riittäviä suojelemaan arkkitehtuuria sosiaalisten päämäärien ja niille vastakkaisten päämäärien välisessä dynamiikassa?

Sekä aiemmin tarkastellut uusavangarde että postkriittisyys painottavat arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän ulottuvuutta. Vaikka asenteiden pyrkimykset ovat muilla tavoin vastakkaisia, niin ne säilyttävät auktoriteetin arkkitehdilla ja arkkitehtuurilla. Myös teoria arkkitehtuurin logiikasta on tässä mielessä arkkitehtuurilähtöinen.

Siirryn seuraavaksi tarkastelemaan arkkitehtuurin logiikalle rinnakkaista näkökulmaa, joka ehdottaa, että yllä kuvailtu arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän painottaminen saattaa vaikeuttaa utopian tavoittelua.

Palaan vielä selkeyden vuoksi rajaukseeni ja tarkastelunäkökulmaani. Osa seuraavaksi käsiteltävistä teemoista liittyy myös kaupunki- ja yhdyskuntasuunnitteluun. Tarkastelen teemoja kuitenkin käyttäjien ja sellaisten toimijoiden näkökulmista, jotka eivät perinteisessä, arkkitehtuurilähtöisessä katsannossa lukeudu arkkitehtuurin tuottajiksi. Katson myös arkkitehdin toimijuutta tämän linssin läpi erilaisten aktivismin muotojen sekä arkkitehtuurin käyttäjien kanssa rinnakkain toimimisen näkökulmista.

Arkkitehtuurin määrittely tuotettavana tilana

Jotta arkkitehtisuunnittelun kaltaista erityisosaamista voitaisiin hyödyntää haluttuihin tarkoituksiin, on arkkitehtuurin tuottamisessa huomioitava vallitsevat ja tavoiteltavat yhteiskunnalliset rakenteet.¹⁸⁴ Kun yhteiskunnalliset rakenteet käsitetään arkkitehtuurin suunnittelukontekstiksi, voidaan arkkitehtuurilla olosuhteiden vakaana pitämisen sijaan hahmotella vaihtoehtoja.¹⁸⁵

Yhteiskunnalliset syy-seuraussuhteet ilmenevät arkkitehtuurissa esimerkiksi tilan omistajuudessa. Tilan yksityinen tai julkinen omistus määrittelee tilan käyttöä ja saavutettavuutta. Julkinen omistus symboloi länsimaaisessa perinteessä demokratiaa, saavutettavuutta, osallistumista ja tasa-arvoisuutta, kun taas yksityinen omistus viittaa tilan käytön ja sisään pääsyn eksklusiivisuuteen.¹⁸⁶ Kysymys omistajuudesta merkitsee, ketä varten ja kenen hyödyksi tiloja tuotetaan. Tilojen omistajuuteen vaikutetaan tilan tuottamisen institutionaalisissa ja poliittisissa prosesseissa, kuten kaavoituksessa.

Yhteiskunnallisten rakenteiden tai esimerkiksi tilan omistajuuden kaltaisten kysymyksien tarkastelu ei liity suoraan arkkitehtuurin muodolliseen järjestelmään, vaan rakentamisen materiaaliin olosuhteisiin ja vaikutuksiin. Viimeksi mainittujen huomioimista helpottaa, jos arkkitehtuuria tarkastellaan ikään kuin sen ulkopuolelta.

Se, että arkkitehtuurin käyttöarvo tekee arkkitehtuurin tuottamisesta luontaisesti yhteiskunnallisia olosuhteita vahvistavaa, on postkriittinen ja arkkitehtuuria sen sisältä päin katsova *näkökulma*. Näkökulman *realismi* on osittain retorinen keino, kuten luvun 4.1 lopussa tarkasteltiin. Sen sijaan realismi-utopia-jaon kyseenalaistava näkökulma perustuu toisenlaiselle lähtöasetelmalle:

Arkkitehtuurilla voidaan vahvistaa halutunlaista käyttäytymistä tilassa. Samalla kun arkkitehtuuri ylläpitää yksilöiden tiedostamattomia ja tuttuja rutiineja, se ylläpitää yhteiskunnan vakautta. Arkkitehtuurin keinoin ihmisten käyttäytymistä ja elämäntapoja voidaan sovittaa taloudellisen ja poliittisen järjestelmän päämääriin.¹⁸⁷ Toisaalta halutunlaisia elämäntapoja voidaan määritellä toiseenkin suuntaan: ei vallitsevilta instituutioilta

¹⁸⁴ Till et al. 2011; 56; Lefebvre 1991, 81

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Rendell 2013

¹⁸⁷ Nyman 2008, 237: arkkitehtuuriesineitä voi ajatella ihmisen ympäristökäyttäytymisen ilmentyminä, ja ne voivat ylläpitää yhteiskuntajärjestyksen vakautta vakiinnuttamalla käyttäytymistä tutuksi ja tiedostamattomaksi.

yksilöille, vaan päinvastoin. Yhteiskunnallisten olosuhteiden vahvistaminen tai kyseenalaistaminen riippuu siitä, ketkä ja mitkä tahot arkkitehtuuria tuottavat ja minkälaisia motiiveja taustalla vaikuttaa.

Brittiläinen arkkitehti Jane Rendell tarjoaa tällaiseen alhaalta ylöspäin määrittyvään toimintaan käsitteen *critical spatial practice*,¹⁸⁸ josta voidaan puhua kriittisenä tilan tuottamisena tai kriittisinä tilallisina käytäntöinä. Toinen melko vastaavassa merkityksessä käytettävä ilmaus on *spatial agency*,¹⁸⁹ joka viittaa erilaisiin toimijuuksiin arkkitehtuurissa. Kriittinen tilan tuottaminen ja toimijuus ovat arkkitehtuuriin, taiteeseen ja tavalliseen arkipäiväiseen elämään sijoittuvia toiminnan muotoja.¹⁹⁰

Suunniteltu tila

Jane Rendell hyödyntää kriittisen tilan tuottamisen teoriassa ranskalaisen filosofien Henri Lefebvren (1901–1991) ja Michel de Certeau’n (1925–1986) tilateorioita. Kriittinen tilan tuottaminen pyrkii reflektoidaan arkkitehtuuriin, tilan ja taiteen tekemisen metodeita ja prosesseja.¹⁹¹ Itse-reflektiivistä toimintaa määrittävät lisäksi sosiaaliset päämäärät.

¹⁸⁸ Rendell 2008, 1–4; Kriittinen tilan tuottaminen on käsitteenä tarkoituksellisen monitulkintainen ja se ei viittaa mihinkään tiettyyn subjettiin, kuten arkkitehtiin.

¹⁸⁹ Till et al. 2011, 26–32

¹⁹⁰ Rendell 2008, 2–3

¹⁹¹ Ibid.

Lefebvre ja de Certeau käsittävät tilan tuottamisen eri tahojen aikaansaamiseksi prosessiksi. Rendell tarkastelee filosofien tilateorioiden yhtäläisyyksiä, joista selkeimmältä vaikuttaa tilan tuottamisen jako yksilöiden tilallisiin käytäntöihin ja suunniteltuun tilaan.¹⁹²

Henri Lefebvre määrittelee tilan tuottamisen teoriassa¹⁹³ kolme tilallisuuden muotoa: havaitun, käsitetyn ja eletyn tilan.¹⁹⁴ Käsitetty tila on suunniteltua, yhteiskuntien ja tuotantomuotojen määrittelemää tilaa.¹⁹⁵ Käsitetty tila koostuu erilaisista vakiintuneen yhteiskunnallisen järjestyksen *representaatioista*. Tämä tarkoittaa, että tilassa ilmenee yhteiskunnassa vallitsevia hierarkioita, omistussuhteita, arvoja ja normeja.¹⁹⁶

Michel de Certeau kutsuu suunniteltua tilaa tilan tuottamisen *strategiaksi*. Se tarkoittaa niin ikään valtaapitävien instituutioiden ja valtarakenteita ylläpitävien päämäärien mukaista tilan tuottamista. Strategioilla luodaan

¹⁹² Rendell 2008, 2; Lohtaja 2015, 84

¹⁹³ *The Production of Space*, 1991 (1974)

¹⁹⁴ Lohtaja 2015, 52; Lefebvre, 1991

¹⁹⁵ Ibid., 53; Semi 2010, 63–64; Lefebvre 1991, 38

¹⁹⁶ Till 2009, 112; Nyman 2008, 214; Lefebvre 1991, 300: Tilassa olevia yhteiskunnallisen järjestyksen representaatioita ovat status, paikallistetut hierarkiat ja hierarkkisesti järjestetyt paikat, sekä tiettyihin paikkoihin liitetyt arvot ja normit.

tiloja, jotka noudattavat yhteiskunnallisia olosuhteita ylläpitäviä abstrakteja malleja.¹⁹⁷ Suunniteltua tilaa tuottavat tieteellistaustaiset toimijat, kuten tieteentekijät, arkkitehdit ja teknokraatit. Tilan suunnittelu tapahtuu järjestelmällisesti ja abstraktien koodistojen mukaisesti.¹⁹⁸

Yhteiskunnan instituutiot siis ylläpitävät ja lujittavat vallitsevaa sosiaalista ja tilallista järjestystä.¹⁹⁹ Käsitys siitä, että vallitsevat olosuhteet ovat niitä kannattavien tahojen ylläpitämiä osoittautui myös realistisen utopiakäsityksen lähtökohdaksi. (s. 118)

Tiloja suunnittelevat arkkitehdit ovat yhteiskunnassa vallitsevien tuotantomuotojen ehdoilla toimivia tilan tuottajia silloin, kun he toimivat yhteiskunnan ja arkkitehtuurin instituutioiden määrittämien koodistojen ja arkkitehtuurin hankintamallien mukaisesti.²⁰⁰

Ihmisten asuminen tilassa

Ihmiset antavat tiloille merkityksiä asuessaan ja käyttäessään niitä. Ihmiset toimivat tiloissa luovasti välittämättä suunnittelijoiden tarkoittamista käyttötavoista. De Certeau pitää tätä arkipäivän kekseliäisyytenä, jonka

avulla ihmiset voivat omia sosiokulttuuristen tuotantomekanismien tuottamaa tilaa.²⁰¹ Ihmiset siis toimivat suunnitelluissa tiloissa omien tarkoituseriensä mukaisesti. He voivat kyseenalaistaa suunniteltuja käyttötarkoituksia tahallaan tai toimia niitä tiedostamatta tai niistä välittämättä. De Certeau kuvailee ihmisten omaehtoista toimintaa kurinvastaiseksi verkostoksi tai *takriikoiksi*.²⁰² Ihmiset voivat siis toimia *strategioiden* määrittelemässä ympäristössä vastoin instituutioiden ja valtarakenteiden tiloille määrittämiä sääntöjä ja normeja.²⁰³

Lefebvre tarkastelee tilassa asumista *eletyn tilan* käsitteen kautta. Tilassa asuminen on runollista ja siihen liittyvät materiaalisille tiloille annettavat symboliset merkitykset.²⁰⁴ Tiloja eletään mielikuvien, tunteiden ja sosiaalisen kanssakäymisen kautta. Myös esimerkiksi julkisia tiloja käyttävät ihmiset voivat kyseenalaistaa ja uudelleen tulkita tiloille vakiintuneita merkityksiä ja määritellä niille uusia merkityksiä.²⁰⁵

²⁰¹ De Certeau 1988, 29

²⁰² De Certeau 1984, xv

²⁰³ Rendell 2008, 2

²⁰⁴ Lohtaja 2015, 53

²⁰⁵ Ibid.; Wallin 2019, 20

¹⁹⁷ Rendell 2008, 2; de Certeau 1988, 29

¹⁹⁸ Ibid. 2

¹⁹⁹ Rendell 2008, 2

²⁰⁰ Coleman 2015, 162, 167

Kuva 19. Architecture of Appropriation, *The Silo*, 1994

Hollannissa toimiva Architecture of Appropriation -talonvaltausliike määrittelee uusia käyttötarkoituksia kaupunkien infrastruktuurille ja rakennuksille. Vaihtoehtoisten elämäntapojen mahdollistamisen lisäksi talonvaltausliikkeet voivat toimia järjestäytymisen muotona, jolloin voidaan saada neuvotteluetua esimerkiksi tyhjiin tiloihin, asuntopulaan, kaupunkisuunnitteluun ja rakennussuojeluun liittyvässä päätöksenteossa.

Kuva 20. Adaptive Actions, 2007–

Adaptive Actions kiinnittää huomiota rakennetun ympäristön estetiikan ja representaation sijaan sen käyttämisen mahdollisuuksiin. Projektin havainnoi, kokoaa ja esittelee arkipäiväisiä toimintoja sekä toteuttaa interventioita erityisesti julkisessa tilassa. Esimerkiksi kuvan lintujen ruokintatelineen kaltainen interventio voi toimia tarpeen tai puutteen indikaattorina ja myöhemmin tulla huomioiduksi rakennetun ympäristön suunnittelussa.

Kriittinen tilan tuottaminen

Kriittinen tilan tuottaminen tarkoittaa, että tilaa ja arkkitehtuuria tuotetaan yhteiskunnan ja sen tuotantomuotojen tuottamaa suunniteltua tilaa kyseenalaistaen tai vastoin suunnitellun tilan logiikkaa. Kriittinen tilan tuottaminen vertautuu tässä mielessä arkkitehtuurin realistiseen utopiaan: arkkitehtuurin tuottamisen tavoitteena on vallitsevan sosiaalisen ja tilallisen järjestyksen lujittamisen sijaan sen kritisointi, kyseenalaistaminen ja toisenlaisten vaihtoehtojen ehdottaminen. Kriittinen tilan tuottaminen tapahtuu sekä arkipäiväisen toiminnan että luovan suunnittelutoiminnan tasolla.²⁰⁶ Arkkitehti voi tällöin asettua toimimaan *strategian* sijaan *taktiikan* logiikan mukaisesti. Kuitenkin edustaakseen vallitsevien instituutioiden sijaan tilan käyttäjää, arkkitehti täytyy asettua tilojen ja arkkitehtuurin käyttäjien kanssa ikään kuin samalle viivalle.

Kriittinen toiminta on luonteeltaan itsereflektiivistä: se tarkastelee arkkitehtuurin ja taiteen toimintamekanismeja ja kiinnittää huomiota laajempiin yhteiskunnallisiin ja poliittisiin epäkohtiin.²⁰⁷ Kriittinen tilan tuottaminen voi olla puhtaasti arkkitehtonisten metodien sanelemaa tai siihen

²⁰⁶ Rendell 2008, 2–3

²⁰⁷ Ibid. 3–5; Geuss 1981, 8: Kriittisen tilan tuottamisen *kriittisyys* perustuu Frankfurtin koulukunnan tunnetuksi tekemään kriittiseen teoriaan, jossa tiedon tuottamisessa pyritään objektiivisuuden sijaan reflektiivisyyteen, eli huomioimaan tiedon tuottamisen me-

voi sekoittua muiden taiteiden kriittisiä metodeja sekä muita toimijoita. Prosessit voivat johtaa erilaisiin lopputuloksiin, kuten esimerkiksi rakentamiseen, julkiseen tapahtumaan, paikkasidonnaiseen taideprojektiin, julkaisuun, näyttelyyn, työpajaan, typologiseen analyysiin tai jonkin vallitsevan tilanteen tai tilan kriittiseen dokumentaatioon.²⁰⁸

Tilojen käyttötarkoitusten kyseenalaistaminen ja uudelleentulkinta on luonteeltaan sosiaalista tilan tuottamista, jolla voidaan saada aikaan muutoksia materiaalisessa tilassa sekä tilan institutionaalisissa rakenteissa ja vallitsevassa yhteiskunnallisessa järjestyksessä.²⁰⁹ Esimerkiksi talonvaltaus tai julkisten tilojen aluksi epävirallinen käyttöönotto uudessa merkityksessä voidaan vakiinnuttaa ja tilojen symbolisia merkityksiä muuttaa ja omia.

Tilan tuottamisen kriittisyys eroaa aiemmin tarkastellusta (uus-)avantgardistisesta kriittisyydestä siten, että siinä tarkastellaan kriittisesti ark-

todit ja menetelmät. Kriittisten teorioiden tavoitteena on tarjota itsereflektiivisiä ajatus-
tapoja sen sijaan, että havaittuihin ongelmiin esitettäisiin valmiita ratkaisuja tai metodolo-
gioita.

²⁰⁸ Esimerkiksi saksalaiset arkkitehdit Markus Miessen ja Nikolaus Hirsch tarkastelevat arkkitehtuurin diskurssin ja praktiikkojen kautta kriittisen tilan tuottamisen ulottuvuuksia ja ilmentymiä *Critical Spatial Practice* -julkaisusarjassaan (2011–). Jane Rendell tarkastelee kriittisyyden ja tilallisuuden teemaa erityisesti arkkitehtuurin, taiteen, kirjoittamisen ja tutkimuksen rajapinnoille ja yhteistyömuotoihin sijoittuvana toimintana.

²⁰⁹ Wallin 2019, 20; Lefebvre 1991, 39

kitehdin roolia muodollista järjestelmää hallitsevana taiteilija-auktori-teettina. Suunnittelijat voivat suhtautua tilojen sosiaaliseen uudelleentulkitsemiseen yhtenä osana arkkitehtuurin tuottamisen prosessia, ja asettaa ammattitaitonsa sen tueksi. Olennaista on tällöin järjestys, jossa suunnittelu asettuu tukemaan käyttöönottoa sen sijaan, että prosessi tapahtuisi toisin päin. Arkkitehti voi tulla mukaan prosessiin esimerkiksi epävirallisen ja kollektiivisen haltuunoton jo tapahduttua ja auttaa tilan käyttäjiä vakiinnuttamaan käyttötarkoituksia ja tilan (symbolista) omistajuutta.

Brittiläinen arkkitehti Jonathan Hill tarkastelee tilan tuottamista arkkitehtuurin ja tilojen käyttäjien luovuuden kannalta. Luova käyttö voi olla tarkoituksellista tai suunnittelematonta ja se voi olla luonteeltaan mentaalista, kehoallista, fyysistä tai konseptuaalista.²¹⁰ Luova tilankäyttö voi ilmentyä vaikka tilaan liitettävänä miellejohdina, nimityksinä tai muistoina, tilassa liikkumisen tapoina tai jonkin tietyn tilan tyypillisestä käytöstä poikkeavana käyttötarkoituksena. Fyysiset muutokset, tilassa olevien tavaroiden ja tilaelementtien uudelleenjärjestely sekä käyttötarkoituksen, tilan, tai tilassa olevan objektin konseptuaalinen käyttö lukeutuvat myös luovan tilankäytön piiriin.²¹¹

Tiloja suunnittelevat arkkitehdit voivat mahdollistaa ja edesauttaa tilojen luovaa käyttöä erilaisilla strategioilla. Suunnittelua voi määrittää esimerkiksi pyrkimys polyvalenssiin. Tällöin arkkitehtuuri ja tilat suunnitellaan joustaviksi ja käyttötarkoituksiltaan monitulkintaisiksi niin, että ne tarjoavat enemmän mahdollisuuksia tilojen luovalle käytölle ja muutoksille.²¹²

Kriittinen tilan tuottaminen arkkitehtuurin tuottamisen lähtökohtana edellyttää tiettyjä painotuksia ja omaehtoisuutta arkkitehtuurin alalla ja professionissa. Fokus siirtyy tässä tarkastelunäkökulmassa pois sekä arkkitehtuurin muodollisesta järjestelmästä että arkkitehdista arkkitehtuurin auktoriteettina. Arkkitehtuurin *säilyttämistä* (s. 121) ei siis käsitetä ensisijaisesti arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän kannalta, vaan hyvän arkkitehtuurin arvioimiskriteerit ovat muualla. Tarkastelen diplomityön viimeisessä luvussa, mitä tämänlainen näkökulma voi tarkoittaa arkkitehtuurin alan kannalta.

²¹⁰ Hill 2003, 89

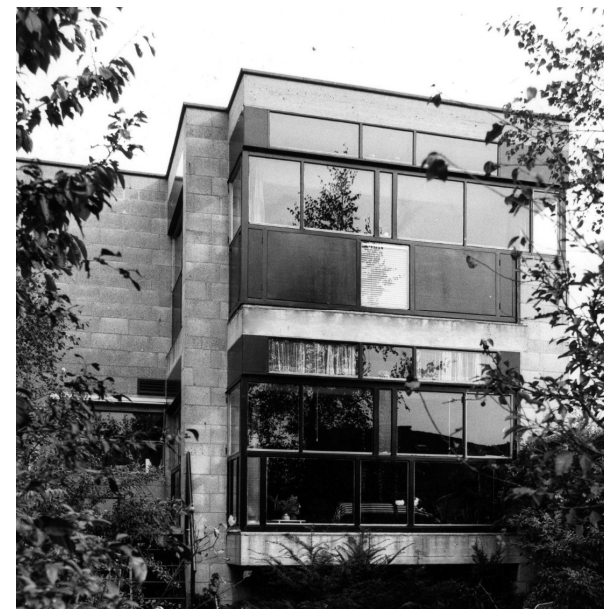
²¹¹ Ibid. 86

²¹² Hill 2003, 42–45

Kuva 21. AAA, *Passage 56*, 2010

Passage 56 on yhteisesti hoidettu, kahden rakennuksen väliin rakennettu puutarha, joka muuntuu myös tapahtuma- ja työpajatilaksi. Atelier d'architecture autogérée:lle julkinen tila ei ole suunniteltu ja toteutettava fyysinen objekti, vaan pikemminkin jatkuvasti kehittyvä sosiaalinen, kulttuurinen ja poliittinen produktio.

Kuva 22. Herman Hertzberger, *Diagon Dwellings*, 1967–1970

Herman Hertzberger tarkastelee Delftissä kokeellisessa asunonsuunnitteluprojektissa arkkitehtuurin konseptuaalista kesken-eräisyyttä. Arkkitehti jättää suunnitelman tarkoituksellisesti kesken niin, että asukkaat voivat itse muokata asumuksiaan tarpeidensa mukaisiksi.

Kuva 23. Raumlabor ja ZK/U, *Allesandersplatz*, 2015–

Berliinin Alexanderplatzin läheisyydessä sijaitseva *Haus der Statistik* ja sitä ympäröivät rakennukset saatiin protestoimalla pelastettua purkupäätökseltä. Keskeisen sijaintinsa vuoksi purettavien rakennuksien tilalle oli kaavailtu yksityistä asuntotuotantoa. Raumlabor ja ZK/U suunnittelivat kuitenkin rakennuskompleksille toisenlaisen elinkaaren. Rakennuksien uusi käyttötarkoitus integroi yhteen kulttuuritoimintaa ja turvapaikanhakijoiden asumista.

Kuva 24. Assemble, *Yard House*, 2012–2014

Itä-Lontoon Stratfordissa vuosina 2012–2014 sijainnut *Yard House* oli osana pilottihanketta toteutettu väliaikainen rakennus luovan työn tiloille. Yksinkertaisen arkkitehtuurin matalat rakennuskustannukset pitivät työhuoneiden vuokrat matalina – ehto matalista vuokrakustannuksista ylitti hierarkiassa arkkitehtoniset pyrkimykset. *Yard Housen* keramiikkajulkisivu antaa muuten vaatimattomalle arkkitehtuurille kuitenkin persoonallisen ulkomuodon.

V

Edellytyksiä

5.1 Toimijuus

Toimijuus arkkitehdin kannalta

Olen edellä tarkastellut näkökulmia arkkitehtuurin tuottamisen lähtöole-
tuksiin ja kyseenalaistanut argumentaatiota arkkitehtuurille luontaisesti
ja vääjäämättömästi lankeavasta tehtävästä vallitsevien olosuhteiden lujit-
tajana. Oli kyseessä sitten arkkitehtuurin logiikkaa tai tilan tuottamisen
prosesseja kannattava näkökulma, ensimmäinen edellytys kriittiselle tilan
tuottamiselle on toiminnan omaehtoisuus. Jo aiemmin sivuttua *toimijuu-
den*²¹³ käsitettä on hyödyllistä tarkastella omaehtoisuuden hahmotta-
miseksi arkkitehtuurissa.

Arkkitehtien toimijuus määrittää arkkitehtuurin tuottamista suhteessa
vallitseviin olosuhteisiin. Toimijuus tarkoittaa vaikuttamishaluisen yksi-
lön mahdollisuutta aktiivisesti tai passiivisesti puuttua vallitseviin yhteis-
kunnalliseen järjestykseen. Yksilön toimijuus ja yhteiskunnan rakenteet
muodostavat dialektisen parin, sillä molemmat vaikuttavat toisiinsa. Toi-
mijuuden ja rakenteiden dialektiikalla voidaan kuvata arkkitehtuurin
tuottamisen ja arkkitehtuurin yhteiskunnassa olemisen suhdetta: arkki-
tehtuurin toimijat eivät ole täysin vapaita toiminnassaan, mutta eivät

myöskään täysin yhteiskunnan rakenteiden sitomia.²¹⁴ Toimijuus perustuu
toiminnan järjestäytymiseen ja kasaantumiseen, jolloin se voi hiljalleen
edistää haluttuja kehityssuuntia rakentamisessa ja arkkitehtuurin diskurs-
sissa.

Toimijuus voidaan jakaa aktiiviseen ja passiiviseen: aktiivinen toimijuus
tarkoittaa epäkohtiin ja vallitseviin olosuhteisiin aktiivisesti puuttuvaa
toimintaa, kun vastaavasti passiivinen toimijuus tarkoittaa toiminnasta
vetäytymistä vaikuttamisen muotona.

Passiivinen toimijuus voi ilmetä vetäytymisenä objektien tuottamisesta
kokonaan, jolloin arkkitehtuuria valitaan tuottaa pelkästään teoreetti-
sesti, kuten esimerkiksi kirjoittamisen, kritiikin tai tutkimuksen muo-
dossa. Passiivinen toimijuus voi olla myös osittaista, jolloin toimija voi ra-
jata ammatinharjoittamistaan esimerkiksi periaatteellisilla reunaehdoilla
asiakkaiden tai toimeksiantojen suhteen.

Toimijuuden motivaatiot juontuvat eettisistä ja poliittisista tavoitteista,
joiden toteuttaminen voi tarkoittaa jonkin paikallisen epäkohdan vastus-
tamista tietyssä kontekstissa tai laajempaa poliittista asennoitumista.

²¹³ Ks. *spatial agency* s. 128; puhun selkeyden vuoksi tilallisen toimijuuden sijaan pelkästä
toimijuudesta, sillä yhteys tilallisuuteen määriteltiin jo kriittisen tilan tuottamisen yhtey-
dessä.

²¹⁴ Till et al. 2011, 30–31; Giddens 1984

Epäkohtien vastustaminen voi olla esimerkiksi aktiivista konfliktien nostattamista, muutosten vaatimista koulutukseen ja diskurssiin tai passiivisempaa kannanottamista ammatinharjoittamisen valinnoilla.

Valinnat ilmenevät tällöin myös siinä, mitä valitaan olla tekemättä. Arkkitehdeiltä edellytetään toimeksiantojen eettistä arviointia esimerkiksi Suomessa arkkitehtiliiton ammattieettisissä periaatteissa.²¹⁵ Se, minkälaiset valmiudet arkkitehtuurikoulutus antaa ammatinharjoittamisen eettiselle punnitsemiselle ja sitä kautta passiiviselle toimijuudelle, on merkittävää.

²¹⁵ SAFA: *Arkkitehdin ammattieettiset periaatteet*, 2003

Kuva 25. Elemental, *Incremental housing*, 2003

Elemental–arkkitehtuuritoimiston *Incremental housing* –arkkitehtuuri on tarkoituksellisesti keskeneräistä. Tässä sosiaalisen asuntotuotannon mallissa talojen asukkaat voivat itse jatkaa rakennuksia. Arkkitehtien suunnittelema arkkitehtuuri jättää tilaa asukkaiden omalle paikalliselle rakentamisperinteelle sekä liikkumavaraa rakentamisen budjettiin.

Kuva 26. Sarah Wigglesworth Architects, *Stock Orchard Street*, 2001

Stock Orchard Street on Sarah Wigglesworthin ja Jeremy Tillin kodin ja toimiston yhteensulauma, jossa kulminoituu arkkitehtien ideologisia pyrkimyksiä. Ekologisesti ja tilaohjelmallisesti kriittinen projekti kyseenalaistaa muun muassa arkkitehtuurin esteettisiä ihanteita ja kategorioita. Projekti ja sen suunnittelijat ovat orientoituneet lopputulosta enemmän sitä edeltävään prosessiin ja rakentamisen vaiheisiin.

Kysymys toimeksiannosta ja hankintamallista

Arkkitehtuurin tuottamista on toimijuuden yhteydessä hyödyllistä tarkastella tuotannon ja tuottamisen prosessien näkökulmasta.²¹⁶ Arkkitehtuurin hankita ja myyminen tapahtuvat tuotettavan objektin kautta. Arkkitehti tuottaa tilaajalle arkkitehtonisen objektin – objekti on ikään kuin arkkitehdin kauppatavara arkkitehtuurin ulkopuolelle.²¹⁷ Tuotannollisesta näkökulmasta arkkitehtoninen objekti on markkinoille tuotettava hyödyke, joka tuottaa taloudellista ja/tai symbolista lisäarvoa. Arkkitehtuurin suunnittelu on siten arkkitehtuurin tuottamista, ja arkkitehti on prosessissa hyödykkeen tuottaja.

Asetelma, jossa arkkitehti tuottaa arkkitehtuurin tilaajalle objekteja, määrittää arkkitehtuurin ammatinharjoittamisen perusolemuksen. Asetelma on sekä taloudellinen että hierarkkinen: tuotettava objekti on arkkitehdin ja tilaajan välinen kauppatavara, ja tilaaja määrittelee arkkitehdin toimeksiannon. Koska arkkitehtuurin objektit ovat taloudellista hyötyä tuottavia hyödykkeitä, tarjoaa asetelma mahdollisuuden taloudelliseen voitontavoitteluun. Taloudellinen voitonmaksimointi ei kuitenkaan ole kaiken arkkitehtuurin ensisijainen päämäärä, eikä ainakaan teoriassa arkkitehdin

ammatin yhteiskunnallinen tehtävä. Hierarkkisessa asetelmassa ja taloudellisessa riippuvuussuhteessa arkkitehdin toimivalta ei kuitenkaan välttämättä riitä kyseenalaistamaan arkkitehtuurin tuottamiselle ulkopuolelta asetettuja päämääriä. Markkinaehtoisen yhteiskuntarakenteen toimintamallit asettavat arkkitehtuurin tuottamiselle raamit, joiden ylittäminen edellyttää omaehtoisuutta.

Arkkitehtuurin tyypillinen hankintamalli on sellainen, jossa arkkitehdit vastaavat ulkopuolisen tilaajatahon määrittelemään toimeksiantoon. Hankintamallista seuraa valtasuhde tilaavan ja maksavan asiakkaan sekä maksua vastaan suunnittelupalvelua tarjoavan arkkitehdin välille. Kun toimeksianto määritellään ennen arkkitehtisuunnittelun tilaamista, tilassa sallittavat ja ei-sallittavat asiat määritellään arkkitehtuurin ulkopuolelta. Toimeksiannossa arkkitehtuurin tuottamiselle asetetaan taloudelliset ehdot ja määritellään tilan omistajuus sekä kuinka omistajuutta arkkitehtuurissa ilmaistaan.²¹⁸ Toimeksiantojen ja ulkopuolelta määriteltyjen vaatimusten asettaminen arkkitehtisuunnittelun lähtökohdaksi ja päämääräksi tekee arkkitehtuurin tuottamisesta *reaktiivista*. palveluntarjoamismallin asettama arkkitehdin ja tilaajan välinen reaktiivinen hankintasuhde sitoo arkkitehtuurin tuottamista taloudellisesti ja sisällöllisesti.

²¹⁶ Arkkitehtuurin tarkastelu tuotannon näkökulmasta on Manfredo Tafurin keskeisimpiä lähtökohtia arkkitehtuuriin.

²¹⁷ Deamer 2016, 38

²¹⁸ Till et al. 2011, 69

Kuva 27. Tempelhofin lentokenttä

Berliinin vanhasta Tempelhofin lentokentästä on tullut valtava puisto, jonka kiitoradat tarjoavat erityisen hienot puitteet harrastustoiminnalle. Berliiniläiset ovat äänestäneet lentokentän säilyttämisen puolesta, kun sitä on yritetty kaavoittaa rakennettavaksi. Suunnittelutoimisto Raumlabor on tehnyt yhdessä kaupunkilaisten kanssa suunnitelmia Tempelhofin nykyisenkaltaisen käytön säilyttämiseksi.

Kuva 28. HausHalten e.V.

HausHalten e.V. on Leipzigissa toimiva yhdistys, joka suojelee muun muassa purku-uhan alaisia tyhjiillään seisovia rakennuksia. Suojeluohjelma perustuu väliaikaisille muutaman vuoden kestäville vuokrasopimuksille ja käyttötarkoituksille, joita yhdistys suunnittelee ja koordinoi rakennuksien omistajien ja väliaikaisten käyttäjien välillä. Vuokralaiset kunnostavat rakennuksia itse käyttötarkoitusten mukaisiksi.

Arkkitehtonisen hypoteesin tekeminen ja yhteiskunnallinen toimijuus edellyttävät siten arkkitehtuurin tuottamisen totuttujen käytänteiden kyseenalaistamista. Totuttuihin toimintamalleihin on omaksuttu palvelukonsultoinen malli, jossa arkkitehti vastaa toimeksiannossa määriteltäviin arkkitehtonisiin tavoitteisiin.²¹⁹ Toimeksiantoihin kuulumattomat tavoitteet ja vaihtoehtojen hahmottelu vallitseville olosuhteille ovat omaehtoista toimintaa, joka ylittää toimeksiantomallin asettamat rajat arkkitehtuurille.

Toimeksiannossa määritellään sekä fyysiset että intellektuaaliset rajat arkkitehtuurin tuottamiselle. Taustalla piilevä oletus on, että toimeksiantojen rajojen ulkopuolelle jäävä ei ole tilaavan asiakkaan, eikä siksi asiakasta palvelevan arkkitehdinkaan vastuualue.²²⁰ Toimijuus alkaa sen takia arkkitehtuurille määriteltujen rajojen kyseenalaistamisesta ja ylittämisestä. Käytännössä se tarkoittaa annettujen toimeksiantojen kyseenalaistamista ja ylittämistä sekä niiden omatoimista muotoilua ja hankkimista.²²¹ Projektien sisältöjen ja arkkitehtuurin rajojen uudelleenmäärittely edellyttää *proaktiivista* ja aloitteellista ammatinharjoittamista.

²¹⁹ Till et al. 2011, 69

²²⁰ Ibid. 70

²²¹ Till 2009, 169: Kun arkkitehtuuri käsitetään vasta toimeksiannon jälkeen alkavaksi ongelmanratkaisuksi, toimeksianto näyttäytyy eräänlaisena arkkitehtuuria edeltävänä abstraktiona. Abstraktiot saattavat ylläpitää arkkitehtonisen tiedon ja arkkitehtuuriobjektien irrallisuutta suunnittelun varsinaisesta kontekstista.

Ehdottomuus tai myönnytykset

Ennakoiva ja aktiivinen suhtautuminen suunnitteluprojektien sisältöjen määrittelyyn ja toimeksiantojen rajojen ylittäminen edellyttävät taloudellista omavaraisuutta. Kysymys siitä, kuinka toimijuutta rahoitetaan, palaa pohjimmiltaan takaisin luvun 3.3 arkkitehtuurin lähtökohtien vaihtoehtoihin *c* ja *d* sekä myönteisen vastarinnan näkökulmaan (s. 103–107). Toimijuuden omaehtoisuus voi noudattaa näkökulmien *c*, *d* tai myönteisen vastarinnan mukaista logiikkaa.

Arkkitehtuuria voidaan tuottaa itsemääritellyistä lähtökohdista vapaaehtoisuuteen perustuen sivutoimisesti ja marginaalisesti. Kuitenkin, koska talous asettaa tietyt lainalaisuudet myös arkkitehtuurin tuottamiselle, arkkitehtoninen toiminta vaatii taustalleen ulkoista rahoitusta esimerkiksi valtion, yliopiston tai kansalaisjärjestön tahoilta.²²² Ulkoiset rahoitusmallit ja esimerkiksi tutkimus tarjoavat riippumattomuutta taloudellisen voitontavoittelun intresseistä, mutta ne eivät sovellu yleisiksi käytännöiksi kaikelle ammatinharjoittamiselle arkkitehtuurissa.

Eräs proaktiivisen toimijuuden taloudellista omaehtoisuutta tukeva menetelmä on tilaajasta ja toimeksiannosta riippumaton yrittäjämalli, jossa

²²² Till et al. 2011, 72

toimeksianto ja arkkitehtoninen tai muulla tavoin toimeksiantoon vastaava suunnitelma kehitellään itse ilman tilaajaa. Omaehtoisessa yrittäjämallissa suunnitellaan, kuinka arkkitehtoniset tai muunlaiset ratkaisut itseasetettuihin toimeksiantoihin tai tutkimuskysymyksiin markkinoidaan ja kuinka projektit rahoitetaan. Suunnitelma, markkinointi ja rahoitus kootaan mahdollisille ostajille myytäväksi ‘pakettiratkaisuksi’.²²³ Yrittäjämalli perustuu arkkitehtonisen idean ja suunnitelman omaehtoiseen tuotellistamiseen. Malli toimii siten markkinoiden logiikalla ja sen argumentaatio on ratkaisukeskeistä.

Markkinoiden logiikan seuraaminen kuulostaa ehkä ristiriitaiselta, jos nimenomainen logiikka on todettu arkkitehtuurin sisäisten tai sosiaalisten päämäärien keskeiseksi vastavoimaksi. Järjestelmän *säroissä* (s. 116–117) tapahtuva myönteinen vastarinta voidaan kuitenkin tulkita tässä tapauksessa niin, että se hyödyntää järjestelmän logiikkaa häiritäkseen sitä. Vastustettavan logiikan hyödyntäminen voi vahvistaa aktivismin vaikutuksia ja parantaa toimintamahdollisuuksia.²²⁴

²²³ Bouman 2008, 26–40

²²⁴ Feher 2018: Belgialainen filosofi ja kulttuurintutkija Michel Feher kutsuu kriittistä aktivismitoimijuutta uusliberaalissa, spekulatiivisten markkinoiden määrittelemässä toimintakontekstissa vastaspekulaatioksi. (*counter speculation*)

Kysymys umpikujassa ja utopiassa on siis käytännön tasolle tuotuna se, kieltäydytäänkö vastustettavasta toimintalogiikasta, eli toimitaanko sen ulkopuolelta, vai onnistutaanko logiikkaa hyödyntämään sen sisältä käsin kriittisesti. Ensiksi mainittu muistuttaa autonomisen uusavantgarden kieltäytyvää kriittisyyden muotoa ja jälkimmäistä voidaan pitää myönteisenä tai käytännöllisenä²²⁵ vastarintana.

Myönteinen vastarinta voi onnistua välttymään umpikujalta ja marginaalisuudelta, ja tarjota markkinoille omaehtoista arkkitehtuuria. Arkkitehtuurin kritiikin ja diskurssin tehtäväksi jää arvioida kriittisyyden ulottuvuuksia silloin, kun yhtenä tuotettavan arkkitehtuurin vaatimuksena on saada myytyä projekti ostajalle. Tähän verrattuna marginaalissa toimiva vastarinta on ehdottomampi, mutta idealistisempi. Lisäksi raja myönteisen vastarinnan ja postkriittisen argumentaation (toimintamalli *b*, s. 102) välillä on vaikeasti määriteltävä.

²²⁵ Nimitän vastarintaa mieluummin käytännölliseksi kuin postkriittiseksi, mutta viittaaan postkriittisen käänteen päätelmään arkkitehtuurin käytännöllisyydestä siitä erottamattomana ominaisuutena.

Kuva 29. Elmgreen and Dragset, *Prada Marfa*, 2005

Yhteistyössä arkkitehtien Ronald Rael ja Virginia San Fratello kanssa toteutettu Prada Marfa on taideteos, joka hyödyntää kriittisenä strategianaan paikkasidonnaisuutta. Texasilaisen maantien varteen toteutettu luksusmyymälän näyteikkuna kritisoi sijaintinsa kautta luksusta, kulutuskulttuuria ja gentrifikaatiota. Teos hyödyntää kritisoimiaan arvoja kritiikkinsä välineenä. Teoksen aikaansaamien reaktioiden ja suosion on kuitenkin katsottu myös paradoksaalisesti vahvistavan kritisoituja ilmiöitä.

Kuva 30. Assemble, *Granby Four Streets*, 2013–

Liverpoolissa sijaitsevan Grandby Four Streets -asuinalueen kunnostus on asukaslähtöinen projekti. Asuinalueen kehityksen tueksi perustettiin yhteisomistajuusmuotoinen säätiö, joka pyrkii saamaan alueelle sosiaalista asunto-tuotantoa sekä kunnostamaan rakennuksia ja julkista tilaa.

5.2 Fokus

Arkkitehtuurin muodollisella järjestelmällä ja arkkitehtonisilla lopputuotteilla on keskeinen asema arkkitehtuurin koulutuksessa ja diskursseissa. Arkkitehtoniset lopputuotteet ja niiden suunnittelu korostuvat sekä uusavangardistisessa että postkriittisessä näkökulmassa, vaikkakin eri päämääriin ja vaikutuksiin. Uusavangardistista kiinnostusta tuotettavaan objektiin luonnehtii objektin ontologinen tai merkitysopillinen tarkastelu, kun taas postkriittinen, käytännöllinen kiinnostus liittyy objektien toiminnallisiin ja konkreettisiin ominaisuuksiin.

Suhtautuminen lopputuotteeseen erottaa luvussa 4.2 tarkasteltujen arkkitehtuurin logiikan näkökulman ja prosessinäkökulman toisistaan. Kriittisen tilan tuottamisen prosessinäkökulma vie fokuksen arkkitehdistä ja arkkitehtuurin muodollisesta järjestelmästä tilan ja arkkitehtuurin tuottamisen prosessiin ja prosessissa osallisiin ihmisiin.

Prosessinäkökulman argumentaatio vertautuu jossain määrin aiemmin tarkasteltuun arkkitehtuurin ylevän hyödyttömyyden ja autonomisuuden dilemmaan, jolloin arkkitehtuuri tulee alttiimmaksi ulkoa päin määritellyille päämääriin. Arkkitehtuurin lopputuotokeskeisyys saattaa painottaa arkkitehtuurin muodollista järjestelmää arkkitehtuurin tuottamisen muiden ulottuvuuksien kustannuksella.

Lopputuotteen asema

Arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän keskeinen asema näkyy selkeimmin arkkitehtuurissa tuotettavan objektin, eli arkkitehtonisen lopputuotteen korostumisessa. Arkkitehtuurin ala, ammatinharjoittaminen, koulutus ja diskurssi ovat rakentuneet tuotettavan lopputuotteen ympärille. Lopputuotteet ovat keskiössä esimerkiksi arkkitehtuurin kilpailuissa, julkaisuissa, kritiikissä ja keskustelussa.²²⁶ Arkkitehtuurikoulutus painottuu suunnittelutaidon opetukseen, ja arkkitehtonisten objektien suunnittelu on arkkitehdin ammatin selkeimmin hahmotettava erityisosaamisalue.

Arkkitehtonisen suunnittelutyön lopputuloksia arvioidessa keskitytään tavallisesti arkkitehtuurin objektien kaanoniin: rakennuksia arvioidaan osana historiallista kaanonia esteettisistä, muodonannollisista ja tilallisista näkökulmista. Objektien kaanon on tärkeä työkalu myös arkkitehtuurin suunnittelun opetuksessa – luovan suunnitteluprosessin havainnollistaminen esimerkkien kautta on luontevaa.

Arkkitehtoniisiin lopputuotteisiin keskittyminen edistää ennen kaikkea arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän sisäistä kehitystä ja arkkitehtonisia innovaatioita. Innovaatiot tapahtuvat arkkitehtuurin suunnittelu-

²²⁶ Deamer 2016, 38

prosesseissa, ja ne ilmenevät arkkitehtonisissa lopputuotteissa. Muodollinen järjestelmä, arkkitehtuurin innovaatiot, kaanon ja lopputuotteet ovat alan säilymisen kannalta välttämättömiä kulttuurisesta ja taidehistoriallisesta näkökulmasta. Arkkitehtuuria voidaan sen muodollisen järjestelmän takia perustellusti pitää kulttuurisena ja taiteellisena alana, jota juuri muodolliseen järjestelmään keskittyminen, sen opettaminen, sisäinen kriittikki ja kehitys ylläpitävät. Muodollinen järjestelmä on edellytys arkkitehtuurin logiikan ja myönteisen vastarinnan mukaiselle *hyvälle* arkkitehtuurille. (s. 121–123)

Arkkitehtuurin kaanon ja tilakäsitys

Lopputuotteiden ja muodollisen järjestelmän korostus liittyy arkkitehtuurin ja arkkitehtuuria suunnittelevien arkkitehtien tilakäsityksen abstraktiin määrittelyyn. Manfredo Tafuri esittää, että rakennusten luokittelu arkkitehtuurin objektien kaanoniin tehdään esteettisin periaattein ilman, että rakentamisen materiaaliset olosuhteet vaikuttaisivat siihen. Rakennukset erotetaan siis konteksteistaan, kun niitä määritellään arkkitehtuuriksi. Kun arkkitehtuuria tarkastellaan pelkästään abstraktista näkökulmasta osana ajatonta ja historiatonta kaanonia²²⁷, ylläpidetään mielikuvia arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän autonomisuudesta. Rakennusten

²²⁷ Verschaffel 2012, 168; Tafuri 1980

arvo ja merkitys määritellään tällöin melko valikoidusti abstraktissa muodollisen järjestelmän ulottuvuudessa.²²⁸

Paitsi arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän, myös tilan käsittäminen abstraktina tyhjiönä sivuuttaa tilan yhteiskunnallisia ja sosiaalisia ulottuvuuksia ja vaikuttaa arkkitehtien vallitsevaan tilakäsitykseen. Tilan käsittäminen abstraktiona tarkoittaa, että tila jäsennetään ikään kuin pelkästään geometrisesti tarkasteltavana tyhjiönä odottamassa, että se täytetään arkkitehtuurilla.²²⁹ Kuitenkin, kuten *suunnitellun tilan* yhteydessä tarkasteltiin, (s. 129) tila ei ole pelkästään abstraktia, vaan siihen liittyy myös vallitsevan yhteiskunnallisen järjestyksen representaatioita sekä rakentamista määrittävät materiaaliset olosuhteet.

Eräs abstraktin tilakäsityksen ilmentymä ja sitä ylläpitävä käytäntö on arkkitehtuurin graafinen representaatio. Arkkitehtuurin graafinen esittäminen, kommunikointi ja tulkitseminen visuaalisesti opituilla ja totu-

²²⁸ Ibid.; Leach 2007, 74; Tafuri 1980, 142; Tafuri kritisoi tässä yhteydessä arkkitehtuurin historiallista tutkimusta operatiivisuudesta. Operatiivisuus tarkoittaa valikoivaa ja ideologista tapaa käsitellä historiallisia faktoja niin, että historiallinen tutkimus valjastetaan tukemaan haluttuja kehityssuuntia arkkitehtuurissa. Operatiivisuutta ilmenee silloin, kun historiankirjoittamista motivoi teorioiden muodostaminen.

²²⁹ Nyman 2008, 213–214; Lefebvre 1991, 298: Esimerkiksi fenomenologiseen arkkitehtuurisuuntaukseen liitetty Christian Norberg-Schulz sekä Christopher Alexander suhtautuvat Lefebvren mukaan tilaan abstraktiona.

tuilla tavoilla vaikuttavat siihen, mihin arkkitehdit kiinnittävät huomioita.²³⁰ Graafisen representaation vankka asema saattaa siten osaltaan rajata ammattikunnan käsitystä tilasta. Arkkitehtuurin graafinen representaatio välittää tietoa arkkitehtuurin esteettisestä, muodonannollisesta ja teknisestä ulottuvuudesta. Edellä mainittujen korostus saattaa ylläpitää postkriittistä rajausta arkkitehdin kannalta merkityksellisistä osa-alueista. Graafisen representaation merkitys kommunikaation välineenä saattaa myös sekoittaa itsetarkoituksellisiin päämääriin, mikä osaltaan ylläpitää käsitystä muodollisen järjestelmän autonomisuudesta.²³¹ Abstrakteissa arkkitehtuuripiirustuksissa ei kuitenkaan varsinaisesti näy, mitä kaikkea rakennusten tai tilojen tuottaminen merkitsee, esimerkiksi kuka ja miten tiloja saa käyttää tai kuka rakentamisesta hyötyy. Näkyvistä jää siis se, minkälaisia yhteiskunnallisia olosuhteita rakentaminen edistää.

Samoin kuin esitystavat, myös staattisiin objekteihin keskittyminen korostaa ennen kaikkea objektien tektonisia ja esteettisiä ominaisuuksia. Arkkitehtoninen tieto saattaa tällöin herkästi irtaantua rakentamisen sosiaalisesta ja poliittisesta kontekstista ja arkkitehtoninen objekti näyttäytyä neutraalina, arkkitehtisuunnittelun omana irrallisena lopputuotoksena muista siihen liittyvistä monisyisistä ulottuvuuksista irrallaan.²³²

Tarkastelun perusteella voidaan todeta, että arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän abstrakti kaanon ja abstrakti tilakäsitys pitävät yllä postkriittistä rajausta arkkitehtuurin vaikutuspiiriin kuuluvista ulottuvuuksista. Jos käsitystä arkkitehtuurin toimijuudesta halutaan laajentaa, on tätä rajausta ja sen mukaista näkökulmaa laajennettava.

²³⁰ Till 2009, 110; Lefebvre 1991

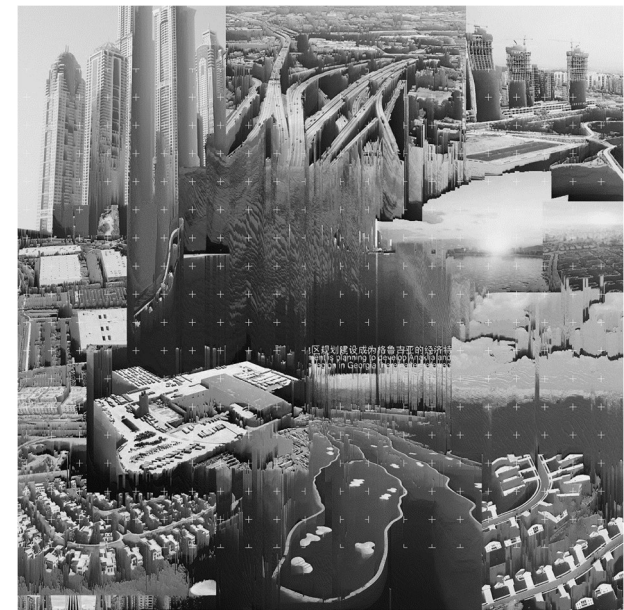
²³¹ Ibid. 112

²³² Ibid. 162

Kuva 31. BIG, *Worldcraft*, 2014

Tanskalainen arkkitehti Bjarke Ingels puhuu Youtube-videolla arkkitehtuurin voimasta muuttua kuvitelmat todellisuudeksi – arkkitehtuuri on Ingelsille kuin oikean elämän minecraft, eli *worldcraft*. Ingelsin käsitykset tilasta, arkkitehtuurista ja muutoksen elementeistä ovat abstrakteja, diagrammein ilmaistavia. Yksinkertaistuksia hyödyntävä Ingels pelkistää globaaleja ongelmia arkkitehtonisin keinoin ratkaistaviksi suunnittelukysymyksiksi.

Kuva 32. Keller Easterling, *Extrastatecraft*, 2014

Amerikkalainen arkkitehti Keller Easterling kiinnittää huomiota infrastruktuuriseen tilaan, joka toimii vallankäytön välineenä. Piiloon jäävät valtaa käyttävät tahot toimivat valtioista irrallaan tai niiden kanssa yhteistyössä (tästä nimitys *extrastatecraft*) tuottaen globaalisti samaa kaavaa toistavia tilahankkeita, kuten asuinalueita tai kaupallisia tiloja sekä vapaatuotantoalueita. Nämä infrastruktuuriset tilat ovat arkkitehtonisia ilmentymiä taloudellisten intressien maksimoimisesta julkisen sääntelyn ulottumattomissa.

Muodollisen järjestelmän ja arkkitehdin auktoriteetti

Se valta, jota arkkitehdilla on päättää arkkitehtonisesta muodonannosta, merkitsee tämän auktoriteettiasemaa arkkitehtuuriin.²³³ Auktoriteetti liittyy kuitenkin vain muodolliseen järjestelmään, sillä arkkitehti ei voi kontrolloida suunnittelun jälkeen tapahtuvia prosesseja. Kriittisen tilan tuottamisen ja toimijuuden näkökulmat ehdottavat, että arkkitehdin ja muodollisen järjestelmän auktoriteetista luovuttaisiin osittain.²³⁴ Tällöin arkkitehtuurin tuottaminen käsitetään myös tilojen käyttöönoton jälkeen jatkuvaksi ja jo sitä ennen alkaneiksi prosesseiksi, joissa arkkitehti on osallisena muiden toimijoiden ohella.

Arkkitehtonisten lopputuotteiden ja muodollisen järjestelmän auktoriteetti liittyy siihen, minkälaista taiteilijuutta arkkitehtuurissa on perusteltua ylläpitää. Kriittisen toimijuuden yhtenä lähtökohtana on kyseenalaistaa taiteilija-suunnittelijan ihannetta arkkitehtuurissa.²³⁵

Tässä yhteydessä on paikallaan palata vielä arkkitehtuurin uusavantgardeen, josta arkkitehtuurin autonomian dilemman käsittely alkoi. Post-strukturalistiset uusavantgardistit määrittelivät arkkitehtuurille rooleja,

jotka mahdollistavat häiriötä ja katkoksia yhteiskunnallisessa todellisuudessa.²³⁶ Tätä voidaan myös kutsua eräänlaiseksi *toiseuden* tavoitteluksi.

Uusavantgardistit tavoittelivat toiseutta rikkomalla arkkitehtonisen muodon rajoja. Katkos, häiriö ja toiseus käsitettiin siis arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän ja sen objektien, eikä arkkitehtuurin käyttäjien kokemuksen kannalta.²³⁷ Arkkitehtuurin käyttäjien kokemukseen suhtauduttiin ikään kuin he arkkitehtuurin käyttämisen sijaan vastaanottaisivat arkkitehtuuria kuin kuvataidetta. Arkkitehtuurin subjekti oli ensisijaisesti sen suunnitellut arkkitehti. Toiseuden käsittäminen arkkitehtuurin käyttäjä-subjektin sijaan objektin ja arkkitehti-subjektin kannalta oli uusavantgarden kompastuskivi.²³⁸

Uusavantgarde sai kritiikkiä siitä, että sen arkkitehtuuri rajaa ulkopuolelle arkkitehtuurin varsinaisen, arkipäiväisen ulottuvuuden.²³⁹ Muodollinen järjestelmä vieraannutti käyttäjät ja arkkitehtuurin toisistaan. Käyttöarvon sulkeminen muodollisen järjestelmän tutkimusten ulkopuolelle rinnastaa uusavantgarden arkkitehtuurin *kuvataideulottuvuuteen*.²⁴⁰ Jako

²³⁶ McLeod 1996, 1–2

²³⁷ Ibid. 2

²³⁸ Ks. *Talo ei ole taideteos*, s. 68

²³⁹ McLeod 1996, 8

²⁴⁰ Nyman 2008, 107, 119; ks. arkkitehtuuri käyttötaiteena tai kuvataiteena, s. 25–26

²³³ Till 2009, 110

²³⁴ Rendell 2006, 2–4

²³⁵ Vrt. luopuminen auraattisuudesta avantgardessa, s. 39–41

arkkipäiväiseen käyttöulottuvuuteen ja juhlalliseen kuvataideulottuvuuteen ilmenee esimerkiksi seuraavassa Adolf Loosin sitaatissa:

*“Ainoastaan pieni osa arkkitehtuurista kuuluu taiteen piiriin: hauta ja monumentti. Kaikki muu, kaikki millä on käyttöä, on suljettu taiteen ulkopuolelle. ... Taiteilijalle riittää, kun hän miellyttää itseään, arkkitehdin täytyy miellyttää kaikkia.”*²⁴¹

Loos tekee selkeän erottelun paitsi kulttuurin piiriin kuuluvan arkkitehtuurin ja taiteen, myös arkkitehtuurin ja asumisen välille.²⁴² Hän katsoo, että arkkitehtuurin tehtävä on luoda puitteet asumiselle kuitenkin määrittelemättä sitä liikaa.²⁴³ Näkökulma, joka korostaa käyttöarvon ja asumisen omaehtoisuutta arkkitehtuurin kuvataiteen sijaan antaa oman arvonsa käyttämisen ja asumisen prosesseille. Kuitenkin jako suunnitteluun ja käyttöön sekä taiteeseen ja arkkitehtuuriin on modernistiseen tapaan melko dogmaattinen. Vaikka käyttöarvon palveleminen sanelee jaloja periaatteita arkkitehtuurille, se ei suoraan vielä kuro umpeen arkkitehtuurin

taiteen ja käytön välistä jakolinjaa, jota taiteilija-suunnittelijan ihanne ja auktoriteettikäsitys ylläpitävät.

Taide ja arkkitehtuuri on totuttu modernistisessa perinteessä erottelemaan toisistaan niin, että erottava tekijä on niiden erilainen suhtautuminen funktioon.²⁴⁴ Kun arkkitehtuurin käyttötaide rinnastetaan arkkitehtuurin kuvataiteeseen, tullaan ne helposti asettaneeksi hierarkkiseen järjestykseen jälkimmäisen hyväksi. Vastakkainasetteluun liittyy arjen yläpuolelle nousemisen ihailu. Henkinen taideulottuvuus nähdään tällöin ruumiillista arkiulottuvuutta arvokkaampana ja ylevämpänä, vaikka arki ja käyttö edustavat arkkitehtuurin varsinaista merkitystä sitä käyttäville ihmisille.²⁴⁵

Vaikka juuri käyttötarkoitus on modernistisessä perinteessä merkinnyt oikeutusta arkkitehtuurin olemassaololle, arkkitehdin hallitsema arkkitehtuurin taide erotellaan arjen ja käytön ulottuvuudesta. Tilojen käyttöönotto käsitetään tyypillisesti rajana, johon arkkitehtoninen prosessi

²⁴¹ Penttilä 2013, 155; Loos 1982, 101. Sitaatin alkuosaa tarkasteltiin sivulla 70.

²⁴² Heynen 1999, 77

²⁴³ Ibid. 77–79: Arkkitehdin tehtäväksi talojen suunnittelussa rajautuu siten yksityisen ja julkisen erottaminen toisistaan – Loos pitää ulko- ja sisätiloja erottavia sekä tiloja jakavia elementtejä kuten seiniä sekä niiden materiaaleja olennaisina arkkitehtuurin suunnittelussa.

²⁴⁴ Rendell 2006, 3

²⁴⁵ Nyman 2008, 119: Arkkitehtuurille halutaan omaksua taiteen kaltaisia yleviä tehtäviä, jotka ravistelevat yksilön arkisista rutiineista ja mahdollistavat tuntemisen ja ajattelun paikkoja. Nyman ei kuitenkaan kiistä 'suuren rakennustaiteen' merkitystä kulttuurisen identiteetin kannalta, mutta pitää käyttötaiteen ja arjen ulottuvuutta sitä olennaisempana.

loppuu. Tilat valokuvataan mielellään ennen käyttöönottoa puhtaana arkkitehtuurina ilman käytön jälkiä.²⁴⁶ Samalla kuitenkin on selvää, että vasta toteutuva käyttö kertoo suunnittelun varsinaisesta onnistumisesta arkkitehtuurin käyttäjien näkökulmasta. Se, että arkkitehtuurista ollaan kiinnostuneita ensisijaisesti ennen sen käyttöönottoa, ylläpitää kuilua paitsi arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän ja rakentamisen materiaalistien olosuhteiden, myös arkkitehtuurin suunnittelijoiden ja käyttäjien välillä. Arkkitehtuuri menettää sosiaalista vaikuttavuuttaan ja kriittistä toimijuuttaan, jos se erkanee arkipäiväisestä ulottuvuudesta irralliseksi autonomiseksi ilmiökseen.²⁴⁷

Arkkitehtuurin taideulottuvuutta tai taiteilijuutta ei välttämättä tarvitse hylätä kuvataideulottuvuuden mukana, mutta sen määritelmää voidaan tarkistaa. Taide voidaan arkkitehtuurissa käsittää teoksien sijaan toimintana.²⁴⁸ Tällöin arkkitehtuurin kriittinen potentiaali ei jumiudu arkkitehtuurin taideteoksen ja käyttövälineen dilemmaan. Käyttäjiä korostavan prosessinäkökulman etu on se, että tilan haltuun ottaminen ja käyttäminen ovat tarkasteltujen vastavoimien ytimessä: utopia, kriittinen tilan tuottaminen ja toimijuus perustuvat paikalliseen, konkreettiseen ja keskustelemaan toimintaan arkkitehtuurissa ja taiteessa.

²⁴⁶ Nyman 2008; Till 2009

²⁴⁷ Saunders 2005, xv

²⁴⁸ Nyman 2008, 123; Dissanayake 1992, 222; Rendell 2006, 8–10, 12

VI

Diskussio

6.1 Lopuksi

Arkkitehtuuri on rakennuksien abstraktin kaanonin ohella kulttuurisessa, sosiaalisessa ja filosofisessa kehityksessä muotoutunutta tietoa.²⁴⁹ Arkkitehtuurissa tietoa saavutetaan vallitsevien olosuhteiden määrittelemällä toiminnalla.²⁵⁰ Tarkastelunäkökulmien kahtiajako arkkitehtuurin lopputuotteisiin sekä arkkitehtuurin tuottamisen vaikuttimiin ja vaikutuksiin näkyy arkkitehtonisen tiedon jakautumisessa suunnittelutaitoon ja teoreettiseen tietoon.²⁵¹

Käytännöllisessä suunnittelutaidon näkökulmassa korostuu se, *miten* arkkitehtuuria tehdään. Kun käytännönläheinen ja teoreettinen tieto ovat erillään toisistaan ja arkkitehtikoulutus tähtää asiantuntijuuteen arkkitehtonisessa suunnittelussa, käytännöllinen näkökulma korostuu. Teoreettinen tieto ja perustelut siitä, *miksi* ja kenelle jotain tehdään, saattavat jäädä kahtiajaon takia käytännöstä irralleen ja vähemmälle huomiolle arkkitehtuurin koulutuksessa ja diskurssissa.²⁵² Yliopistoille asetettavat tehokkuuden ja tuloksellisuuden vaatimukset näkyvät arkkitehtikoulutuksen ammattiin valmistavassa ja siten käytännöllisessä painotuksessa –

tämä on yksi postkriittisen asenteen mukana hyväksyttävistä vaikutuksista. Arkkitehtuurin tutkimuksessa tiedon tuottamisen yhtenä tavoitteena on sisällyttää arkkitehtonisen tiedon piiriin muotoa ja tilaa koskevan tiedon lisäksi tietoa siitä, kuinka muoto ja tila palvelevat sosiaalisia tai poliittisia päämääriä.²⁵³ Viimeksi mainittujen näkökulmien huomioiminen on yhteydessä arkkitehtuurin diskurssin ja koulutuksen sisällöllisiin painotuksiin.²⁵⁴

Koulutuksen ja diskurssin painotuksilla voidaan vaikuttaa käsityksiin toimijuudesta, vaikuttamismahdollisuuksista, poliittisuudesta, tilasta, kaanonista ja taiteilijuudesta arkkitehtuurissa sekä tehdä arkkitehtuurin professiota riippumattommaksi objekteista.²⁵⁵ Painotuksilla voidaan myös edistää arkkitehtien valmiuksia ammattietiikan edellyttämään toimeksiantojen kriittiseen arviointiin.

Diskurssia kohdentamalla voidaan myös normalisoida haluttuja teemoja. Arkkitehtuuridiskurssia on onnistuneesti fokusoitu esimerkiksi rakenta-

²⁴⁹ Esim. Tschumi 1994, 103

²⁵⁰ Arkkitehtoniseen tietoon voidaan päätyä eri keinoin: arkkitehtoninen toiminta tarkoittaa suunnittelemisen ja rakentamisen lisäksi kirjoittamista ja kritisoimista.

²⁵¹ Robinson 2001, 77

²⁵² Ibid. 66, 68

²⁵³ Robinson 2001, 71, 74

²⁵⁴ Kieli ja termistö, jolla arkkitehtuurista puhutaan, määrittelee diskurssin sisältöä sekä sitä, kuka diskurssiin voi osallistua. Jotta arkkitehtonista tietoa ja diskurssia voitaisiin laajentaa ammattikunnan ja muodollisen järjestelmän ulkopuolelle, tulisi yhdeksi tavoitteeksi asettaa kielen inklusiivisuus.

²⁵⁵ Deamer 2016, 38

misen ympäristövaikutuksiin: kestävä rakentaminen on saatu normalisoidua osaksi arkkitehtuurin diskurssia. Kun ammattikunta tottuu perustelemaan esimerkiksi kestävästä rakentamisesta alan sisäisessä diskurssissa, perustelu ja vaikuttaminen myös alan ulkopuolisiin diskursseihin helpottuu. Se on yksi arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän ylittävän toimijuuden edellytyksistä.

Tarkastellut kysymykset ja havainnot

Tässä diplomityössä on tarkasteltu, minkälaisia edellytyksiä on huomioitava, jos arkkitehtuuriin liittyvien ilmiöiden tarkastelunäkökulmaa laajennetaan arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän sisäpuolelta arkkitehtuurin ulkopuolelle. Käytännössä kyse on arkkitehtuurin tuottamisen tarkastelusta markkinaehtoisen yhteiskunnan taloudellisesti-politiittisten rakenteiden kontekstissa. Diplomityön kysymyksenasettelu on melko laaja, mutta jaettuna pienempiin osiin ja näkökulmiin, kuten autonomiadilemmaan, utopia-realistis-jakoon, yhteiskunnallisen toimijuuden mahdollisuuksiin ja alalla huomioitaviin painotuksiin diplomityö tarkastelee myös konkreettisia ehtoja ja edellytyksiä tällaiselle arkkitehtuurille.

Voidaanko siis arkkitehtuurin tuottamiselle asettaa myös arkkitehtonisen ulottuvuuden ylittäviä päämääriä, ja mitä kaikkea omaehtoisten päämäärien tavoittelussa tulee huomioida? Kuinka paljon käyttöarvo ja ulkoiset

päämäärät sitovat arkkitehtuurin tuottamista arkkitehtuurin ulkopuolelta määriteltyihin lähtökohtiin ja ideologioihin?

Diplomityön tarkastelun perusteella voidaan todeta, että vaikka käyttöarvo sitoo arkkitehtuuria yhteiskunnassa vallitsevaan toimintalogiikkaan, arkkitehtuurin tuottaminen voi poiketa sen mukaisista totutuista toimintamalleista. Kun postkriittinen realismi-argumentaatio asetetaan kriittiseen tarkasteluun, ja utopiaa tarkastellaan arkkitehtuuriin sisältyvänä tavoitteena, voidaan arkkitehtuurin tuottamisessa nähdä muitakin vaihtoehtoja kuin vallitsevat markkinaehtoiset toimintalogiikat ja niitä ylläpitävien olosuhteiden lujittaminen.

Tällöin arkkitehtuurin tuottamisen päämäärät ja toimijuus määritellään omaehtoisesti. Itseasetettujen päämäärien tavoittelu edellyttää arkkitehtuurin tarkastelua niin, että rakentamisen materiaaliset olosuhteet ja moniulotteiset vaikutukset huomioidaan. Näkökulmaa on hyödyllistä laajentaa totutusta arkkitehtuurin muodollisesta järjestelmästä ja sen sisäisen logiikan mukaan tuotettavista arkkitehtonisista objekteista arkkitehtuuriin tilan tuottamisen ja käyttämisen prosesseina.

Myös arkkitehtuurin muodollista järjestelmää voidaan onnistua hyödyntämään omaehtoisten päämäärien hyväksi, arkkitehtuurin logiikan periaatteen mukaisesti. Arkkitehtuurin toimialueen rajaaminen arkkitehtuurin muodolliseen järjestelmään voi kuitenkin tarkastelun perusteella johtaa tarkoitukselliseen tai ei-tarkoitukselliseen kaupallisuuteen sekä yhteiskunnallisesta toimijuudesta luopumiseen. Ei-tarkoituksellisen kaupallistumisen kulkukaavoja havaittiin erityisesti avantgarden ja uusavantgarden kohdalla. Ulkoisten päämäärien aiheuttama kaupallistuminen oli päinvastaista suhteessa niihin kriittisiin päämääriin, joita arkkitehdit tavoittelivat.

Postkriittisen asenteen yhteydessä havaittu kaupallistuminen osoittautui sitä vastoin tarkoitukselliseksi. Myönteinen suhtautuminen ilmentää arkkitehtuurin muodolliseen järjestelmään rajautuvan innovaation ja edistyksen ihailua. Arkkitehtonisten päämäärien hyväksi tehtävät eettiset kompromissit ja ideologiset myönnytykset kertovat paljon taustalla vaikuttavista asenteista.

Vaikka tarkasteltu arkkitehtuurin logiikkaa puoltava näkökulma asettaisikin yhteiskunnallisen toimijuuden toimintaa ohjaavaksi päämääräksi, se vaikuttaa kuitenkin alttiilta ideologisille kompromisseille arkkitehtonisten päämäärien varjelemiseksi. Prosessinäkökulma näyttäytyy tätä vastoin

ideologisilta lähtökohdiltaan varmemmalta, mutta ehkä samalla alttiimmalta arkkitehtonisille kompromisseille. Valinta näkökulmien välillä edellyttää siten arkkitehtuurissa ensisijaisesti puolustettavien arvojen kriittistä tarkastelua: kun tilanne vaatii kompromisseja, tingitäänkö mieluummin arkkitehtonisista vai ideologisista päämääristä? Kysymykset siitä, mikä arkkitehtuurissa on tärkeää ja miten arkkitehtuuri ylipäätään määritellään ovat abstrakteja ja suuria, ja niitä olisi tarpeellista käydä läpi riittävän selkeästi jo teoreettisella tasolla koulutuksessa.

Sekä historiallisen että eri toimintalogiikoita vertailevan tarkastelun perusteella voidaan todeta, että arkkitehtuurin alan ja profession keskittyminen arkkitehtuurin muodolliseen järjestelmään rajaa tarkastelusta näkökulmia. Huomionarvoisia näkökulmia ovat rakentamisen taustalla vaikuttavat päämäärät ja rakentamisen vaikutukset. Lisäksi muodollinen järjestelmä rajoittaa käsitystä toimijuuden mahdollisista ulottuvuuksista arkkitehtuurissa. Arkkitehtuurin tuottamista määrittävien päämäärien ja arvojen tarkastelu edellyttää siten näkökulman laajentamista arkkitehtuurin abstraktin muodollisen järjestelmän ulkopuolelle. Tämä on merkittävää arkkitehtuurin alalla, jolla on vaikutuksia paitsi ihmisten arkipäiväiseen elämään, myös rakenteellisella tasolla edistettäviin tai vastustettaviin yhteiskunnallisiin ilmiöihin.

Kriittisen tilan tuottamisen näkökulmassa ehdotettu arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän ja arkkitehdin auktoriteetin kriittinen tarkastelu on tarpeellinen. Lisäksi havainnot siitä, että arkkitehtuurin taideulottuvuudesta voidaan löytää myös toisenlaisia määritelmiä ja metodeja, jotka eivät vieraannuta arkkitehtuurin tuottamista rakentamisen ideologisista päämääristä ja vaikutuksista, ovat tärkeitä. Taiteilijuus on sekä ongelmallinen ihanne, että tärkeä voimavara arkkitehtuurille. Ihanteen ylläpitämä luova ajattelu ja suunnittelutaito ovat olennaisia osatekijöitä myös arkkitehtuurin muodollisen järjestelmän ylittävässä laajemmassa vaihtoehtojen hahmottelussa sekä utopioiden tavoittelussa. Arkkitehtuurin taideulottuvuuden etu on myös se, että taiteella voidaan tarjota paikkoja itsereflektiolle, katkoksen paikkoja läpätunkevaan markkinalogiikkaan sekä metodeja kriittiseen tilan tuottamiseen.

Esimerkki tarkastelunäkökulmista

Globaalit katastrofit, poliittiset ääri-ilmiöt ja sosiaalinen eriarvoistuminen herättelivät arkkitehtien ammattikuntaa 2000-luvun alussa. Vuoden 2008 talouskriisi merkitsi pysähtymistä uusliberaalin talousjärjestelmän äärelle, ja sysäsi diskurssia arkkitehtuurin tuottamisen eettiseen vastuuseen sekä arkkitehtien yhteiskunnallisen roolin uudelleenmäärittelyyn.

Vuoden 2020 pandemian aiheuttamassa kansainvälisessä kriisissä on nähty radikaaleja, yhteisiin sopimuksiin perustuvia konkreettisia tekoja ja niiden myötä myös mahdollisuuksia suuremmille suunnanmuutoksille esimerkiksi ilmastokriisin suhteen. Käsitykset poliittisella tahtotilalla aikaansaattavan toiminnan mahdollisuuksista ovat siten ehkä parantuneet.

Ilmastokriisi on saanut aikaan liikehdintää kohti arkkitehtuurin elinkaarijäätelua, ja arkkitehtuurin päästövaikutukset, ekologiset rakenteet, materiaalit ja rakentamistavat vaikuttavat vakiintuneen arkkitehtuurin diskurssiin ainakin Suomessa. Arkkitehtuurissa ekologisuuskytymykset voidaan asettaa erilaisista näkökulmista ja mittakaavoista. Ekologisuus voi tarkoittaa esimerkiksi rakentamisen hiilijalanjälkeä tai koko epäekologisen talouskasvuun perustuvan toimintalogiikan kyseenalaistamista. Arkkitehtuurin postkriittinen asenne vaatii kriittistä tarkastelua myös siksi, että kestävässä kehityksessä on kyse käytännöllisen ja teknisen ongelmanratkaisun lisäksi taustalla vaikuttavien toimintalogiikoiden kyseenalaistamisesta.

Vaikka tavallaan olen rajannut ekologisuus-kysymyksen diplomityöni tarkastelun ulkopuolelle, olen pitänyt sitä mielessä kirjoittaessani. Olen pyrkinyt kirjoittamaan niin, ettei argumentaationi ole rajautunut minkään

yksittäisen ilmiön näkökulmaan arkkitehtuurissa. Tämä on ollut mahdollista siksi, että tarkastelukontekstin taloudellis-poliittiset rakenteet vaikuttavat useamman arkkitehtuuria koskevan yhteiskunnallisen dilemman taustalla.

Ilmastokriisi on konkreettinen esimerkki arkkitehtuurin yhteiskunnallisen tason dilemmasta, jossa eri tahojen intressit risteävät. Kestävä arkkitehtuuri perustuu lyhytaikaisen voitonmaksimoimisen paradigman kanssa vastakkaiselle ihanteelle rakentamisen pitkistä elinkaarista ja korjaamisesta purkamisen ja uudisrakentamisen sijaan. Tällöin on tarkasteltava sitä, kuinka arkkitehtuurin ekologisesti ja sosiaalisesti kestäviä päämääriä voidaan perustella arkkitehtuuria rakennuttaville ja rahoittaville tahoille, sekä toisaalta myös tästä totutusta toimintamallista poikkeavia toimijuuden muotoja.

Sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä toiminta taloudellisen hyödynmaksimoinnin paradigmaa on hyödyllistä pohtia arkkitehtuurissa konkreettisen ja reaktiivisen näkökulman lisäksi myös abstraktimmin sekä proaktiivisen toimijuuden näkökulmasta. Pidän tärkeänä ja hyödyllisenä sitä, että eri mittakaavoja, aiheita ja arkkitehtuuriin liittyviä osa-alueita voidaan tarkastella rinnakkain.

Arkkitehtuurin utopian, aktivismin ja toimijuuden tarkoitus ei ole aina esittää valmiita visioita siitä, miten asioiden tulisi olla. Sen sijaan niiden funktio on nostaa esiin epäkohtia ja etsiä metodeita, paikkoja, yhteistyömuotoja ja uusia näkökulmia omaehtoiseen toimintaan. Tämä on paitsi diplomityön tarkastelua keskeisesti määrittävä näkökulma, myös yksi sen vahvistamista johtopäätöksistä.

6.2 Prosessi

Tämän diplomityön kirjoitusprosessiin on sisältynyt paljon kysymyksenasetteluiden ja painotuksien uudelleen määrittelemistä. Alkuperäinen ajatukseni oli painottaa tarkastelua arkkitehtuurin ja taiteen suhteeseen ja niiden mahdollisiin rajapintoihin, ja tarkastella yhteiskunnallista toimijuutta tätä kautta. Tavallaan alkuperäinen ajatus onkin säilynyt, mutta päädyin rajaamaan taideulottuvuuden tarkastelun käyttäjiin ja prosessiajatteluun. Jane Rendellin *Art and Architecture* –teos on tukenut työtäni paljon, vaikka lopulta päädyin jättämään arkkitehtuurista enemmän taiteen suuntiin nojaavien toimintatapojen alojen välisen tarkastelun tuonemmaksi.

Seuraavassa vaiheessa analysoin ja luokittelin taiteen ja arkkitehtuurin rajapintojen rinnalla arkkitehtuuritoimijoita ja erilaisia aktivismin muotoja kategorioihin. Konkreettisten toimintastrategioiden vertailu ei kuitenkaan tuntunut vielä riittävältä, eikä analyysi yltänyt tarpeeksi syvälle tasolle. Arkkitehtuurin ja taiteen aktivismitoiminnan konkreettisten muotojen sijaan niiden taustalla vaikuttavat ajatusmallit ja ideologiat tuntuivat tarjoavan enemmän mahdollisuuksia teoreettiselle tarkastelulle. Aktivismin eri muotojen ymmärtämiseksi aloin vertailemaan niiden toimintalogiikoita. Petra Čeferinin hahmottelemat nelikenttään asettamani raamit auttoivat positioimaan toimintatapoja suhteessa toisiinsa. Huomasin,

että skaalalle oli hyödyllistä asettaa paitsi arkkitehtuurin tuottamisen kriittisiä pyrkimyksiä, myös päinvastaisia ideologioita. Skaalatarkastelun myötä sain työkaluja tarkastella postkriittistä asennetta kriittisen uusavantgarden ja aktivismin nykymuotojen rinnalla.

Käytännöllisen ja autonomisen paradigman vastakkainasettelun tarkastelu antoi vihjeitä siitä, että arkkitehtuurin tuottamisen kriittisyyttä määrittää olennaisesti ristiriitainen ja ratkaisematon dilemma käyttövälineen ja taide-esineen välillä. Oivallus siitä, että postkriittistä paradigmaa saattoi hyödyntää tarkastelussa myös ideologisesta ulottuvuudesta irrallaan arkkitehtuurin objektien olemuksen kannalta, oli hyödyllinen. Yleisesti ottaen työtä eteenpäin vieneet oivallukset ovat liittyneet vastakkainasetteluiden ylittämiseen ja vertailevammän näkökulman löytämiseen.

Tarkasteluani syvensi myös perehtyminen 2000-luvun puolelle rajautuneen teoreettisen viitekehyksen taustalla vaikuttaneisiin teoreetikoihin. Esimerkiksi Manfredo Tafurin ja Henri Lefebvren kirjoitukset arkkitehtuurista yhteiskunnassa vaikuttivat usean eri lähteeni taustalla. Diplomityön nimi ja rakenne kiteytyivät lopulta Tafurin umpikujan ja utopian teemaan, joka tuntui pohjimmiltaan määrittävän kriittisen toimijuuden lähtökohtia. Utopia-aihe asettui paikalleen myöhemmin kuin arkkitehtuurin autonomisuuden dilemman tarkastelu. Prosessin aikana oli hetkiä,

jolloin tuntui vaikealta sanoittaa yhteyttä alussa tarkastellun autonomi-
suuskysymyksen ja lopun prosessilähtöisen kriittisen toimijuuden välillä.
Kuitenkin utopiatarkastelu auttoi nivomaan yhteen perimmäiset kriitti-
set pyrkimykset.

Työn ankkuroiminen arkkitehtonista objektia koskevaan kahtiajakoisuu-
teen tukee käyttöarvon ja itseisarvon vertailua sekä rakentaa siten pohjan
postkriittisen ja uusavantgardistisen paradigman sekä erilaisten kriittis-
ten strategioiden vertailulle. Dilemmaa käsittelevien teorioiden hahmot-
taminen ontologisine ulottuvuuksineen vaati kirjoitusprosessista suhteel-
lisen suuren osan. Vaikka uusavantgarden aiheet ja esimerkiksi Theodor
Adornon esteettinen teoria tuntuivat välillä jäävän etäisiksi suhteessa ny-
kytilanteen tarkasteluun, niistä oli kuitenkin hyötyä kriittisten strategi-
oiden skaalan asettajina.

Tulin välillä miettineeksi, minkälainen tämä diplomityö olisi ollut kau-
punkki- ja yhdyskuntasuunnittelun kontekstissa. Tällöin työn painopis-
tettä olisi voinut hivuttaa kauemmas tuotettavista objekteista ja loppu-
tuoteskeisyydestä ja sen sijaan tarkastella julkista sektoria ja poliittista
päättöksentekoa yksityisten intressien vastavoimana. Raja-
us yksityiseen ammatinharjoittamiseen ja rakennuksien mittakaavaan sekä arkkitehtuu-

rin ja taiteen vertailu tuntuivat välillä tässä mielessä rajoittavan tarkaste-
lua. Osa prosessin aikana nousseista jatkokysymyksistä ja oivalluksista ve-
tivät kaupunkisuunnittelun suuntaan ja saivat kyseenalaistamaan arkki-
tehtuurin objektin dilemman tarkastelua. Toisaalta juuri objektikeskei-
syys ja sen kritiikki tuntuivat kiteyttävän sitä, mikä arkkitehtuurissa on
tuntunut ristiriitaiselta, ja mikä alkujaan sai kiinnostumaan diplomityön
aiheesta. Lisäksi taiteilijuuden ihanne arkkitehtuurissa sekä arkkitehtien
luontainen nojaaminen taiteisiin päin kannattelivat valittua tarkaste-
lunäkökulmaa. Taiteilijuuden, aktivismin, suunnitteluprosessin ja loppu-
tuotteen tarkastelu liittyvät ennen kaikkea omaan näkökulmaani ja ark-
kitehtuurikäsitteeseen, ja ajattelen tämän olevan myös olennainen perus-
telu rajaukselle. Diplomityö auttoi lisäksi ymmärtämään, että eri profes-
suurien väliset rajat ovat oikeastaan melko häilyviä, ja rajoja läpileikkaa-
vien suuren mittakaavan määrittäjien ymmärtäminen auttaa hahmotta-
maan kokonaisuuksia ja edelleen hahmottelemaan uusia toimintamalleja.

Lähteet

Päälähteet

- Akcan, Esra. **2002**. *Manfredo Tafuri's theory of the architectural avant-garde*. The Journal of Architecture, 7:2
- Baird, George. **2004**. "Criticality" and its discontents. Harvard Design Magazine 21. Fall–Winter.
- Čeferin, Petra; Bickert, Jeff (toim.) **2010**. *Project Architecture: Creative Practice in the Time of Global Capitalism*. Architecture Museum of Ljubljana.
- Čeferin, Petra (toim.) **2008**. *Architectural Epicentres: Inventing Architecture, Intervening in Reality*. Architecture Museum of Ljubljana.
- Chan, Kelly. **2015**. *The Project Against Autonomy*. Log 33 W/2015 121–126. Anyone Corporation.
- Coleman, Nathaniel. **2015**. *The Myth of Autonomy*. ArchitecturePhilosophy - Journal of the International Society for the Philosophy of Architecture 2015, 157–178.
- Cunningham, David. **2001**. *Architecture, Utopia and the futures of the avant-garde*. The Journal of Architecture, 6:2, 169–182
- Deamer, Peggy. **2016**. *Architects, Really*. Teoksessa (toim.). Nadir. *Can Architecture be an Emancipatory Project?* Zero Books.
- Deamer, Peggy (toim.) **2013**. *Architecture and Capitalism: 1845- Present*. Routledge.
- Fischer, Ole W. **2012**. *Architecture, Capitalism and Criticality*. Teoksessa The SAGE Handbook of Architectural Theory. SAGE Publications Ltd.
- Hays, K. Michael. **1998**. *Architecture Theory since 1968-*. The MIT Press. Columbia.
- Hays, K. Michael. **2009**. *Architecture's Desire – Reading the Late Avant-Garde*. The MIT Press.
- Heynen, Hilde. **1999**. *Architecture and Modernity. A Critique*. Cambridge; London: MIT Press.

Martin, Reinhold. **2005**. *Critical of What? Toward a Utopian Realism*. Teoksessa Saunders (ed.) *The new Architectural Pragmatism*.

Nyman, Kaj. **2008**. *Arkkitehtuurin kadotettu kieli*. Moreeni.

Rendell, Jane. **2006**. *Art and Architecture: A Place Between*. Lontoo; IB Tauris.

Rendell, Jane; Dorrian, Mark; Hill, Jonathan; Fraser, Murray. **2007**. *Critical Architecture*. New York: Routledge.

Tafuri, Manfredo. **1976**. *Architecture and Utopia. Design and Capitalist development*. Cambridge, Mass. The MIT Press.

Till, Jeremy. **2009**. *Architecture Depends*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Till, Jeremy; Schneider, Tatjana; Awan, Nishat. **2011**. *Spatial Agency: Other Ways of doing Architecture*. Lontoo: Routledge.

Verschaffel, Bart. **2012**. *Art in (and of) Architecture: Autonomy and Medium*. Teoksessa The SAGE Handbook of Architectural Theory.

Taustoittavat lähteet

Adorno, Theodor W. **2006** (1970). *Esteettinen teoria*. Vastapaino.

Allen, Stan. **2000**. *Pragmatism in Practice*. Pragmatist Imagination -konferenssi MoMassa.

Benjamin, W. **2014b**. *Taideteos teknisen uusinnettavuutensa aikakaudella*. Suom. Miika Luoto. IssueX, 3, 28–29

Betsky, Aaron. **2017**. *The Triple O Play*. Architect, 18 October 2017.

Bloch, Ernst. **1986**. *The Principle of Hope*. The MIT Press.

Blomstedt, Aulis. **1952**. *Rakennustaiteen näköaloja*, Arkkitehti 9/1952, 192–195

Bouman, Ole. **2008**. *Unsolicited Architecture*. Volume 13.

Čeferin, Petra. **2010.** *Re-Formulating the Transformative Power of Architecture*. Magazine for contemporary visual arts.

Čeferin, Petra. **2010.** *Delineating Project Architecture*.

Charley, Jonathan. **2010.** *Critical review essay: Dependency Theory on Trial*. The Journal of Architecture, Volume 15.

Crysler, Greig; Cairns, Stephen; Heynen, Hilde. (toim.) **2012.** *The SAGE Handbook of Architectural Theory*. SAGE Publications Ltd.

De Certeau, Michel. **1984** (1980). *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.

Dunham-Jones, Ellen. **1998.** *The Generation of '68 – today. Bernard Tschumi, Rem Koolhaas and the Institutionalization of Critique*. 527–533

Dunster, David. **1977.** *Critique: Tafuri's Architecture and Utopia*. AD, 73.

Eco, Umberto. **1980.** *Function and Sign: The Semiotics of Architecture*. Teoksessa Leach (toim.) *Re-thinking Architecture*. 1997.

Eisenman, Peter (toim.) **1979.** *Oppositions 15/16 and 19/20: A Journal For Ideas And Criticism In Architecture*. The MIT Press. Cambridge.

Eisenman, Peter. **1984.** *The End of the Classical: The End of the Beginning, the End of the End*. Perspecta 21

Eisenman, Peter. **1976.** *Post-Functionalism*. Oppositions 6.

Eisenman, Peter. **2006.** *The Formal Basis of Modern Architecture: Dissertation 1963*. Lars Müller Publishers.

Gannon, Todd, Graham Harman, David Ruy & Tom Wiscombe. **2015.** *The Object Turn: A Conversation*. Log 33/2015, s. 73–94

Harvey, David. **2000.** *Spaces of Hope*. University of California Press.

Hays, K. Michael. **1998.** *Introduction: The Oppositions of Autonomy and History*. 1998. in *Oppositions Reader*. New York: Princeton Architectural Press.

Jay, Martin. **1984.** *Adorno*. Cambridge: Harvard University Press.

Honour, Hugh; Fleming, John. **1992** (1982) *Maailman taiteen historia*. Otava.

Karhu, Mikko. **2016a.** *Utopia, utopinismi ja paikan tutkimus*. Alue ja ympäristö. 2019. 48:1 s. 117–123

Koolhaas, Rem. **2014.** *Bigness or the problem of Large*. S,M,L,XL. 495–516.

Koolhaas, Rem et al. (toim.) **2004.** *¥€\$ Regime: 1989–2003*. Content. Köln: Taschen, 240–251

Krauss, Rosalind. **1976.** *House of Cards*. Teoksessa Krauss; Eisenman; Tafuri (toim.) *House of Cards*. 1987. Oxford University Press.

Leach, Neil. (toim.) **1999.** *Architecture and Revolution. Contemporary Perspectives on Central and Eastern Europe*. London; New York: Routledge.

Leach, Neil. (toim.) **1997.** *Rethinking Architecture. A Reader in Cultural Theory*. Routledge.

Levitas, Ruth. **2008.** *Pragmatism, Utopia and Anti-Utopia*. Critical Horizons 9:1 42–59. Routledge.

Lohtaja, Aleks; Viitahuhta, Taneli. **2018.** *Walter Benjamin, taiteen toinen tekniikka ja avant-garden kulttuuripolitiikka*.

León, Ana María. **2008.** *The Boudoir in the Expanded Field*. 2008. Log, Winter 2008, No. 11 (Winter 2008), pp. 63–82

Lefebvre, Henri. **1991** (1974). *The Production of Space*. Malden: Blackwell Publishing.

McLeod, Mary. **1989.** *Architecture and politics in the Reagan Era: From Postmodernism to Deconstructivism* (Assemblage 8), 50

McLeod, Mary. **1996.** *Everyday and "Other" Spaces*. Teoksessa Coleman D. et al. (ed.) *Architecture and Feminism*. 1996. Princeton Architectural Press.

Nadir Z. Lahiji (ed.) **2016.** *Can Architecture be an Emancipatory Project?* Zero Books.

Nivalainen, Markku. **2012.** *Esteettisen teorian esteettinen teoria: Theodor Adornon dialektinen estetiikka.* Niin&näin 1/2012.

Passinmäki, Pekka. **1997.** *Arkkitehtuurin unohtunut ethos.* Tampere: Taju.

Patin, Thomas. **1993.** *From Deep Structure to an Architecture in Suspense: Peter Eisenman, Structuralism, and Deconstruction.* Journal of Architectural Education, Vol. 47. 2/1993.

Penttilä, Timo. **2013.** *Oikeat ja väärät arkkitehdit – 2000 vuotta arkkitehtuuriteoriaa.* Gaudeamus.

Rice, Charles. **2011.** *The Project of Autonomy: Politics within and against Capitalism; Architecture's Desire: Reading the late Avant-garde; Utopia's Ghost: Architecture and Postmodernism, Again; First Works: Emerging Architectural Experimentation of the 1960s & 1970s.* The Journal of Architecture.

Rossi, Aldo. **1984** (1966). *Architecture and the City.* MIT Press.

Robinson, Julia Williams; Piotrowski, Andrzej (toim.) **2001.** *Discipline of Architecture.* University of Minnesota Press.

Saunders, William S. **2007.** *The new Architectural Pragmatism.* University of Minnesota Press.

Savela, Mika. *Pitkä juoksu.* Arkkitehti 6/2019.

Solà-Morales, Ignasi. **1991.** *From Autonomy to Untimeliness* julkaisussa Differences: Topographies of Contemporary Architecture Cambridge, MA: MIT Press, 1997.

Somol, Robert; Whiting, Sarah. **2005.** "Okay, Here's the Plan..." Log 5 (S/S 2005)

Speaks, Michael. **2002.** *Design Intelligence and the New Economy,* Architectural Record 01/2002, 72–79

Speaks, Michael. **2002.** *Design Intelligence.* A+U 12/2002, 10–18

Tafuri, Manfredo. **1980.** *Theories and History of Architecture.* London: Granada Publishing Ltd.

Tafuri, Manfredo. **1987.** *The Sphere and the Labyrinth.*

Tafuri, Manfredo. **1974.** *L'Architecture dans le Boudoir* teoksessa Hays (ed.) *Architecture Theory since 1968-*. The MIT Press. Columbia.

Tafuri, Manfredo. **1969.** *Toward a Critique of Architectural Ideology.* Contropiano 1.

Tafuri, Dal Co **1976.** *Modern Architecture / 1 & 2*

Tschumi, Bernard. **1994.** *Architecture and Disjunction.* Cambridge: MIT Press.

Tschumi, Bernard. **1994.** *Urban Pleasure and the Moral Good.* *Assemblage* 25 (Cambridge: MIT Press, December 1994), 613

Van Toorn, Roemer. **2005.** *No More Dreams? The Passion for Reality in Recent Dutch Architecture ... and Its Limitations.* Teoksessa Saunders (ed.) *The new Architectural Pragmatism.* University of Minnesota Press.

Verkossa

Ouroussoff, Nicolai. **2011.** *Koolhaas, Delirious in Beijing.*
The New York Times 11.7.2011
<https://www.nytimes.com/2011/07/13/arts/design/koolhaas-cctrv-building-fits-beijing-as-city-of-the-future.html>

Dunham-Jones, Ellen. **2013.** *The Irrational Exuberance of Rem Koolhaas.*
https://placesjournal.org/article/the-irrational-exuberance-of-rem-koolhaas/#ref_23

Lakkala, Keijo. **2017.** "Mitä utopialla oikein tekee?" *Utopia yhteiskuntakritiikin välineenä.* Sosiologi 2/2017.
<https://www.sociologi.fi/?p=943>

Koolhaas, Rem. **2011.** *Haastattelu Spiegel-lehdessä* 16.12.2011
<https://www.spiegel.de/international/zeitgeist/interview-with-star-architect-rem-koolhaas-we-re-building-assembly-line-cities-and-buildings-a-803798.html>

Rendell, Jane. **2009.** *Critical Spatial Practice.*
<https://www.janerendell.co.uk/essays>

Rendell, Jane. **2013**. *Seven Problematics for Neoliberal Times*.
<https://www.janerendell.co.uk/essays>

Wainwright, Oliver. **2019**. *Super-tall, super-skinny, super-expensive: the 'pencil towers' of New York's super-rich*. The Guardian 5.2.2019.
<https://www.theguardian.com/cities/2019/feb/05/super-tall-super-skinny-super-expensive-the-pencil-towers-of-new-yorks-super-rich#img-2>

Tutkimukset

Eskola, Tapani. **2005**. *Arkkitehtuuri käsitteenä. Arkkitehtonis-filosofinen tutkimus rakennuksesta modernissa*. Tutkimus. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.

Leach, Andrew. **2007**. *Choosing History: A Study of Manfredo Tafuri's Theorisation of Architectural History and Architectural History Research*.

Lohtaja, Aleksi. **2015**. *Tila, asuminen ja arkkitehtuuri Henri Lefebvren teoria tilasta ja tilan tuottamisesta*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Vartola, Anni. **2014**. *Kuritonta monimuotoisuutta. Postmodernismi suomalaisessa arkkitehtuurikeskustelussa*. Väitöskirja. Espoo: Aalto Yliopisto.

Kuvalähteet

Kansikuva: Justiina Mäenpää ja Irene Suosalo

Kuva 1. Jussi Helttunen. 2020.
https://www.rakennuslehti.fi/wp-content/uploads/2020/03/jsh_9884.jpg

Kuva 2. Tekijän oma.

Kuva 3. Ernst May. 1928.
<https://ernst-may-gesellschaft.de/das-neue-frankfurt/wohnsiedlungen/roemerstadt.html>

Kuva 4. Venturi, Robert & Clark, Gerod & Kawasaki, Frank. 1961.
https://library.artstor.org/asset/awss35953_35953_34611622

Kuva 5. Canadian Centre for Architecture, Montréal. 1982.
<https://www.cca.qc.ca/en/search/details/collection/object/276750>

Kuva 6. Eisenman Architects. 1989.
<https://eisenmanarchitects.com/wexner-center-for-the-visual-arts-and-fine-arts-library-1989>

Kuva 7. Morris Adjmi Architects. 1976.
<https://www.ma.com/art/aldo-rossi/>

Kuva 8. Eisenman Architects. 1975.
<https://eisenmanarchitects.com/house-vi-1975>

Kuva 9. Eisenman Architects. 1978.
<https://eisenmanarchitects.com/cannaregio-town-square-1978>

Kuva 10. Gordon Matta-Clark. 1974.
https://library.artstor.org/asset/asfmomaig_10312704887

Kuva 11. Jim Gourley
<https://oma.eu/projects/cctv-headquarters>

- Kuva 12. OMA, Sze Tsung Leong, Chuihua Judy Chung / CODA Group. 2001.
<https://oma.eu/publications/project-on-the-city-ii-the-harvard-guide-to-shopping>
- Kuva 13. Satoru Mihima. 1995.
(Kuvateksti: FOA 2000, 88, 93)
- Kuva 14. Alejandro Zaera-Polo. 2016.
El Croquis 187
- Kuva 15. Chianti Foundation
<https://www.worldartfoundations.com/fr/chinati-foundation-3/>
- Kuva 16. Mark Foster Gage Architects. 2014.
<https://www.mfga.com/khaleesi>
- Kuva 17. Archizoom Associati. 1969.
(Kuvateksti: Aureli 2009, 8)
- Kuva 18. Guy Debord. 1957.
(Kuvateksti: Pyhtilä 2005, 53)
- Kuva 19. Dave Carr-Smith. 1994.
<https://architecture-appropriation.hetnieuweinstituut.nl/en/installation>
- Kuva 20. Atwater, Maxpro
http://aa.adaptiveactions.net/uploadedfiles/images/fullsize/projects_71_Atwater01.jpg
- Kuva 21. *<https://www.publicspace.org/works/-/project/f250-passage-56-cultural-and-ecological-space>*
- Kuva 22. Beton Verlag.
- Kuva 23. KUNSTrePUBLIK
<http://allesandersplatz.berlin/en/allesandersplatz/>
- Kuva 24. Assemble Studio
<https://assemblestudio.co.uk/projects/yardhouse>
- Kuva 25. Quinta Monroy / ELEMENTAL

- Kuva 26. Ben Blossom.
<https://www.architectsjournal.co.uk/buildings/is-this-the-most-influential-house-in-a-generation>
- Kuva 27. Bing-ilmakuva.
- Kuva 28. Stadtlabor.
<https://www.stadtlabor.de/portfolio/haushalten-leipzig-e-v/>
- Kuva 29. *https://thefashionlaw.com/wp-content/uploads/2020/04/prada_4_small-560x432.jpg*
- Kuva 30. Assemble Studio
<https://assemblestudio.co.uk/projects/granby-four-streets-2>
- Kuva 31. Future of StoryTelling. 2014.
<https://www.youtube.com/watch?v=pyngdwnmxou>
- Kuva 32. Michael Oswell. 2014.

Kiitos

Kiitos erityisesti työtäni ohjanneelle Annille.

Kiitos myös työtä ja jaksamista tukeneille isikälle, Turun perheelle,

Liisalle, Pytille ja ystäville sekä vicalaisille uusista näkökulmista.

